

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

ÉV LAP JAI.

ÚJ FOLYAM.

XIII. KÖTET.

(187⁷/₈)

1/2
2.47
—

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1878.

300858

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

Hivatalos közlemények.

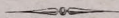
1877/8.

Lap

I. Lukács Móricz elnöki beszéde a XXIX-dik köz ülésben 1878 február 10-én	3
II. Greguss Ágost titkári jelentése ugyanakkor	18
III. Biráló jelentés az 1877-dik évi költői pályázat eredményéről	26
IV. A Kisfaludy-Társaság pályadíjai	28
V. A XXIX-dik köz ülés tárgyai	30
VI. Jegyzőkönyvi közlemények	31
VII. Biráló jelentések benyújtott munkákról:	
1. Angyal János Dantéjáról	40
2. »A bölcsék köve« drámai költeményről	45
3. »Honora« szomorujátékról	46
VIII. A Kisfaludy-Társaság kéziratára	53
IX. Törvényjavaslat az írói és művészi tulajdonjogról	59
A Társaság 1866 évi okt. 13-án helybenhagyott alapszabályai	102
Tagválasztó eljárás	110
A Társaság személyzete 1878 február 10-én	113
A társaság elhunyt tagjai 1878 február 10-éig	116
A Társaság alapítói 1878 február 10-éig	118
A Társaság kiadványai 1878 február 10-éig	124

Irodalmi munkálatok.

	<i>Lap</i>
<i>Szécsen Antal gróf.</i> Századunk egy nagy emberéről. (Székfoglaló)	135
<i>Dux Adolf.</i> Steinacker Gusztáv emlékezete	171
<i>Ágai Adolf.</i> Alsögi történet. (Székfoglaló)	191
<i>Gyulai Pál.</i> Kriza János emlékezete	208
<i>Arany János.</i> Tetemre hívás	222
<i>Szécsen Antal gróf.</i> Dante	226

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

1877/8

I.

Lukács Móricz elnöki beszéde

a Kisfaludy-Társaság XXIX-dik köz ülésében 1878 február 10-dikén.

Tisztelt gyülekezet!

Negyven éve, hogy a Kisfaludy-Társaság első nyilvános köz ülését megtartotta; harminczhat éve, hogy tagja vagyok. Azok közül, kik akkoron tagtársukká választottak, csak kettő van életben; Szigligetivel immár negyvenhetedik tagtársam szállt a sirba; az Akademiában pedig, e testvér vagyis inkább anya intézetben, harminczkilencz év alatt, mióta tagja vagyok, háromszáz és kilencz tagtársam halt el. Kissé komor statisztika! Számok nyelvén szóló memento mori. Ha körülnézek, egy új nemzedék közt találok magamat, és elsodálkozom rajta, hogy még itt ülök.

Negyven év hosszú időszak! Elég hosszú arra, hogy egy generáció elpusztulván, másnak adjon helyet. Mennyi változáson, válságon mentünk azóta keresztül, a kik ez időből még életben maradtunk! Közel álltunk az enyészet örvényéhez, mégis megmenekültünk, létezőnk, élünk. Ez idő lefolyása alatt sokat nyertünk és veszítettünk, sokban biztunk, sokban csalatkoztunk. Remény, kétségbeesés, diadal, mámor, kijózanodás, kiábrándulás váltották fel

egymást lelkeinkben, köz és magán életünkben. Ha egybe vetjük a jelent a multtal, nem tagadhatjuk, hogy gyarapodtunk, haladtunk; de vajon elértük-e azt, mi az emberi törekvések fő célja: boldogságot, jóllétet, megelégedést? Elérhetjük-e valaha vágyaink kielégítését, reményeink valósulását, törekvéseink teljes sikerét, szóval az ígért földjét? Nem hiszem; szerintem az utolérhetetlen mint a puszták délibábja.

A földgolyó maga is, melyen élünk, forog, forog szüntelen, halad is kimért pályáján, de az év elteltével ugyanazon pontra tér vissza, a honnan kiindult. Így forog körben, hogy ne mondjam circulus vitiosusban, a nemzetek, az egyének élete is. A magával tehetetlen csecsemő az életpályát mint gyámoltalan aggastyán végzi be.

Nem lenne helyén és idején az ország történetei felett elmélkedni vagy egyéni élményeket fejtegetni; csak e Társaság multjára akarok egy futó pillantást vetni, annak keletkezését, multját egybe hasonlítani jelen helyzetével.

Mindnyájan tudjuk, hogy Kisfaludy Károly halála után az elhunynak tiz barátja, Toldyval élükön, oly végre szövetkeztek, hogy elhunyt barátjuk „Összes munkáit“ kiadják s az eladásból befolyó pénzen emlékszoberot állittassanak. A munkák elkelték, a szobor elkészült, és a szobrásznak, Ferenczynek, kielégítése után fenmaradt még néhány ezer forint. E csekély tőke alapján alakult, Toldy indítványára, a Kisfaludy-Társaság, melynek rendeltetése volt az elhunyt költőnek szobornál maradandóbb emléket emelni, évenkinti nyilvános ülések, fel-

olvasások, költői és széptani pályamunkák jutalmazásával emlékezetét időnkint megújítani. E mellett a Társaság, működésének első korszakában, a magyar irodalmat az Évlapok, a Nemzeti Könyvtár, a Széptani Remekírók, a Külföldi Regénytár, a Hellen Könyvtár, a Magyar Népköltési Gyűjtemény czimű vállalatoknak és a Szépirodalmi Szemlének megindításával gazdagította.

Igy folyt a Társaságnak munkálkodása szerényen, csendesen, de hasznosan azon nagy katastrópháig, mely 1848 után hazánkat, és annak egész nyilvános életét, bénítólag érte. Társaságunk nyilvános működését az uralkodó hatalom tilalma megszüntette; a tagok közül többen földönfutókká lettek, némelyek külföldön, mások saját hazájukban bujdosnak, mások börtönben lakoltak hazafiságukért; a kik csodából vagy szerencsés véletlenből e sorsot elkerülték — mert az akkoron uralkodott felfogás szerint mindnyájan méltók lettünk volna súlyos büntetésre, egyet kivéve, kinek nevét borítsa a feledés fátyola — mi titkon, mint conspiratorok gyűltünk össze Toldy lakásán, értekezni a Kisfaludy-Társaság, az Akadémia, a hazai irodalom és tudományosság érdekei felett. Toldy e nehéz időben is folytatta a Társaság Évlapjainak kiadását, nem hagyván működésének fonalát végkép megszakadni.

Ezen reánk erőszakolt szünetelés magyarázza meg azon látszatos ellenmondást, hogy negyven év előtt tartotta meg a Kisfaludy-Társaság első nyilvános köz ülését, ma pedig a huszonkilenczediket nyitom meg.

Csak 1860-ban kezdhettem meg újra a Társaság nyilvános működését, tarthatott, nem csak évenként mint

régebben, nyilvános köz ülést, de a havi üléseket is megnyitotta a közönségnek, és az azokban tartott felolvasások, jutalmak kitüzése és odaitélése, a megjutalmazott pályaművek kiadása által igyekezett a köz figyelmet a szépirodalom felé irányozni, a közönség érdeklődését ébren tartani. A Társaság szabályai módosítottak, munkálkodási köre kitágított, a belső tagok száma ötvenre, a külső tagoké tizre emeltetett; az alaptőke irodalombárátok alapítványai által tetemesen megszorodott, és folytonosan szaporodik, kiadványai pedig már-már egy kis könyvtárt képeznek, melyben eredeti költemények, regények, széptani dolgozatok mellett az idegen nemzetek irodalma is képviselve van remekírói által sikerült fordításokban. E könyvtár magába foglalja Shakspere összes műveit; benne a francia költészetet képviselik: Molière vígjátékai, Racine válogatott tragédiái, Corneille Cidje, Hugo Victortól a Századok Legendája; a spanyolt Cervantes Don Quijotéja, Calderon és Moreto néhány színműve; a portugalt Camoens Luziádája; a svédet Tegnér Frithjof-mondája; az orosz Puskin Anyéginja; az ó-németet a Nibelungok Éneke; nem is említvén az angolból és francziából fordított számos regényeket. Szóval, a Kisfaludy-Társaság feltámadása óta lefolyt 18 évi működése meddő nem volt, mert kiadványaiban a magyar közönségnek gazdag szellemi táplálékot nyújtott, mely alapot és anyagot szolgáltat sokoldalú szépirodalmi művelődésre, és erkölesi tekintetben sem esik kifogás alá, mire a Társaság mindig kiváló figyelemmel volt.

Nem hagyhatom említetlenül azt sem, hogy a Kisfaludy-Társaság Arany Jánost, Madách Imrét (más jeles

tehetségü írókat nem is említvén) első vezette be az írói világba, első mutatta be a nagy közönségnek. Ezt csak jó szerencsének fogják némelyek tekinteni, nem érdemnek; de az irodalmi testületeknek feladata nem az, hogy nagy írókat teremtsenek, hanem hogy azokat minél hamarabb felismerjék, a világgal meg- és elismertessék. A csillagász, a ki új planétát fedez fel, ennek nem ad sem létet sem fényt, de a felfedezés mégis fényt áraszt nevére, egész életére s neki érdemül számítja be az utókor is.

A tagok munkásságáról a Társaság kebelében tanúságot tesz az Évlapok új folyamának XII kötete gazdag és változatos tartalmával, miről bővebben nem kívánok szólni, átallván élőket, kivált jelenlevőket szembe feldicsérni; de a felhozott tények alapján annyit mégis mondhatok tagtársaim szerénységének megsértése nélkül, hogy akár a Társaságot, akár annak tagjait tétlenséggel vádolni méltatlanság lenne.

Mind a mellett megengedem, hogy a Kisfaludy-Társaság régenten, 1848 előtt és a reakció ideje alatt, nagyobb tényező volt nemzetünk életében mint mai nap. Annak fő oka az, hogy akkor a nemzeti élet kiválólag az irodalmi téren mozgott, holott most a politikai tért árasztja el; akkor mi írók voltunk, hogy Dessesffy Emilnek szavaival éljek, a nemzeti ügy »katonái,« most a politikai szónokok, az államférfiak viszik előttünk a zászlót. Ha győzelemre visznek, örömet maradunk mi írók tovább is a háttérben. Óvja meg az ég hazánkat oly fordulattól, mely ismét az irodalomnak juttatná a feladatot, a nagy hajótörésből megmenteni a megmenthetőt: nyelvünket, nemzetiségünket. Megmenthetők azért,

mert oly tulajdonunk, melyet el nem vehet tőlünk semmi hatalom, ha csak magunk fel nem adjuk.

A mondottakhoz járul még az is, hogy régenten az irodalmi téren az Akademia és a Kisfaludy-Társaság egyedül állottak, holott ujabban számos versenytársaik, tudományos és szépirodalmi egyesületek támadtak s működnek sikeres buzgósággal, nem csak a fővárosban, de a vidéken is, melyek közt megoszlik az írók munkássága és a közönség érdeklődése.

Végre szomorú tény az, hogy a Társaságot sok fájdalmas veszteség érte legjelesebb tagjaiban. Mindemellett az, a ki számba veszi a Társaságnak utolsó tizennyolcz évében kifejtett munkásságát, és elfogulatlan szemmel végig tekint az életben maradt és az ujabban nyert tagok névsorán, tekintve azt is, hogy ezek közül sokan fiatalok, hogy előttök reményteljes jövő nyílik és hogy írói tehetségök még nem mondta ki utolsó szavát: annak nem lehet aggodalma a Társaság jövője felett, az sülyedéstől nem félheti, hanyatlással nem vádolhatja.

Időnkint felváltva emelkedni és hanyatlani minden emberi intézménynek közös sorsa. Ha visszaemlékezünk azokra, kiket a halál sorainkból kiragadott, nem csoda, hogy az elcsüggedés érzése nehezedik olykor lelkünkre, nem csoda, hogy némelyek előtt hanyatlani látszunk. Legsúlyosabb csapás érte pedig e Társaságot közvetlen elődömnek, Toldy Ferencznek halálával. E Társaság az ő agyának volt szülöttje, ő nevelte azt fel, vezette, irányozta első lépteit, örködött felette a veszély napjaiban, ezek elmúltával ő ébresztette fel a tetszhalálból új életre, ő vezérelte mint igazgató, mint másod elnök, végre mint

elnök életének utolsó órájáig ernyedetlen buzgalommal, kitartással, teljes szakértéssel.

Ily ritka tevékenységű és tehetségű elnöknek helyét betölteni nehéz feladat lett volna bárkinek is; annál nehezebb kortól megviselt, az élet viszontagságaiban kifáradt, testi-lelki szenvedésektől megtört, vaksággal fenyegetett utódjának. Ezen, de csak is ez egy hanyatlási symptómát senki sem később elismerni és — jóvá tenni mint magam.

Ha visszagondolok a régen mult időkre, mintha ismét körülöttem látnám elhunyt barátimat, tagtársaimat. Látom Bajzát, Toldyt, Vörösmartyt, a magyar irodalomnak azon korban döntő befolyású triumvirjeit, tisztelt mestereimet, vezetőimet, pártfogóimat az írói pályán, kik nekem, a kezdő írónak, már kora ifjúságomban nyitották meg az utat e Társaságba, még korábban, egy hiján negyven év előtt, az Akademiába is, reményeket építve első írói kísérleteimre, melyek később, fájdalom, nem teljesültek. Szóljak-e többet rólok? »Tanto nomini nullum par elogium.« Eszavak olvashatók Macchiaveli sirkövén Florenzben. Ezt mondhatom e férfiakról is: neveik megemlítése felér ugyanannyi magasztaló emlékbeszéddel.

Feltámadnak szemem előtt kortársaim, ifjúkori, sőt gyermekkori barátim: Dessewffy Aurél, Szalay László, Eötvös József, Jósika Miklós, Kemény Zsigmond. Ők nagyobb tért foglaltak az irodalomban, hazánk történetében, de saját magán életében is, hogysesm rólok röviden szólhatnék. Tehát inkább elhallgatok. Neveik úgy is élnek a nemzet emlékezetében és élni fognak növekvő fényvel a jövőben is.

De ismertem, közelebből ismertem sok más jeles tagját e Társaságnak, kik ha nem voltak is első rendű esillagai az irodalomnak, ha neveik fénye már halványodni kezd is a nemzet emlékezetében, ha hírok nem fog is késő századokra átmenni, mégis igényt tarthatnak tiszteletünkre, hálás megemlékezésre, mert csaknem mind-egyik kezdeményező, úttörő volt egyik vagy másik irányban. A szellemi vadonnak első mivelői, termékenyítői voltak ők, az értelmiség-pioneerjai, kik a tudatlanság és előítéletek őserdejét irtva, utat, tért nyitottak az újabb írói nemzedéknek sikeresebb munkásságra. Az ő érdemök nagyrészt, hogy az irodalmi téren mai nap bővebb a termés és aratás mint régenten volt. Reájok teljesen alkalmazhatók a német költő szavai:

Wer den Besten seiner Zeit genug gethan,
Der hat gelebt für alle Zeiten.

Voltak olyan tagjai is a Kisfaludy-Társaságnak, különösen az első alapítók közt, kik a szó teljes értelmében íróknak nem is nevezhetők, kik azonban mint az íróknak barátjai, buzdítói, mint az irodalomnak pártolói, terjesztői érdemeket szereztek ama régi korban, melyben olvasókat, közönséget teremteni, nevelni, édesgetni, a részvét hiánya miatt és mostoha életviszonyok közt ellankadó írói tehetségeket bátorítani, serkenteni kellett: mert mire való az író, ha nincs a ki olvassa?

A kik visszaemlékezünk az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság keletkezését megelőzőt időkre, tudjuk, hogy a fővárosnak ugy magasabb mint közép osztályú köreiben nem hiányzott ugyan bizonyos európai műveltség, hogy azok ismerték a német, a franczia, félig-meddig

az angol irodalmat is; de a magyar irodalom terra incognita volt előttük: a salonokban leginkább német, ritkábban franczia nyelven folyt a társalgás, magyar nyelven sehol és soha; a magyar nyelvet, ha értették és beszéltek is, csak mintegy cseléd-, parasztnyelvnek tekintették.

A mi a vidék lakosait illeti, hazánknak nagy részében magyar volt ugyan a családi nyelv, sőt, a németet kivéve, idegen nyelv tudása ritkaság volt, de az ugy nevezett földesurak házáinál csak elvétve lehetett könyvet látni bárminő nyelven. A nők miveltebbjei, itt-ott egy ábrándos fiatal ember is, olvasták Himfy szerelmeit, talán Csokonait is, az öregebbek Gradányit, Dugonicsot, néha Gyöngyösit is, de az újabb írókat nem ismerték, nem olvasták, a nyelvújítás miatt nem is értették volna.

Az akkori állapotok illustratiója végett legyen szabad magam részéről is őszinte és töredelmes vallomást tennem. Első ifjúságomban, noha már ismertem Schillert, Goethét, Shaksperet, Cervantest, Calderont (az utóbbiakat akkor még franczia és német fordításokból), Zrínyiről, Kazinczyról, Berzsenyiről, a két Kisfaludyról, Vörösmartyról alig volt tudomásom.

Csak Toldynak »Handbuch der ungarischen Poesie« című chrestomathiájából ertesültem bámulatomra egy már századok óta lassan fejlődött, gazdag nemzeti költészet létezéséről, oly meglepetéssel mint ha véletlenül egy új világrészre vagy legalább egy ismeretlen szigetre bukkantam volna. Költőink műveivel eleinte csak Majláth és Tretter német fordításai segedelmével ismerkedhettem meg; mert beszéltem ugyan folyékonyan a parlagi magyar nyelvet, de az irodalmi nyelvet még csak meg

kellett tanulnom, mi akkor nem volt könnyű feladat, mert azon időben még szótár sem létezett, mely a folytonosan és tömegesen felesírázó új szókat magába foglalta volna.

Ily viszonyok közt akkoron az irodalom ügyét nem csak tollal, de buzgó apostolkodással is lehetett, sőt kellett is szolgálni.

Nem lehet feladatomban e helyen és ez órában századunk első felének irodalomtörténetét előadni, elhunyt tagtársaim érdemeiről tüzetesen szólni; csak néhányat kívánok megnevezni régi társaim közül, kikkel együtt működtem e Társaság körében, őket egy pár vonással jellemezni, néhány szóval kijelölni, mi alapon tarthatnak igényt az új nemzedék hálijára, mely őket már-már felejteni kezdi.

Kegyeletes megemlékezésre méltók öregebb társaim közül első helyen Fáy András, Társaságunk első igazgatója, az elmés meseíró, a jeles megyei szónok, az első, még ma is megolvasható magyar regény írója, a ki társadalmi téren is nagy érdemet szerzett mint alapítója az első magyar takarékpénztárnak. Szemere Pál, a ki zengzetes sonettjeivel bebizonyította a magyar nyelv hajlékonyságát és képességét a költészet legnehezebb műalakjaira, a legmesterkéltabb vers- és rimjátékokra is. Czuczor Gergely, mint epikus költő becsülettel állhatott meg Vörösmarty mellett is, mint népköltő pedig kiváló volt kortársai közt; később az Akadémiai Szótár szerkesztése volt életének fő feladata, melyen még a kufsteini börtönben is dolgozott. Helmezy Mihály, a merész nyelvújító, kinek morgadalmas dörgedezésű irálva és nem ritkán

erőtetett szóalkotásai sok tősgyökeres magyar embert bosszantottak annak idején; gyakran tullótt a czélon, de mindamellert az akkor még szőszegény magyar nyelvet gazdag szókincsesel ajándékozta meg. Az általa szerkesztett Jelenkor Széchenyi István reformeszméinek volt organuma, az első magyar politikai lap, a mely határozott szabadelvű szint vallott, a mennyire ama censurás időben lehetett. Szontagh Gusztáv, osztrák katonatisztból lett magyar író, első ismertette meg a magyar közönséggel a külföldi philosophia rendszereit és világoosságot igyekezett vetni a régibb német philosophia ködös homályaiiba. Schedius Lajos, Társaságunk Nesztora és régenten másod elnöke, a német műveltségű, de magyar lelkű aesthetikus. Midőn e tisztos ősz férfit oldala mellett e Társaságban először helyet foglaltam, nem sejtettem, hogy tőle fog származni életemnek legnagyobb öröme és legnagyobb fájdalma. Péczely József, a történetíró, ki már Horváth Mihály és Szalay előtt igyekezett a magyar történelmet művészi alakba önteni. Székács József, a kitűnő műfordító és hatalmas egyházi szónok. Fábían Gábor, kiben a Társaság nem csak legöregebb, de egyik legmunkásabb tagját is vesztette el, a ki kora ifjuságától késő haláláig nem szűnt meg az irodalom, és különösen e Társaság érdekében dolgozni, s mint alapos ismerője a latin irodalomnak sok klasszikus munka magyarítása által gazdagította irodalmunkat. Kriza Jánosról elnöktársam fog a mai ülésen bővebben megemlékezni.

Ifjabb társaimra térve át, megemlítem Tompa Mihályt, az újabb korszak egyik legkiválóbb költőjét, az elsők közt nem utolsót; Garay Jánost, annyi sikerült

ballada és lyrai költemény szerzőjét; Erdélyi Jánost, a philosophot, műbirót, költőt, a magyar népköltészet első rendszeres gyűjtőjét és magyarázóját; Vachott Sándort, kinek költői gyöngéd lelkét megtörte és eloltotta a politikai zivatar; Sárossy Gyulát, kinek lyráján az érzelem zenéjét utóbb a szenvedély és metsző guny hangjai változták fel; Madách Imrét, kinek lelki fájdalma mesterművet szült, mint a kagyló betegsége gyöngyöt; Kazinczy Gábort, a lánglelkű, elragadó, méltán »aranszájúnak« nevezett szónokot, kiben az író csak azért nem érte utól a szónokot, mert prózájában nem tartotta szem előtt a francia közmondást: »Le mieux est l'ennemi du bien,« magán tul akarván tenni, a szóviragok halmazával néha eltakarta a gondolatot; Gaál Józsefet, az első, köz tetszésben részesült magyar bohózatnak, a »Peleskei notárius«-nak szerzőjét; Nagy Ignácot, a szomorú arcú, hallgató, de irott élezeivel az olvasót hahótára fakasztó humoristát; Pákh Albertet, kinek roncsolt testében élénk ész szikrázott; Bérczy Károlyt, az angolos »perfect gentleman,« miként az életben, úgy az irodalomban is, a magyar sport nyelv alkotóját, az ügyes beszélyíró, Puskin szerencsés fordítóját; Greguss Gyulát, ki Camoens sikerült magyarításával egy új irodalmi világba vezette a magyar közönséget, és szaktudományát is, a természet-tudományt szép alakban mutatta be az olvasónak; Tóth Edét, kiben a színműirodalomnak hunytak el sokat ígérő reményei; és végre — a tisztelt hallgatók emlékezetébe hozni szükségtelen, de elhallgatnom még sem lehet a legújabb fájdalmas csapást, mely nem csak e Társaságot, de érte az irodalmat, a nemzeti színházat, érte a nemze-

tet magát Szigligeti halálával. Erdemeit hangoztatja minden hazai hirlap, azok élnek mindenkinek emlékeztében, őt megünnepelte néhány év előtt a Kisfaludy-Társaság nevében elődöm Toldy Ferencz, köz ülésben tartott beszéddel; ily előzmények után mit tehetek még egyebet én, mint a Társaság, ugy a magam nevében is, szivből fakadó istenhozzádat mondani a dicsőült tagtársnak és tisztelt barátnak.

De már elég, sok is ennyi halottidézés! Bocsánatot kérek a spiritistákra emlékeztető e merényletemért, azon mentség alapján, hogy magamat is már félig-meddig a halottak közé számítván, otthonosabban érzem magamat velök mint az élők között.

Nem irigylendő sors magas kort érni, túlélni kortársait, túlélni önmagát. A koros ember élő halottnak, más világi lénynek, haza járó léleknek érzi magát az ifju nemzedék körében; csak multja van, jövője nincs; csak emlékezései vannak, reményei nincsenek. Emlékezni, csak mindig emlékezni, vajmi szomorú működése a léleknek, akár átszenvedett fájdalmakat ujtsón meg a visszaemlékezés szivünkben, akár elvesztett öröm és boldogság képét idézze fel előttünk! Igazat mond Dante :

Nessun maggior dolore
Che ricordarsi del tempo felice
Nella miseria.

Mély értelem rejlik a görög mythoszbán is, mely szerint a halottak, mielőtt az Elysiumba jutnának, feledést isznak Lethe vizéből.

Az agg korral járó tapasztalás, emberismeret, előre látás nem nyeremény, mert elválaszthatatlan kísérelje a

kiábrándulás, bizalmatlanság mások és önmaga irányában, és utóvégre oda juttat, hogy nem csak reményleni, de még óhajtani sem tudunk. Nem az a legnagyobb csapás, mely embert érhet, ha vágyai nem teljesülnek; kínosabb csalatkozás, ha törekvéseink czeljához érve, gyümölcseit szedve, azt találjuk, hogy fanyarok, s még az édeseknek is utóíze keserű.

A tapasztalás szülte reménytelenség, bizalmatlanság nem is szorítkozik a magán életre, az kiterjed a köz ügyekre is, ha egy hosszú élet küzdelmei után alkalmunk volt tapasztalni, hogy néha a legfényesebb vívmányok sem felelnek meg a hozzájuk kötött reményeknek.

De az élettapasztalás, ha megfoszt is sok boldogító illusiótól, másrészt megóv a kétségbeeséstől, mert a ki sokáig élt, tapasztalhatta azt is, hogy a legfenyegetőbb, legveszélyesebb helyzetből, akár az egyént, akár egy országot, néha kisegít, ha nem is emberi bölcseség, de egy szerencsés véletlen fordulat.

Az ily lelki állapot a fatalismus, közönyösség, lemondás philosophiája, melynek jelszava: Vanitas vanitatum. Ha általánossá válnék, zsibbasztólag hatna a köz életre, pangást, tespedést szülne országszerte. De ettől nem kell tartani; gondoskodik róla a természet örök törvénye. Az erdő korhadt fatörzse körül új sarjak csirázznak, a fa lehullott száraz levelei helyét friss zöld lomb borítja el, a kifáradt öregek helyét pedig a szüntelen megújuló ifjúság foglalja el, magas röptű reményeivel, tuláradó tetterejevel, és mozgásban tartja a világot; sőt vannak kivételes aggastyánok is, kikben a lélek ifjú ma-

rad, kik a sirig lelkesedni, felmelegedni, buzgólkodni tudnak, és minden ügyet, melyet felkaroltak, előbbre visznek, magasabbra emelnek. Ily kivételes aggastyán volt közvetlen elődöm ez elnöki széken, Toldy Ferencz, e Társaság alkotója és mind végig éltető szelleme.

De a ki lelkében az erőt hanyatlani, a tüzet elhamvadni érzi, az jókor vonuljon vissza a nyilvánosság színpadáról a magán élet nyugalamába; ezzel tartozik az ügynek, melyet szolgálni kíván, tartozik önmagának is, nehogy egyrészt a gondjaira bizott ügy önkéntelen apathia és akaratlan mulasztások miatt kárt valljon, és másrészt, egy becsülettel megfutott életpályának vége kudarcz legyen.

Horácz szavaival végzem beszédemet, melyeknek súlyát már érezni kezdem:

Multa senem circumveniunt incommoda,

miből azon bölcs tanácsa folyik, melyet sokan ismernek, kevesen követnek:

— *Versate diu quid ferre recusent,
Quid valeant humeri.*

És ezzel megnyitom a Kisfaludy-Társaságnak huszonkilencedik köz ülését.

II.

Greguss Ágost titkári jelentése

a Kisfaludy-Társaság XXIX-dik köz ülésében 1878 február 10-én.

Tisztelt gyülekezet!

Titkári jelentésemet a szomorú érzések hatása alatt kezdem, melyeket köz becsülésben álló szeretett elnökünk méla visszatekintése lelkemben költött, s természetes, hogy elmémben mindenek előtt ama jeles társaink képe merül föl, kiket a lefolyt esztendő sorainkból kiragadott s kik közül kettő az imént bemutatott halotti jegyzéken is előfordul. Az egyik Fábián Gábor, a rómaiak tolmácsa és a legidősebb magyar író, ki fiatalabb barátját, a hetven éves Toldyt ékes distichonaiban elsiratván, épen az ő kimulása második forduló napján, 1877 december 10-dikén fejezte be földi munkáját, mintegy halálával is tanusítva, hogy az életben egyek voltak. A másik dicőült, kit elnökünk mint korbeli társát fölemlített, Szigligeti Ede, 1878 január 19-én költözött el. Ha Fábiánt — ki, Zalán futását megelőzve, nemzeti hősköltevény írásába fogott — ha őt az éposz terén Vörösmarty közvetlen elődjének kell tekintenünk, Szigligeti viszont a drámában ugy tűnik föl mint Kisfaludy Károly közvetlen utódja, még pedig oly csoda termékeny utódja, ki

négy tizednél tovább szinte maga uralkodik Thaliánk birodalmában, míveli e legdusabb költészeti nemnek minden ágát, sőt — Balogh és Gaál kísérleteit szerencsésen tökéletesítve — meg is szaporítja egy új hajtással: a magyar népszínművel. Harmadik társunk, kinek elhunytát még tudatnom kell, Steinacker Gusztáv külső tag, költőink német meghonosítója, pályája vég szakában Goethe földjének, a weimari nyájas vidéknek lakosa, hol sok viszontagság és szakadatlan tevékenység után, 1877 június 7-dikén szállt pihenni. Hazánkhoz nem származása, hanem rokonszenve csatolta, s idegen létére buzgó részese volt ama sokoldalú reform-küzdelemnek, melynek immár elesett harczóit az elnöki megnyitó oly méltó fájdalommal, egyszersmind azonban — legyen szabad tiszteletteljesen hozzá tennem — aligha igazolható lemondással meggyászolja.

Nekem úgy látszik, hogy a bölcs és becsületes emberi törekvések eredménye sohasem vanitas vanitatum. A sikerek fényes sora, melyeket ama dicsők kivívtak a kikiről elnökünk szól, s a kik közé — a mit elhallgat — ő is tartozik, országos életünk föllendülése, anyagi és szellemi, köz és magán állapotainknak bár lassu, bár néha-néha félbeszakadó, de hosszabb időközönként mérve mégis folytonos javulása és szilárdulása, már a meg-megszólaló történet ítélete is hangosan hirdeti, hogy ő és bajtársai nem küzdöttek hiába. És közöttünk maradnak azok is a kik elhullottak: szent emlékek, buzdító példák új erővel és bizalommal tölti az új ivadék olykori csüggedőit, haláluk egy új élet, egy vita nuova biztosítéka. És ha ezelőtt — mint joggal mondhatjuk — a

százados veszély, idegen hatalmak nyomása nemhogy megtört volna bennünket, inkább edzett, ezentul — úgy hiszem elbizakodás nélkül mondhatjuk — nemzeti egyediségünk a nagyobb veszélynek, saját vezéreink netaláni botlásainak is ellent fog állhatni. De természetes, hogy rézsen kell lennünk, jelszavunk nem lehet a gyáva »sauve qui peut,« hanem a bátor »qui vive,« és — a trafalgari intés szerint — kiki megtegye kötelességét.

Elnökünk bizik benne, hogy Társaságunk tagjai meg fogják tenni a magokét, s ebbeli meggyőződését a Társaság eddigi működéséből meríti. És csakugyan, ha látjuk, hogy jelen működése is megfelel multjának, bizton föltehetni, hogy jövőre szintén hű fog maradni magához.

Hogy pedig a haza értelmesei sincsenek más véleménynyel Társaságunk felől, bizonyítják, többek közt, egyre szaporodó alapítványaink. Utolsó köz ülésünk óta intézetünk alapítói lettek: Károlyi Tibor gr., Kemény János b., Kégl György urak 200—200, Lányi Gyula, Pallavicini Sándor őrgróf, Szécsen Antal gr. urak 100—100, Wahrmann Mór ur 200 frttal; Csengery Antal ur pedig akadémiai rendes tagi fizetését 1877-re egészen a Kisfaludy-Társaságnak engedte át.

Hadd következzenek most az adatok, előtüntetők miképen iparkodtunk a letelt évben kitűzött czéljainkat előmozdítani.

Pártolóink 187⁵/₇-diki folyamából a kijáró könyvilletmények már 1877 elején teljesen szét levén küldve, a Társaság azonnal hozzá látott egy új folyam megindításához, még pedig szélesebb alapon, és külön bizottság

vezetése mellett. Szélesebb alapon, mert ezentul nem 60, hanem 80—90 ivnyit fogunk évenként nyújtani, s nem csupán szépirodalmi, hanem széptani s irodalomtörténeti munkákat is, oly formán, hogy amazok három, ezek egy negyedét tegyék az egésznek. A bizottságba pedig tagokul alapítóink sorából is fölkértünk néhány lelkes hazafit, nevezetesen Csengery Antal, Károlyi Tibor gr., Kemény János b., Szontagh Pál és Wahrmann Mór urakat, ellenkül pedig szerencsések voltunk megnyerni fenkölt szellemü országbiránkat, Mailáth György urat, a ki, mint a java britt államférfiak, ráér a tudománynak és irodalomnak is áldozni s a nemzet minden kulturális ügyében előljár. E bizottság az új folyam kiadására Ráth Mór urral szerződött, kinek jó neve már előre is kezeskedett arról, hogy a kiszemelendő műveket diszes, sőt fényes kiállításban, s mégis jutányosan, fogja az olvasó közönség kezébe szolgáltatni. Két kötet már meg is jelent, és igazolja várakozásunkat: egyik a Kemény Zsigmond regénye »Férj és nő,« a másik a Szász Károly megkoszoruzott éposza »Salamon.« Két kötet sajtó alatt van s Ebers Uardáját, Jónás János által fordítva, lesz magában foglalandó, oly kiadás, melyet a híres szerző maga engedélyezett. Ezután fog következni Macdonald nem kevésbé híres regénye »Elginbrod Dávid,« s egy kötet Gyulai Pál dramaturgiai tanulmányából.

Egyéb kiadványaink közül még az Évlapok XII-ik kötetét kell jelentenem, s tartalmából ez uttal csak Fábrián Gábor époszi töredékét, »Buda haragját« legyen szabad kiemelnem.

A magyar Shakspere befejező, XIX-ik kötetét a

lefolyt évben, néhány szonett-fordítás késedelme miatt, ki nem adhattuk; de a megkésétt szonettek most már beérkeztek, s rövid pár hét alatt a bírálat alól kikerülvén, tavasszal egész Shaksperünk meglesz.

Shakspere neve azt a Shakspere-bizottságot juttatja eszembe, mely Stratfordban egy színházból, könyvtárból és képcsarnokból álló hármass emléket készül állítani a költőnek, s mely a Kisfaludy-Társaságot is megtisztelte aláírási ívével. Mi Shakspere-kiadásunkat ajánlottuk föl a könyvtár számára, s gyűjtést is rendeztünk, melyhez, Társaságunk tagjain kívül, a Nemzeti Színház és Népszínház tagjai járultak, s melynek eredményét, könyveinkkel együtt, siettünk Shakspere szülő városába küldeni. Ott, a költő valószínű születése napján, ápril 23-dikán tették le a tervezett nagy épület alapkövét, s e kegyeletos ünnepen, küldeményeinkkel, mi is jelen voltunk.

A kegyeletet gyakorolhatnunk itt hon szintén többszörös alkalom nyílt. A Társaság alkotója Toldy Ferencz siremlékét a valósuláshoz közelebb juttattuk egy felől a hely kijelölése, más felől a terv elkészíttetése által: abban a fővárosi hatóság jóakaró közbenjárása van segítségünkre, az utóbbiban Rauscher Lajos tanár művészete. Másik, nagy érdemű társunk és elnökünk b. Kemény Zsigmond emlékjelével, Barabás Miklós festette arczképével, gyülesező termünket ékesítettük. E terem diszítésére szolgál egy régibb nagy nevű társunk, Berzsenyi Dániel eredeti arczképe is, melyet a költő unokái Berzsenyi László ur és huga szivessége bocsátott birtokunkba. S ugyanők ajándékoztak meg Török Zsófia grófnő arcz-

képével, azon időből mikor Kazinczy Ferencz arája volt,
a »kedves amazon,«

A ki a múzsát veszi úti társul.

De forduljunk a halottaktól az előkhöz. Lássuk azt az írói munkásságot, melyről a havi üléseinkben megtartott fölolvasások tanuskodnak. Ezek száma 35, mely számból 18 a Társaság tagjaitól, 17 pedig vendégektől származik. Tagok előadásai voltak: Ágai Adolf székfoglalója, »Alsögi történet,« rajz a falusi életből; Baksay Sándortól az Ilias első éneke magyar alexandrinokban; Balázs Sándor tréfás elbeszélése: »Mégis jó hogy nem lettem ellenőr;« Berczik Árpád egy felvonásos vigjátéka »A kék szota;« Dalmady Győzöttől lantos költemények; Dux Adolftól Steinacker Gusztáv emlékezete; Frankenburg Adolftól egy humoros elmefuttatás: »Boldogok a gazdagok, mert övék a mennyeknek országa;« Greguss Ágosttól, két izben, mesék; Győry Vilmostól spanyol románczok Granada elestéről; Rákosi Jenőtől egy fejezet »A legnagyobb bolond« czimű regényéből; Szabó Istvántól Aeschines beszéde Timarch ellen; Szász Károlytól a Pokol V-ik éneke; gr. Szécsen Antal székfoglalója »Századunk egy nagy emberéről;« Szilády Árontól egy XIII. századbeli latin siralomének ismertetése; Tóth Kálmántól, két izben, lantos költemények; Zichy Antaltól Horácz két sermója. Vendégek előadásai voltak: Abafi Lajos értekezése Hero és Leander meséjéről; Angyal János Dante-fordítása; Benedek Aladártól költemény; Csalomjaitól Horácz pisói levelének eleje; Imre Sándortól »Az olasz költészet hatása a magyarra« czimű tanulmányból a Kisfaludy Sándorra vonatkozó részlet;

Indali Gyulától több költemény; Kállay Bénitől egy jelenet Vaszilidesz Galateájából; Kemény Mihály emlékeadatai Petőfiről; Kis József balladája »A szép Batóné;« Majthényi Flórától, két izben, költemények; Orlai Petrics Soma emlékezései Petőfiről; Nagy Zsigmondtól egy Gerok-féle költemény; Palóczy Lipóttól svéd és dán költemények; Reviczky Gyulától költemény; Sümegi Kálmántól Kisfaludy Sándor beszéde a M. Akademiáról; Várnai Gézától Alarcos gróf románcza.

E vendégek közül egyet immár társaink között üdvözölhetünk. Ez idén t. i. négy tagot választottunk, három belsőt meg egy külsőt. Ez: Vörösmarty Cserhalmának fordítója dr. Pachler Faust; amazok: ifj. Ábrányi Kornél, Imre Sándor, gr. Zichy Géza.

De nem csak új tagokkal gyarapítottuk intézetünk erejét, egy régi társunk arany ünnepét is megültük, a hetvenes Kovács Pálét, ki tavaly töltötte be irósága ötvenedik évét s fiatal kedvével nem egy elvénuilt ifjat megszegyenit, a korosbagnak pedig követendő például szolgál.

Szolgáljon például a mi nagyrabecsült elnökünknek is, ki oly gyakran szokta visszavonulását hangoztatni. Szerénységből hangoztatja, s a pótolhatatlan veszteség sulya alatt, mely rideg magányba sülyesztette. Bár ki fájdalomla tiszteletet, vagy legalább részvétet érdemel: mennyivel inkább megérdemlik azt oly nemes lélek szenvedései mint ő. De a szenvedőnek is megmaradnak kötelességei, mind a köz, mind a barátok irányában, s ki minél áldozóbb természetű, annál hivebben teljesíti. Mi az

áldozásban mesternek tudjuk elnökünket, s bár én erre senkitől megbizást nem kaptam, de ismerve társaim érzelmét, valamennyi nevében ki merem jelenteni, hogy az emlegetett visszavonulást nem halljuk, sőt azt reméljük, hogy a Kisfaludy-Társaság még az évek hosszú során keresztül az ő bölcs és szelid vezetése mellett fog céljai felé haladni.

III.

Bíráló jelentés az 1877-dik évi költői pályázat eredményéről.

(A pályamunkák jegyzéke a 36–38-ik lapokon található.)

A Kisfaludy-Társaság költői pályadíja ez évben »Kisebb komikai vagy humoros költői elbeszélésekre« volt kítüzve. Beérkezett 23 pályamű, melyek közt ez uttal kisebb számmal vannak ugyan a merőben sületlen kísérletek mint más évben lenni szoktak, de, sajnos, viszont egy sincs olyan, mely a jutalomra érdemes volna. Némi verselési jártasság, némi komikai vagy szatirikus hangulat, egy-egy valamit érő ötlet lelhető itt-ott egyikben vagy másikban; de csak nagyon elvétve, és elenyészve az érdektelen, hosszadalmas, lelemény nélküli elbeszélés folyamában. A pályázók egy része, a kítüzött kérdést nem értve meg, novellai tárgyak versbe szedésével vagy komikai époszi törekvésekkel tett kísérletet, a nélkül azonban hogy ily irányban is sikert ért volna el; azon egy-két pályázó pedig, a ki közelebb járt a kítüzött kérdéshez a tárgy megválasztá-

sában, se a felfogás, se az előadás által nem bir érdeket kelteni. Talán akadhat e pályaművek közt egy pár olyan, a mit kiadhatna valamely szépirodalmi vagy éleztlap szerkesztője, de egy sincs, a mi így kiadva is, némi figyelmet ébreszthetne.

Budapesten 1878 január 30-ikán.

ARANY LÁSZLÓ.

DUX ADOLF.

GYULAI PÁL.

Ezen jelentés alagján a Kisfaludy-Társaság a jutalmat ki nem adatni határozta.

IV.

A Kisfaludy-Társaság pályadíjai.

I. 1877. évi január 31-dikén kitűzött, s még függő széptani föladat.

Kivántatik a magyar regény története. Jutalma 100 arany. Benyújtása határideje 1878 október 31-dike.

II. Megujított költői föladat.

Kivántatik komikai vagy humoros elbeszélő költemény. Előadása és terjedelme, a költői elbeszélések egyszerű formáin kívül, szabadon vehető az elbeszélő költészet azon nagy számú változatai közül, melyek hol a költői rajz (Czuczor : „Falusi kis leány Pesten;“ Petőfi : „Megy a juhász számáron,“ „Pál mester,“ „Megyeri“), hol a ballada (Arany : „Pázmán lovag,“) hol a népmese (Garay : „Az obsitos;“ Arany : „Jóka ördöge“), hol egyéb rokon faj határait közelíti meg. Jutalma 25 arany. Benyújtása határideje 1878 december 31-dike.

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét

rejtő, lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fent kitett határidőig a Társaság titkárához küldendők.

Megjegyzendő, hogy mind a két pályadíjért versenyző munkák közül csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél, hanem a melynek önálló bece is van.

Kelt Budapesten a Kisfaludy-Társaságnak 1878-ik évi január 30-dik napján tartott üléséből.

GREGUSS ÁGOST
titkár.

V.

Az 1878-dik évi február 10-dikén megtartott

XXIX. KÖZ ÜLÉS TÁRGYAI.

1. Lukács Móricz elnök megnyitó beszéde.
2. Greguss Ágost titkár jelentése a Társaság lefolyt évről.
3. Kriza János emlékezete, Gyulai Páltól.
4. Tetemre hívás, ballada, Arany Jánostól, fölolvasta Szász Károly. E ballada előadása után, a budapesti két egyetem ifjúságának küldöttsége, a közönség közül előlépve, diszes ezüst koszorut nyújtott át az elnökségnek a költő számára.
5. Dante, irodalmi tanulmány, gróf Szécsen Antaltól.
6. Beöthy Zsolt másod titkár jelentése az 1877-ik évi pályázat eredményéről.
7. A megújított jutalomkérdés kihirdetése.
8. Elnöki zárszó.

VI.

JEGYZÖKÖNYVI KÖZLEMÉNYEK.

2. A titkár jelenti hogy: . . . a Társaság által megválasztott új tagok a rájuk esett választást köszönik s elfogadják; a mi pedig munkakörüket illeti: Ágai Adolf ezentul is a tárcza terét szándékozik mívelni; Kazár Emil a beszélyírást és műbírálatot kívánja gyakorolni; Szécsen Antal gróf továbbá is irodalmi tanulmányokkal készűl foglalkozni.

Örvendetes tudomásul szolgál.

(1877 február 28.)

4. Az elnök zárt ülést hirdetvén, ebben a könyvkiadások rendezése végett kikűldött bizottság következő jelentése, illetőleg javaslata olvastatik föl:

A Kisfaludy-Társaság könyvkiadásainak rendezésére kikűldött bizottság, mely Gyulai Pál elnöklete alatt Arany László, Dömötör János, Greguss Ágost, P. Szathmáry Károly, Szász Károly és alulírott társasági belső tagokból állott, a következőkben állapodott meg, melyeket bizottsági javaslatképen ezennel szerencsém van a tekintetes Társaság elé terjeszteni:

Az Athenaeum részvénytársulattal kiadványainkra vonatkozólag kötött szerződés lejárván, s pártolánk a folyó év végeig teljesen ki lévén elégitve, a Társaságot semmi sem gátolja, hogy pártolói számára szerkesztett, u. n. hatvanives

vállalatán némely, az eddigi tapasztalatok folytán czélszerűeknek remélhető változtatásokat tegyen.

Szépirodalmunknak jelen, kedvezőtlenebb viszonyai, olvasó közönségünk megfogyatkozása azt a kötelességet hártják a Kisfaludy-Társaságra, hogy e működése körébe eső irodalmi ágak jelesebb termékeinek kiadására, terjesztésére, az olvasó közönség részvételének nagyobb mértékben való fölbresztésére és ébren tartására minden eszközt erélyesen kezébe ragadjon, melytől a közöny és izléstelenség ellen sikert remélhet. Nem ijedve tehát vissza a nehézségektől, sem az áldozatoktól, könyvkiadó vállalatát a Társaság nem csak meg nem szünteti, de sőt, az irodalom köz érdekében, terjedelemben és tartalomban bővitve, még az idén folytatja. Mindenek előtt azonban újabb felhívást bocsát a nagy közönséghez, melyben czéljait és irányát tüzetesen, s azzal a felszólítással fejti ki, hogy minél nagyobb számmal lépjen a Társaságnak, és ezzel a magyar szépirodalom ügyének pártolói sorába. Az aláírás az eddigi módtól eltérőleg évről évre megújittatik; a Társaság azonban nem kötelezi magát, hogy minden évben teljesen befejezett munkákat ad pártolóinak.

Pártolói illetményül megindítandó új vállalatunk lehetőleg szépirodalmunk legjobb termékeiből leszösszeválogatva. Tartalmazni fog eredeti és fordított regényeket, beszélyeket, költeményeket, színműveket s, a mi a hatvan éves vállalatból hiányzott, irodalomtörténeti és széptani munkákat. Föl fognak bele vétetni a régibb jeles magyar írók elfogyott munkáinak új kiadásai is. Terjedelme az eddigi, sokak által keveslett, évi 60 iv helyett 80—100 ivre terjed, évenként rendszeren 4 diszesen kiállított kötetben, melyek nem fognak többé három éves folyamokba kapcsoltatni.

A Társaság gondoskodni fog róla, hogy a hatvan éves vállalatban megindított gyűjteményes kiadásait: a magyar Molière, Racine Színművei, Spanyol Színműtár folytatását külön adhassa ki, s ne legyen kénytelen az új vállalatban bocsátani közre, melyben nagyobb gyűjteményeket kezdeni nem szándékszik.

Az új pártolók illetményének szánt vállalat vezetése egy a Társaság által három évről három évre kinevezendő 12 tagu könyvkiadó bizottságra ruháztatik. E bizottság, hogy az olvasó közönséggel való érintkezése folytonos legyen, sőt hogy ez kebelében mintegy képviseletet nyerjen, következőleg alakittatik: Állandó, s választás alá nem eső tagjai a Kisfaludy-Társaság elnöke és első titkára. A Társaság, belső tagjai közül, szabadon választ a bizottságba öt tagot, kik azután maguk mellé az alapító tagok sorából még ötöt hívnak meg. A könyvkiadó bizottság elnökét s esetleg jegyzőjét maga választja. Hatáskörébe tartozik: a vállalatnak e jelentésben nem érintett kiadási módozatai, részletei iránt jogérvényes határozatokat hozni, esetleg szerződéseket kötni; a vállalatba felveendő munkákról s ezeknek, a mennyiben még a Társaság birálatán nem mentek volna keresztül, megbírálásáról gondoskodni; kiadásuk sorrendjét és tiszteletdíjukat meghatározni; régibb írók kiadandó műveit összegyűjteni és szerkeszteni. Felruháztatik egyszersmind e bizottság a joggal, hogy a Társaság által elfogadott munkáknak a vállalatba fölvétele iránt határozzon.

Az Évlapok mostani alakjokban s tartalmukkal folytattnak.

Budapesten 1877 február 24.

BEÖTHY ZSOLT

m. titkár, mint bizottsági jegyző.

A Társaság e javaslatot, hosszabb eszmecsere után, egész terjedelmében határozattá emeli, s a könyvkiadó bizottság tagjaivá Gyulai Pál másod elnököt, Beöthy Zsolt másod titkárt, s Szász Károly, Vadnai Károly és Zichy Antal belső tagokat választja meg. Jeles külföldi munkák lefordítását és kiadását, a mennyiben a vállalatban helyet nem foglalhatnának, a Társaság ezentul is fentartja magának.

(1877 február 28.)

9. A titkár jelenti, hogy a könyvkiadó bizottság, a mult ülésben hozott határozat alapján, megalakult, elnökévé Mailáth György országbíró urat választotta, a szerződést Ráth Mór kiadó urral egy évre megkötötte, s a közönséghez intézendő s husvétkor a lapokkal szétküldendő fölhívást megszerkesztette; kívánatosnak látszván egyszersmind a bizottság megszaporítása, a bizottság részéről fölkéri a Társaságot, hogy a tagok sorából még kettőt, nevezetesen Arany László és gróf Szécsen Antal urakat, az alapítók közül pedig még egyet lehessen a bizottságba fölvenni, mikor is a bizottság 9 tagból és 6 alapítóból fogna állani.

A Társaság a jelentést tudomásul veszi, a bizottság javasolt megszaporítását pedig jóváhagyja. Ehhez képest a Társaság könyvkiadó bizottsága következő tagokból áll: Arany László, Beöthy Zsolt, Csengery Antal, Greguss Ágost, Gyulai Pál, gr. Károlyi Tibor, b. Kemény János, Lukács Móricz, Szász Károly, gr. Szécsen Antal, Szontagh Pál, Vadnai Károly, Wahrmann Mór, Zichy Antal.

(1877 márczius 28.)

21. Fölolvastatván Baksay Sándor és Zichy Antal bírálok jelentései a Sebestyén Jenő fordította Terentius-féle vigjátékokról: a jelentések alapján a Társaság kifejezi ohajtását, vajha a fordítás világot látna, s fölhatalmazza egyszersmind a kiadót, hogy a könyv czimlapjára kitehesse: »A Kisfaludy-Társaság pártolása mellett.«

Zichy Antal, beadott jelentésében, a fordítóknak adandó utasításokat indítványozván, ez indítvány, megvitatás végett, egy három tagu bizottsághoz utasittatik, melynek elnöke Gyulai Pál másod elnök lesz, tagjai pedig Hunfalvy Pál és Zichy Antal.

(1877 május 30.)

22. Fölvastatván Baksay Sándor jelentése két sophoklesi tragédia Csiky Gergely-féle fordításáról: a Társaság, e jelentés alapján, Csiky Gergely urat a fordítás folytatására buzdítja, figyelmébe ajánlván egyszersmind a bíráló észrevételeit.

(1877 május 30.)

37. A titkár jelenti, hogy a Shakspere Memorialre a Kisfaludy-Társaság, a Nemzeti Színház és a Népszínház tagjai adakoztak, s ő az adakozások összegét: 90 ftot, július 9-dikén a Shakspere Memorial titkárának Stratford-on-Avonba elküldte; benyújtja egyszersmind ezen titkár nyugtatóványát a fölvett 90 ftról; jelenti továbbá, hogy az adakozásokat egy fővárosi lapban részletesen közzé tette s az adakozások részletes jegyzékét a Nemzeti Színház és a Népszínház igazgatóságának beküldötte.

A jelentés tudomasul szolgál, az adakozások részletes jegyzéke pedig a jelen ülés jegyzőkönyvében közlendő.

Az adakozások részletes jegyzéke a következő:

A Kisfaludy-Társaság ivén adakoztak: Lukács Móricz 5, Tárkányi Béla 3, Degré Alajos, Szigligeti Ede, Szigeti József, Zichy Antal, Horváth Mihály, Pulszky Ferencz 2—2, Gyulai Pál, Greguss Ágost, Dux Adolf, Dalmady Győző, Ágai Adolf, Győry Vilmos, Vadnai Károly, Kazár Emil, Toldy István, Arany László, Berczik Árpád, Beöthy Zsolt Pálffy Albert, Ipolyi Arnold, Salamon Ferencz, Tóth Kálmán, Szász Károly, P. Szathmáry Károly, Bartalus István, Szilády Áron 1—1 ftot, összesen 40 ftot;

a Nemzeti Színház ivén: b. Podmaniczky Frigyes 10, Nagy Imre, Feleki Miklós és neje 5—5, Helvey Laura, Benedek József 2—2, Sántha és neje, Pintér Sándor, Ujházi Ede, Benedek Lajos, Körösmezey G., Odry Lehel 1—1 ftot Császárné, Halmi Ferencz, Tallián 50—50 krt; összesen 31 frt 50 krt;

a Népszínház ivén: Rákosi Jenő 5, Lukácsy Sándor, Galó György, Solymosi Elek, Evva Lajos, Szabó Bandi, Tihanyi Miklós, Erkel Elek, Rajkay József, Paks Ferencz, Csepreghy Ferencz, Együd István 1—1 frt, Bakonyi István, Váradi Miklós, Horváth Vinceze, Karikás József, Eöry Gusztáv 50—50 krt, összesen 18 ft 50 kr.

(1877 szeptember 26.)

56. A titkár részéről jelentvén, hogy Kisfaludy Károly siremlékét a kerepesi temetőben halottak napján nem csak fölékesíttette, mint a társasági határozat kívánja, hanem a már szükségesnek mutatkozó kijavítást is eszközölte: az erre fordított kiadásnak utólagos jóváhagyását kéri.

A költség utólag engedélyeztetik.

(1877 november 28.)

73. Zárt ülés következvén, az elnök bemutatja Kazár Emil, megválasztott belső tag e hó 8-dikán kelt levelét, melyben kifejezi, hogy »nála hiányoznak a feltételek, melyek által a Kisfaludy-Társaságnak haaznos és tevékeny tagja lehetne s céljai elérésében közreműködhetnék,« ez okból a tagságról lemond.

A lemondás elfogadtatik.

(1878 január 30.)

74. A titkár jelenti, hogy a Társaság által 1877 évi február 11-dikén kihirdetett, kisebb költői elbeszélést kívánó föladata a kitűzött határidőig, t. i. 1877 december 31-kéig postára tétettek a következő pályamunkák:

1. Ócska história. Jeligéje: Végén csattan az ostor.
2. Pál ur. Jeligéje:

Pénzt, paripát, háztüznézést

Soha se bízz másra.

A r a n y.

3. A telhetetlen. Jeligéje:

Kedvem van énekelni . . . s a mi több, vigat. A r a n y.

4. Szép Julcsa. Jeligéje : Meghalt Mátyás király, oda az igazság.

5. A bukaresti viadal. Jeligéje : Libertas.

6. Asszonyörzök. Jeligéje : Háromszor szülessél, míg egy asszonyt megcsalsz.

7. Michel. Jeligéje : *γνώθι σεαυτόν.*

8. Királyi ajándék. Jeligéje : Szegény ember szándékát boldog isten bírja.

9. Dsungur herczeg. Jeligéje : India.

10. Iván. Jeligéje : Bukjam bár, de vívtam. K ö l c s e y.

11. A lánykérő. Jeligéje :

Quelqu'un après mille ans de mes vers étonné
Voudra dedans ma Loire comme en Parnasse boire,
Et voyant mon pays à peine pourra croire
Que d'un petit lieu tel poète soit né. R o n s a r d.

12. A naplopók. Jeligéje :

Oh nyájas olvasó,
Nem drágakő biz ez, csak Lékasó. A r a n y.

13. A falu jegyzője. Jeligéje : Je suis du peuple ainsi
que mes amours. B é r a n g e r.

14. Szeget szeggel. Jeligéje :

Múza, te ki nem jársz idres-bodros kontytyal,
Vézna bőrödet sem fested bécsi rongygyal,
De piros, de pozsgás, nap égette arczod,
Te segíts ! A r a n y.

15. Virág János. Jeligéje ;

Bátorság dolgában helyén állott János,
Találós ész sem volt ő nála hiányos. P e t ö f i.

16. Rideg világ. Jeligéje: . . .
17. Vadászkaland. Jeligéje: Fujjad a tilinkót. A rany.
18. János vitéz. Jeligéje: Meghalt Mátyás király, oda az igazság.
19. Nők forradalma. Jeligéje:
- Még nem irtak csak nyolcz százat,
S Csehországban már a nők
Megunták a férfi jármat.
20. Rosz kezdet jó véggel. Jeligéje: Minden jó, hogyha jó a vég.
21. Gyengén szurók. Jeligéje: Difficile est satiram non scribere.
22. Szent Nábob. Jeligéje: Erről nem irt magyar költő soha. Gyulai Pál.
23. Ezópus. Jeligéje kettős: egyik a bibliából, a másik Shakspereből.

Mind ezen pályamunkákat jeligés levélkéikkel együtt a Kisfaludy-Társaság által kirendelt hármas bizottság megvizsgálván és rendben találván, a jeligés levélkéket közös borítékban a Kisfaludy-Társaság és Beöthy Zsolt másod titkár pecsétjével lezárta, a munkákat pedig a kinevezett bírálók rendelkezése alá bocsátotta.

Ugyancsak a titkár fölolvassa a három bíráló, Arany László, Dux Adolf és Gyulai Pál közös jelentését, melyben a jutalmat ki nem adatni s a kérdést megújittatni javasolják.

A jelentések elfogadtatván, a Társaság a jutalmat ki nem adandónak s a kérdést megújítandónak, egyszersmind azonban részletesebben körülirandónak határozta, mert, úgy látszik, a pályázók nagy része, mostani egyszerű fogalmazá-

sában, félre értette. A részletesb fogalmazással a bírálók bizatnak meg, s a titkár e szerint fogja azt a köz ülésben kihirdetni.

A jeligés levélkéket az elnök két tag által elégetteti.

(1878 január 30.)

76. (Az ajánlott jelöltek közül) ifj. Ábrányi Kornélra igennel szavaztak 13-an, nemmel 12-en; Imre Sándorra igennel 16-an, nemmel 9-en; gróf Zichy Gézára igennel 15-en, nemmel 9-en; Pachler Faustra igennel 15-en, nemmel 6-an.

(1878 január 30.)

VII.

BIRÁLÓ JELENTÉSEK BENYUJTOTT MUNKÁKRÓL.

1. Angyal János Dantéjáról.

(1877 június 27.)

Az elnökség parancsolt velem, hogy tegyen meg észrevételeimet egy új Dante-fordításnak bírálatra benyújtott részleteiről.

A fordító készen van a Divina Comedia első részével, a Pokollal. Abból az érzékiség s tilos szerelem bűne miatt bűnhődők, köztök Francesca di Rimini tulvilági sorsát festő ötödik, és az öngyilkosok körének leírását tartalmazó tizenharmadik ének fordítását küldé be mutatványul.

Dante óriási művének fordításával még nagyon hátra állunk.

Tudtomra prózai fordítását sem bírja irodalmunk, mint pl. a Milton Paradicsomának. Császár Ferencz (az »Uj élet« mellett) a Pokolból néhány első (ha jól tudom négy) éneket fordított, rimetlen hatodfeles jambusokban, bár az eredeti erejét és hatalmas tömötségét alig megközelítőleg, de különben elég csinos és sima versekben, megtartva szorosan az eredeti versmértékét, de elejtve rimeit. Én az I. és III. éneket adtam belőle, amazt kisebb műfordításaim gyűjteményében, emezt Beöthy Zsolt Athenaeumában, az eredeti

terzináiban. Szívesen hallgatnék Bálinth Gyula fordításáról, ki, kisebb-nagyobb időközökben, több éneket adott, hexameterekben. Ha valaki, mint Schiller az Aeneisből s nálunk Baksay az Iliászból, klasszikai formában irt költeményt modern, és nemzeti alakban fordít, azt értem, sőt igazolva is látom. De, hogy modern alakban irt költeményt hexameterrekbe öntsünk át, és az eredeti versmértéket ne tartsuk ugyan meg, de helyette nem nemzeti, hanem idegen, és pedig ó-klassikai alakot válasszunk, ezt semmivel sem indokolható eljárásnak, sőt eredményét, a legjobb esetben is, egyenesen szörnyszülöttnek tartom. Mi köze Danténak — ki a középkori latin verselés ellenében nemzeti irodalmat alapított, s a már akkor elsatnyult kllassicismus ellenében, a renaissanceban a romantikát, az új kllassicismust teremté meg. — a hexameterhez? Mondom, hallgatnék e kísérletről, melyet teljesen elhibázottnak tartok, ha nem akartam volna regisztrálni mind azt a keveset, a mi Dante fordítása körül nálunk eddigelé, tudtomra, történt.

Fordítónk — nevét nem említem, mert ámbár neve alatt nyújtotta be mutatóványait, nem tudom, nem akarja-e azt a nyilvánosság előtt egyelőre elhallgattatni — a Császár Ferencz példájához tartja magát s szintén rimetlen hatodfeles jambusokban adja az egész Pokolt, s szándékozik adni — ha bátoritást nyer — az egész Divina Comediát.

Részemről Danténak pusztán prózai fordítását is — föltéve, ha jó, s különösen az annyira szükséges magyarázó jegyzetekkel — valódi és nagy nyereségnek tartanám irodalmunkra nézve, természetesen mint előkészítő és alapvető munkát egy valódi (alakhű) műfordításhoz; mert ilyenek sem Császár fordítását, ha befejezhette volna, sem az előttem fekvőt, ha teljesen elkészül is, nem tekinthetném.

S ki merem mondani, hogy irodalmi munkánkat e részben befejezettnek nem tekinthetem addig, míg ily műfordításával nem bírnak Dante nagy remek művének,

Átalában is — s Danténál különösen — elválthatatlannak tartom a formát a tartalomtól. Terzinái, folyamatos rimetlen jambusokba (ugy nevezett blank-versekbe) oldva föl, sőt, összefont s háromszor előkerülő rimeik helyett, talán páros rimekbe vagy más szerkezetű strófákba vagy stanzákba öltetve át, nem csak megszűnnek terzinák lenni, hanem nem is ruházzák többé oly szorosan oda illőleg és (hogy ugy mondjam) testhez állólag a beléjük szorított nagyszerű tartalmat. S e részben még jeles fordítások sem bírhatnak más meggyőződésre, mint a németeknél Philaletesz (János szász király), Eitner és Witte fordításai, bár — kivált ez utóbbi — tartalmilag talán a legjobb Dante-fordításnak mondható.

Az előttem fekvő fordítást azért még akkor sem volnék hajlandó véglegesnek tekinteni, ha egyetlen hiánya s az eredetitől eltérése csak a rimek elejtése volna, s a mértéket különben minden más tekintetben megütné.

Dantét fordítani merész vállalat. Igazában csak annak való, a kinek (egyéb szükséges tulajdonok mellett) a nyelv és a verselés teljesen hatalmában van.

Fordítónkban ez a tulajdon sokkal kisebb mértékben van meg mint az »egyéb szükséges tulajdonok.«

Ezekkel, mutatóványaiból ítélve, nem közönséges mértékben bír.

Hogy eredetijét egészben s minden részleteiben átértette, hogy a legjobb kommentárokat s a jelesebb (német és francia) fordításokat teljes mértékben felhasználta s a Dante-irodalomban kellő jártassággal bír: azt csak a bemutatott két ének is eléggé igazolja. S már ezzel sem kevés van mondva; mert a Dante-irodalom roppant nagy, s Dautét csak megérteni is (akár nyelvi, akár tartalmi nehézségeit vegyük) nem könnyű, s csak fáradtságosan elérhető feladat.

Fordítónk pedig e nehézségeken, ugy látszik, tul van.

S így tőle, ha egyebet nem, minden esetre hasznos munkát várhatunk.

Félek, hogy költői tekintetből kielégítőt alig, vagy minden esetre kevésbbé.

Sokkal gyakorlatlanabb verselő, hogysem Dante fordításának formái roppant nehézségeivel megbirkózhatnak. A költői nyelv fordulatosságával, könnyűségével nem bír, s azért nyelve ép oly nehézkes mint verselése. A mi ezt illeti: jambusai nem csak nem tiszták, s a szabados helyek spondeusain kívül pyrrhichiusokkal, sőt trochaeusokkal is vegyítvék, de igen gyakran minden rhythmust teljesen nélkülözök. Ép oly kevéssé költői fordítónk nyelve a kifejezésekben mint verselve nem jól van. S a tömörttség nehézségeivel oly kevéssé bír megküzdeni, hogy nem egyszer válik érthetlenné.

Ha a benyújtott fordítási mutatókat a t. Társaság felolvastatja, meggyőződik, hogy nem itélek igazságtalanul. Még is álljon itt például néhány sor, a Francesca beszédéből:

88. sor. Oh *szánakozó* kedves lény a földről....
 94. » Szólj, tudni tőlünk s *mondani* minékünk .
 100. » Gyengéd *szerelem* bájos *erejével*.....
 104. » A *rózsabilincs engem is* erősen....

esupa pyrrhichiosos sorok.

Példa, szintén e sorokból, az érthetlenségig menő nehézkességre:

- 100 s köv. s. Gyengéd *szerelem*, bájos *erejével*
 Fogá el imezt, szüllem indította,
 Mit elragadtak tőlem, módja még tánt.

Mi bánt? kit bánt? Azt akarja mondani: »Ezt (t. i. Pablót) gyengéd *szerelem* fogá el, varázs *erejével*; külső (testi) bájam ragadta el, s e testi bájamtól megfosztottak, s még most is fáj az, hogy miként.« Értvén vagy megöletése kegyetlen módját, vagy azt, hogy előkészületlen, bűnbánat nélkül ölték meg, s azért kell itt, a pokolban szenvednie. De ki érti meg ezt?

Tovább.

103 s köv. s. Viszont szerelmet kedves mind ohajtván:

A rózsabilincs engem is erősen

Fűzött hozzá, ki, látod, nem hagyott el.

Együtt szerelem vitt halálra minket;

Vérünk' ki ontá: Kajna várja ötet.

Az eredeti nem azt mondja, hogy »a kedves mind ohajt viszontszerelmet,« a mivel nem is volna mondva semmi; hanem, hogy a szerelem a szeretettben is viszontszerelmet költ önkéntelen; s ez oka, hogy a rózsabilincs engem is oly erősen fűze szívéhez, hogy azóta sem szakadhattunk el: a kölesönös szerelem együtt tartván; együtt, még a halálban is. Ez a sorok értelme; de fordítónknál ez nem világos, nem szabatos s csaknem érthetlenné mosódik el. A vég sor:

Vérünk' ki ontá: Kajna várja ötet,

azt akarja jelenteni:

Ki vérünk' ontá: azt Kaina várja,

Kaina t. i. (Kainról nevezve) a pokol azon helye, hol a testvérgyilkosok gyötrődnek. Fordítónk (nyilván csak tollhibából) a 19. jegyzetben Kainának általában a gyilkosok büntetőhelyét mondja, holott az épen a testvér-gyilkosoké; s Francesca férje, ki őt s kedvesét megölte: ez utóbbinak testvérbátyja volt.

Az ének utolsó, oly sokszor s méltán bámult sora:

E caddi, come corpo morto cade,

sem szépen van fordítva:

S estem, miképen hulla szokik esni.

A hulla, bár bevett szó, sem szép, sem helyes; a szokik, szokott helyett, nem használt kifejezés; az eredeti nem is szól arról, hogyan szokik vagy szokott esni a hulla, hanem azt mondja: »elestem mint elesik a holttest,« t. i. élettelenül, eszméletlenül.

A verselés, nyelv és kifejezések ily hiányai miatt, nem ajánlhatom eléggé a fordítónak, hogy fordítását nyelvi és verselési tekintetből még egyszer, vagy még háromszor, nézze át; ne szünjék rajta javítani, simítani.

Mindent összefoglalva, e fordítást, hiányai mellett is, kívált ha még az ultima limán átmenend, hasznos kezdeménynek tartom s egy vagy más módon lehető megjelenését őszintén óhajtom, és hogy azt elősegitse és erkölesi befolyásával támogassa: a t. Társaságnak őszintén ajánlom.

SZÁSZ KÁROLY.

2. „A bölesek köve“ drámai költeményről.

(1877 június 27.)

A nevezett mű, mint egy kétségkívül fiatal ember kísérlete komoly téren, atyai buzdítást érdemel. A munka maga, mindennemű kezdetlegességeivel, az iskolai önképző körök termékeinek színvonalán áll s még a komolyabb igények ítélőszéke elé nem való. Egy versus fractusnak gyenge kezek által való helyreállításának a benyomását teszi, s nem egyszer gondolja az ember, hogy talán nem is egyéb mint valamely idegen nyelvű műnek kivonatos átdolgozása. Meltányolni való benne, a mennyiben nem ilyen átdolgozás talál lenni, a komoly törekvés, és a gondolkozás egészséges volta. Egyébként minden, még nyelvtana is, csak a gánésot hívja ki.

RÁKOSI JENŐ.

Nem való kiadásra. Az »Ember tragédiája« és »Faust« hatása alatt kaphatott kedvet a szerző, hogy a mindentudás sóvárgását és hiu törekvését próbálja vázolni Nereus szemé-

lyében és egy csomó hosszadalmasan bölcsekedő reflexióban. A költészet napforgásától oly távol van, hogy egy kis sugárkát sem foghat föl. Köznapi csínosságá sincs, melylyel csak a legátalánosabb poétai nagyvilágban is elvegyülhetne, sőt verselése oly szokatlan viselet, melyben nem képes mozogni, s darabos prózáját nem fedheti el. Bizonyynyal nem vers az ilyen:

Ha! Hisz egészen elfelejtettük
 Hogy még ma egy igen nagy
 Útat kell megtennem, egy oly utat
 A melytől boldogságom függ...

KAZÁR EMIL.

3. „Honora“ szomorujátékról.

(1877 nov. 28.)

A Kisfaludy-Társaság október havi üléséből a »Honora« szimü szomorujátéknak (írta Schwarzenberg Béla ur) birálatával levén megbizva, van szerencsém ezennel a következőket jelenteni: A nevezett munka koncepeziója tehetségre mutat. Honora egy a hunnok által leigázott galus fejedelem leánya, kinek apja és esatában elesett testvére által feladatává tétetett a boszu műve. Honora asszonyi voltának eszközeivel lát feladata megoldásához, s szerelemben meghódítván Attila három fiát, a három vetélytárs párttusáinak veszélyeiben reméli megérni Attila birodalmának bukását. E tárgy bonyodalma, a hajtó motívumok, a cselekvény egyes fordulatai a szerző tehetségéről s e tehetség becses természetéről tesznek tanuságot, mert hisz ezek a drámaírásban a fő dolgok. Annyi buzdítást Honóra írója megérdemel, hogy ez a Társaság nyílt ülésében kifejezést találjon. Egyébként a munka értéktelen a kezdetleges, mondhatnám dilettans kidolgozásánál fogva.

RÁKOSI JENŐ.

Entius, Gallia volt kormányzója, most vak, és önkéntes száműzött Hunniában. Rokona, Erinak, hijába mondja neki: hiszen haza mehet; Attila nem ellenzi; hogy Attila nem is oly vad és kegyetlen; »feldulta ugyan Galliát, azonban meghagyá a nép jogát, és őseinek alkotmányát nem sérté meg.« Entius elismeri ezt, de nem megy haza, mert »a hazáján ejtett nagy sebet nem gyógyíthatja be, s mivel egy sejtelem tartja vissza még, hogy itt e földön látja elveszni majd Attila nemzetét.« De leginkább azért gyűlöli Attilát, mert volt egy fia, ki Attila ellen fellázadt, s a harcban Irnák, Attila fiának kezétől esett el. Ez a hős fiu haldokolva megeskedeté hugát, Honórá, hogy megboszulja őt; mint szerző mondja, »a haldokló kedély utolsó felkurjantása« volt ez:

Honóra, te boszulj meg engemet,
Add vissza a halálcsapást Attilának
És nemzedékének, a borzasztó halálcsapást,
Melylyel Attila szép hazánkat
És Irnák engemet a porba sujtott!

Honóra már el is kezdte foganatosítani boszútervét. Terve, saját szavai szerint, ez:

Attila két fia: Ellak és Dengesics
Az én rabom, s egy intésembe
Kerül, és Hunniát, a nagy Attila földét
Öngyermeke emészti fel.

De Honóra kettővel nem elégszik meg: a büszke Irnákot is szeretné hálójába keríteni, s éppen »Irnák keze által szándékozik megadni Hunniának a vég csapást.« Irnákot Honóra soha sem látta, s most Attila »Róma városa körüli helyekre küldte.« Honóra egyszersmind bevallja, hogy szeret egy ismeretlen ifjat, egy vadászt, kinek még nevét sem tudja; szereti egész lelkével, úgy »mint a virág a harmatot, mint a lepke a szép zöld mezőt, mint a pacsirta a felkelő napot,« stb. Tehát Honóra keblében egyszerre a boszu és

szerellem dul; de ő e két ellentétes szenvedélyt szépen be tudja rendezni. Célja előbb boszut állni, Attila nemzedékét és birodalmát szerelmi ámitásokkal elpusztítani, aztán haza menni s ismeretlen szerelmesével élni boldogul. Hogy ily hebehurgya s eszközeiben sehogys sem becsületes terv fogamzik egy pathetizáló honleány agyában, ki a mellett még igazán szerelmes is, az már magában is alig érthető valami; de hogy a leányt atyja és rokona sem figyelmezteti a lehető sokféle s furesánál furesább következésekre, az ezeknél sem mutat sok észre.

Hogy Attila nászmenetben átmegy a szinen Ildikóval, s hogy Entius, életét kockáztatva, elállja útját, csupán azért, hogy megmondhassa neki, hogy elpusztította Galliát, s hogy vigyázzon: mert ő is ember s meg kell halnia! az nem tartozik a drámához; nincs is semmi következése, mert Attila vasra vereti ugyan, de Ildikó kérelmére elbocsátja.

A 2-dik felvonás első jelenete még inkább meggyőző, hogy az előbbi jelenetek szükségtelenek, mert Honóra constatálja, hogy Attila újabb kegyessége az ő boszutervén mit sem változtatott. Sötétedik, s jön a várt ismeretlen vadász szerető, ki nem más mint Irnák, Attila fia. Párducvadászatról jő, hogy itt a galambturbékolás boldogítsa. Nevét most is titkolja, s csak akkor mondhatja meg, mikor »önálló lesz, s a fél világ említi majd.« Most mit sem nyujthatna, pedig »ő többet akar adni mint szerelmet, boldogságot: fényt, uralkodást!« Honóra azt feleli, hogy »jól teszi, ne mondja meg nevét,« mert neki is van még »egy kötelessége, más nagyobb kötelessége mint a galambturbékolás.« Így aztán megegyeznek, hogy titkaikat kölcsönösen megőrzik. A kürt szól, hogy a jelenetet megszakaszsa: Irnáknak menni kell.

Az ily kölcsönösen titkolózó, bizalom nélküli nagy szerelmet értse, a ki tudja!

A szín változik. Ildikó Attilát nagyon hidegnek találja, a ki azonkívül rosszul is lett. A beteg Attilát nyugágyon hozzák, három fia követi. Attila elküldi Ildikót, mert »komoly

dolgokról kell szólania, s az nőknek nem való.« Jól teszi: mert nem csak itt nincs rá semmi szükség, de a darabban sem volt. Az egészből a dologra csak az tartozik, hogy Attila Ellákot nevezi ki utódjául; de a ki a hosszadalmas haldoklásban gyönyörködne, itt bőven részesülne benne. A vak Entiusnak egy mondata tapadt különösen az Attila agyához, mert még haldokolva is azzal tépelődik. E mondat ez: »A halál órája az életnek leghűbb képe!« Valóban, oly mély értelmű mondat, melyet Attila is csak átszellemülve volt képes felfogni.

De mire ily nagy ember és hőst ily nyomoruságosan s elegendő drámai ok nélkül felhozni, s azonkívül így halatni meg, a mire még az iskolás gyermek is azt mondaná: hisz ez nem így történt!?

A 3-dik felvonásban látjuk Honóra tervének eredményét. A három Attila-fiu, karddal a kézben, vitáz a trón fölért. Mindenik akarja birni. Nyilatkozataikból aztán megtudják, hogy Honóra mindhármukat szereti. Irnák megundorodik tőle, »kincs- és kéjvágyó néembernek« tartja, s a »szenvédelek rut posványában és fertélyes környezetben trónra vágyót« megveti, de azért azzal végzi:

Ugy hát méltó legyen a czél,
Melyért a testvérharcz fáklyáját gyújtjuk meg:
Attila trónja nem egy becestelen
Nő birtoka.

Dengesics sem mond le; pedig az imént csak szerelemről ábrándozott, s csak szerelmeért vágyott a trónra. Ellák szintén ragaszkodik jogához.

A szín változik. Irnák átkozódik, szemrehányásoka tesz Honóranak:

. Tudom, hogy két testvér
Közé vetted a vad gyűlölet tüzét,
S mindkettőnek trónjáért
Igérted el hitvány szerelmedet.

Honóra elmondja boszujának okát, de hozzá teszi, hogy még az nem teljes; azért »Irnákot is meg kell nyernie, hogy a mennyországból egyszerre a pokolba taszítsa.« Irnák erre kinyilatkoztatja, hogy Irnák ő:

Attila harmadik fia, én
 Vagyok Irnák, ki eddig hitt
 Szerelmedben, de a ki most belátja, hogy
 Szerelmed átka volt; ki kész lett volna
 Vérért egy hitvány nőért ontani;
 Ki kész lett volna
 Attila trónját elfoglalni,
Nem büszkeségből, nem uralkodási vágyból,
 Hanem azért, hogy lábaid elé tegye.

Ezen nyilatkozat daczára azonban így folytatja:

Pegyvert fogok és megszerzem a trónt
 Magannak; te azonban
 Légy elhagyott, mint a magános fűz a
 Sivatagban és ne találj
 Lényt napkelettől napnyugatig
 Kivel a szerelemnek élvezetét élvezheted!
 Légy porba sujtva,
 Mint porba sujtani akartál engemet!
 Ez végső szóm, s halálad napján
 Hangozzék újra fel szivedben. (E l r o h a n.)

A 4-dik felvonásban Entius összehívta a gallusokat a hunnok ellen, s maga vak lévén, Petust nevezi ki vezérül, de megeskedtetí, hogy az árulót »eltörli a föld színéről, legyen az bár atyád, testvéred, vagy barátod.« Petus megesküszik. Ekkor berohan Erinah, dühös szemrehányásokat tesz Entiusnak, hogy leányuk hóhéra lesz. Az ok az, mert oda át a testvérek táborában minden estve egy fehérbe öltözött nő-kisértet jár s rémiti őket; az a fehér asszony nem más mint Honóra. De Honóra »csak hogy atyjának átkát elkerülje,

többre is képes ; kész szemérmét piacra vinni, örök gyalázatára Galliának.« Entius nem állhat ellen atyai szivének, menni akar, hogy megszabadítsa leányát ; de Petus feltartóztatja, s halállal fenyegeti, mint hazaárulót, ha azt tenni meri, mert ezzel ő is, Honóra is tartozik hazájának. Erre aztán Entius is megnyugszik, mert hisz ezzel hazamentők lesznek !
— Csodálatos hazamentő hősök !

De hisz azt, hogy Honóra szerelmével fogja ámitani a három Attila-fiut, mind Entius, mind Erinah tudta már a darab elején : s ha akkor nem tartóztatták vissza, mire való most ez a nagy zaj és átkozódás ?

A szín változik. Honóra tüneményszerű fehér öltönyben, hosszú fehér fátyollal várja Attila fiait ; mert a fő táborban megtudá, hogy itt akarnak összejönni és harezolni, s ő meg akarja nekik mutatni, hogy ő »nem véghetetlen becsutelen némbér, a hitvány kék és kincs után sovárgó nő !« Nem reményl már semmit : tudja, hogy megvetik, hogy hazaárulást követ el ; de nem akarja, »hogy haldokolva mindhárman megátkozzák, az sirba vinné. Atyjának átka sirba viszi ugyan, de így eszközli majd boszuját ; aztán jöjjen, a minek jönni kell.« — A három testvér kivont kardokkal berohan s a szinpad közepén vivni kezd. Ez a hármas viadal, melyben egyszerre hárman vagdalkoznak egymás ellen, sajátságos lehetne ugyan ; de Honóra közbeveti magát, s ékesszólásával és Attila árnyával fenyegetve, lefegyverzi őket, s meggyőzi arról, hogy nem egymás ellen, hanem együtt a lázadók ellen kell harezolniok, s azzal menni akar. Irnák tartóztatja, hogy »foglaljon helyet köztük, válasszon közülök és foglalja el Attila trónját.« Honóra nem fogadja el, s most annak ellenkezőjéről igyekszik meggyőzni Irnákot, a mit az imént elhatározott magában, t. i. arról, hogy ő a bűnnek posványába lesülyedt, kék- és kincsvágyó nő, nem méltó Irnákhoz s a trónra. Hijába kéri térden állva mind a három testvér, neki bujdosni kell !

Az 5-dik felvonásban Honóra bujdosik ; Entius, vezető nélkül, szintén bujdosik. Találkoznak. Köztük egy hosszadal-

mas és unalmas érzelő jelenet után, mely semmit sem fejleszt, jön Petus, s mint hazaáruulót hátulról leszurja Honórárt. Honóra még hosszadalmasabb és unalmasabb haldoklása alatt aztán jön Iruák, két koporsóban hozva Ellak és Dengesics holttestét, kik a csatában elesetek. Ez nem lehetett más mint a Netad melletti csata, melyben a valóságban Ellak életét és trónját vesztette el; szerző szerint azonban »egészen megmenté Hunniát.« — Ez is oly költői szabadság, melylyel ok nélkül él szerző.

E kivonat meggyőzhet arról, hogy itt egy igen gyenge, gyarló drámával van dolgunk. Jellemekről szó sem lehet. A személyek szavai, érzelmei és tettei folyvást ellenkeznek egymással. Az idézetek pedig meggyőzhetnek arról, hogy stílusa sem jobb. Versei, minden rendszer s mérték nélkül, csupán nagy betűkkel kezdődő sorok.

Ennél fogva semmi tekintetben sem méltó arra, hogy a Kisfaludy-Társaság firmája alatt kiadassék.

SZIGLIGETI.

VIII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG KÉZIRATTÁRA.

1. szám. Takács József, kézirat, féliv, 18 l. A magyarországi írók munkájiknak könnyebb kinyomtatását tárgyaló gondolatok.
2. » Rosty Antal. Kézirfél. 4 l. Czimtelen. Elmélkedés.
3. » Gr. Teleki Domokos. Kézirat, fél. 11. szakadt. A szabad ember, költ. Pfeffel után.
4. » Révai Miklós. 3 levele, negyedr. 1. Takács Józsefhez 1803. 2. Ugyan ahhoz 1805. 3. Ismeretl. 1805. (A grammatika kiadása.)
5. » Kisfaludy Sándor, kézír. 8-adr. töredék.
6. » Juranics László levele (töredék) 4-r. 2 l.
7. » Szathmári Pap Mihály levele 1799. 4-r. 4 l. (Viski Ovid fordítása.)
8. » Földi János levele 1799. 4-r. (Állatok országa kiadása.)
9. » Döme Károly levele 1816. 4-r. 4 l. (Ajándék lexikon kiadása.)
10. » Somogyi János levele 1804. 4-r. 4 l.

11. szám. Takács József, kézirat, negyedr., 74. l. töred. Miscell. Hosszú s víg életre útmutatás. Az álnok macska s az ártatlan kutya. A parancsolgató leány. A majmozó gyermek. A haldokló gyermek. Az istenről. A jámbor életről. Úgy jár, a ki szófogatlan. A hebehurgya úrfi. A hervadt rózsza. A kis madarász. A bosszút-álló gyermek. A testvérek édes anyjok nevenapjára télben. A városi élet örömei. A gyermekek atyjok nevenapján. A könnyörülő gyermek. A szánakodó Ágnes. A kert. Az árnyékában magát elbizó gyermek. A maga meggyőzés. A jó fiú édes anyja nevenapján deczemberben. Ne gyanakodj. A mohó halacska. A hazug tinó. Ne hirtelenkedj az ítélet hozásban. Egy pilléket gyűjtő úrfihoz. Ki a boldog ember. A féltékeny gyermek. Veszedelmes az első lépés. A csavargó patak. De még is lehet jobbúlni. A testvér ajánléka.
12. » Takács József, kézirat, Miscell. k. 8-r. 56 l.
— — Kézirat, Miscell. k. 8-r. 84 l.
13. » Baróti Szabó Dávid 8 levele s pedig Takácshoz k. 8-r. 4 l. (1799); N-hez (tartalma: m. prozódia) 4-r, 4 l. (1798.); Takács Józsefhez 8-r. 4 l. (1798.); k. 8-r. 4 l. (1799); (tartalma: életr. adatok magáról s Révairól) k. 8-r. 4 l. (1799); 1803. 4-r. 4 l.; 1803. k. 8-r. 4. l.; dátum nélkül, 4-r. 4 l.
14. » Takács József. A hazai utazásról. 4-r. 34 l.
15. » — — Az 1796. esztendei utazásnak rövid leírása, egy fél ív, 24 l. (ketté vágva).
16. » N. N. M. Tolnai Festetits grófné, született Sallér Judith ő nagysága nevenapjára. — R. F. fejedelem képére. (Költ.) k. 8-r. 4 l.
17. » N. N. Franciaország júliusban 1793. (Költ.) k. 8-r. 2 l.

18. szám. N. N. A fegyvertelen Amor. (Költ.) k. 8-r. 2 l.
19. » N. N. Amint pásztornak kesergése. (Költ.) k. 8-r. 2 lap.
20. » Légrády Imre költeménye, egy negyed ív, (töredék), 1802.
21. » N. N.: latin dráma, k. 8-r. 28 l. (töredék).
22. » Virág ódája. (Tu ne cede malis! Virg.) egy negyed ív.
23. » Kultsár István levele N-hez, egy negyed ív, (töredék) 1793.
24. » Gvadányi József levele N-hez, egy negyed ív 1797.
25. » Takács János levele öccséhez, egy fél ív, 1802.
26. » Festetics György gr. levele Takács Józsefhez, egy negyed ív, (Hufeland fordítása).
27. » Bessenyei Sándor levele Festetics György grfhoz, egy fél ív, 1798 (fordításai).
28. » Vidovics. Levél. 1820. 8-adr. Búcsuzó vers.
29. » Mészáros József váli plébános 3 levél (?) 8-adr. és 4-edr. 1801 és 1802. (Prédikáció kiadása és vegyes.)
30. » Nagy (?). Levél. Negyed. Szombathely. Vegyes. 1802.
31. » Vegyesek.
32. » Fáy András: Flóris diák. 2-r. 60 l. (töredék).
— — A Szulioták. 2-r. 69 l.
33. » Radics Mihály: Magyar közmondások s egyéb tanulságos igazmondatok gyűjteménye. Összeállította 1861—1868. 2-r. 240 l.
34. » Radics Mihály: Adomák, történeti és népmondák. 1869. Egy köt. 4-edr. (Radics arczképével).

35. szám, Csarnok. Kézirat. Szerkesztette és írta Vas-Gereben a győri Akademia önképzőkörben. 2. sz. — 5. sz. — 14. sz. — 16. sz. — 25. sz. 4-edr.
36. » Népmesék (10 füzet).
37. » Kisfaludy Sándor: Hunyady János-ából töredék. 2-rét.
38. » — — Észrevételek a helyesírásra, 4-r.
39. » — — Vélemény Édes Gergely útmutatásáról a magyar poézisra. 4-r.
40. » — — Szigliget. Néma ábrázolat. 4-r.
41. » — — A magyar nemességhez egy magyar nemes. 2-r.
42. » — — II. András. Drámaterv és töredék. 2-r.
43. » — — A magyar színjátszó társaság. Dr. töredék. 2-r.
44. » — — Kún László. Dráma. — Kendi Sándor. Dráma-töredék. — Antiochus. Rege. 2-r.
45. » — — Kún László, — Két drámatöredék. 2-r.
46. » — — Bánk. Dráma. 2-r.
47. » — — Nyelvészeti jutalomkérdésre ajánlat az akademiához.
48. » — — Művészeti jegyzetek. Töredék. 2-rét.
49. » — — Festetics Györgyhöz. Költemény. 8-r.
50. » — — Vegyes jegyzetek. 8-r.
51. » Egy ismeretlen rostáló. Nyelvészeti észrevételei a Kisfaludy S. regéire. 8-r. Felelet ugyanerre. 4-r.

52. » Kisfaludy Sándor : Levélfogalmazvány. (Viszonya Kazinczyhoz). 2-r.
53. » — — Levélfogalmazványok : József nádorhoz és gr. Teleki Lászlóhoz. (A regék megjutalmaztása). 2-r.
54. » — — Levelezés a m. tudós társasággal. I. kötet. 2-r.
55. » — — Levélfogalmazvány Nyáry Pálhoz. (Mátyás király szobra). 2-r.
56. » — — Levél Schedel Ferencznek. (Ujabb dolgozatai). 2-r.
57. » — — Levél gr. Festetics Lászlónak. (Czimeréről és nemzetségéről). 2-rét.
58. » — — Levél az akadémia elnökségéhez. (Himfy új kiadása, Kemend, a balatoni játékszín építése). 2-r.
59. » — — Két levélfogalmazvány Kazinczyhoz. (Megjegyzések a regékre). — Bacsányinak. 2-r.
60. » — — Latin levele 1787-ből. 4-r.
61. » — — Idézetek gyűjteménye. 16-r.
62. » N. N. Megjegyzések Hunyady János-ra. 4-r.
63. » Kisfaludy Károly : két, Kiss Károlyhoz irt verses levelének másolata. 8-r.
64. » Kisfaludy Sándor : Az insurrectióra vonatkozó iratok.
 1—3. fasc. Auszug aus der Geschichte der Insurrection des Adels von Ungarn im Jahre 1809—10. I., II. und III. Periode.
 4, 5. fasc. Anhang und Beitrag zu derselben,

6. fasc. Története a haza védelmére 1809. eszt fölkelő magyar nemességnek. 2-r.
 7. fasc. Az 1809-ben fölkelő magyar nemességnek álló száma, történetei, a levelekből bővebben kivonva. 2-r.
 - 8—13. fasc. Napkönyve a haza védelmére felkelt nemességnek. 1808. október 20. — 1809. október 17-ig. 2-r.
 14. fasc. Oklevelek. 2-r.
 15. fasc. Kisfaludy Boldizsár 3 levele. 2-r.
 16. fasc. József főhg. Veszprém vármegyében.
 - 17—19. fasc. Vegyes melléletek, beszédek, proclamatiók és nyomtatványok. 1—56-ig.
-

IX.

TÖRVÉNYJAVASLAT AZ IROEI ÉS MŰVÉSZI TULAJDONJOGRÓL.

Első rész. Irói művek.

a) *A szerzői jog meghatározása.*

1. §. Irói művet gépi munkával többszörözni csak a mű szerzőjének van joga.

2. §. Mások irodalmi adalékaiból szerkesztett műre, mint egészre nézve, annak kiadója, a jelen törvény által biztosított jogok tekintetében, a szerzővel egyenlőnek tekintetik. Az egyes irodalmi adalékok tulajdonjoga azok szerzőit illeti.

3. §. A szerző joga átszáll örökösire; és akár egészben, akár részben, szerződés által vagy halál esetére szóló intézkedéssel, másokra is átruházható.

4. §. Irói műnek bármely gépi többszörözése, ha a jogosítottnak (1., 2., 3. §.) engedelmé nélkül készül, bitorlásnak mondatik s tilos. Még a kézirat jogos birtokosa is csak a szerző engedélyével többszörözheti azt.

E tilalom kiterjed a műnek akár egészben, akár részben többszörözésére.

Gépi többszörözésnek ítélhető még a leírás is, ha ez nyomtatás helyettesítésére van szánva,

5. §. Bitorlásnak tekintendő továbbá:

a) oktatás vagy mulatság czéljából tartott felolvasásnak vagy előadásnak a szerző engedélye nélkül kinyomatása;

b) oly új kiadás, melyet a szerző vagy kiadó, a köztök fennálló szerződés ellenére, eszközöl;

c) valamely műnek a kiadó által több példányban készítettése mint a mennyihez szerződés szerint joga van;

d) földrajzi, térrajzi, természettudományi, mértani, építészeti s más hasonló műszaki rajzok és ábrák lenyomatása.

6. §. Irói műnek, bármely nyelven jelent az meg, eredetileg a szerző vagy jogutóda engedélye nélkül kiadott fordítása, ha az eredeti mű czimlapján vagy élén a fordítási jog fentartása világosan ki volt jelentve, bitorlásnak (4., 5., 7. §.) tekintetik, a következő megkülönböztetéssel:

a) minden további föltétel nélkül bitorlásnak tekintetik, ha a fordítás olasz, francia, angol vagy német nyelvre történt;

b) az előbbi pontban elsorolt négy nyelven kívül bármely más nyelvre történt fordítás bitorlásnak tekintetik oly föltétel alatt, ha a szerző által jogosított fordítás kiadása az eredeti mű megjelenése után egy év alatt megkezdett s három év alatt befejeztetett. A naptári év, melyben az eredeti mű valósággal megjelent, nem jön számításba.

Több kötetben vagy részben megjelenő eredeti műnek minden kötete vagy része külön műnek tekintetik s a fordítási jog fentartása minden kötet vagy füzet élén külön jelendő.

Színművek fordításának az eredeti mű megjelenése vagy első nyilvános előadása után hat hó alatt teljesen meg kell jelennie.

A fordítás megkezdése, a kitűzött határidő alatt, beig-

tatás (47. §.) által igazolandó, mert különben a fordítás elleni ótalom elenyészik.

Időszaki vállalatok oly föltétel alatt részesülnek védelemben a b) alatti nyelvekre való fordítás ellen, ha jogukat minden naptári év első hónapjában beigtatás által fentartják. Ily fentartás érvénye azon egy évre terjed.

Még meg nem jelent és a bitorlás ellen biztosított műnek fordítása is bitorlásnak tekintetik.

A fordítások az eredeti művekkel egyenlően részesülnek az utánnyomatás elleni védelemben.

7. §. Nem tekintetik bitorlásnak:

a) már megjelent mű egyes helyeinek vagy kisebb részeinek szó szerinti átvétele, továbbá már közzé tett kisebb terjedelmű írói műveknek nagyobb egészbe fölvétele, mihelyt ez tartalma szerint önálló tudományos műnek tekinthető, avagy oly gyűjteménybe fölvétele, mely több író műveiből egyházi, iskolai vagy irodalom-történeti célra szerkesztetett. Föltételül szolgál azonban, hogy a szerző vagy a felhasznált forrás megnevezessék;

b) időszaki iratok és más nyilvános hírlapok egyes ezikkeinek lenyomatása, kivéve a szépirodalmi vagy tudományos dolgozatokat s más nagyobb közleményeket, a mennyiben az utóbbiak élén az utánnyomatás tiltva van;

c) mindennemű törvénykönyvek, törvények, hivatalos rendeletek, nyilvános okiratok s tárgyalások lenyomatása;

d) a törvényszéki tárgyalásoknál, politikai, községi és egyházi képviselő-testületekben, politikai s hasonló jellegű gyűlésekben tartott beszédek kinyomatása. Valamely szónok beszédeinek gyűjteménye kiadására azonban csak a szerzőnek van joga, s e jog megsértése bitorlásnak tekintetik;

e) egyes műszaki rajzoknak és ábráknak (5. §. d.) átvétele oly írói műbe, melyben azok csak a szöveg felvilágosítására szolgálnak; a szerző vagy a felhasznált forrás azonban ez esetben is megnevezendő.

b) A szerzői jog tartama.

8. §. A védelem, melyet a jelen törvény a bitorlás ellen biztosít — az alább következő külön intézkedések fentartásával — a szerző egész életére (1., 2. §.) s halála után még harmincz évre terjed.

9. §. Oly műnél, melynek több szerzője van, ezen védelem harmincz évre terjed azon szerző társ halála után, a ki a többit túlélte.

Több munkatárs irodalmi adalékaiból alkotott műnél az egyes adalékok számára biztosított védelem tartama a szerint határozatik meg a mint azon adalékok szerzői meg vannak-e nevezve vagy nincsenek.

10. §. Egyes tanulmányokat, értekezéseket stb., melyek időszaki vállalatokban, zsebkönyvekben, évkönyvekben stb. jelennek meg, a szerző egy évre a megjelenés után külön is lenyomathat, még pedig — ha a szerződés másként nem határoz — azon vállalat kiadójának vagy tulajdonosának, melyben azok megjelentek, beleegyezése nélkül is. A hirdapokban közölt kisebb dolgozatok azonnal megjelenésök után a szerző szabad rendelkezése alá kerülnek. (1875. XXXVII. t. cz. 517. §.)

11. §. A 8. §-ban biztosított védelem a megjelent irói műveknek csak azzal a föltétellel adatik meg, ha a szerző valódi neve a mű czimlapján vagy az ajánlat után vagy az előszó végén ki van téve.

Több munkatárs irodalmi adalékaiból szerkesztett műnél az adalék védelmére elég, ha szerzője az adalék elején vagy végén megneveztetett.

Oly irói művek, melyek a szerzőnek nem valódi neve alatt, vagy névtelenül jelennek meg, első kiadásuktól számitandó 30 évig részesülnek a bitorlás elleni védelemben. (28. §.) Ha azonban a harmincz év alatt a szerző valódi neve, maga, vagy jogutódai által beigtatásra (47. §.) bejelentetett, ez a műnek a 8. §-ban megszabott hosszabb határidőt biztosítja

12. §. A szerző halála után kiadott művek a szerző halálától számított harmincz évre részesülnek védelemben.

13. §. Akademiák, egyetemek, tudományos testületek, nyilvános tanintézetek s jogi személyek, a mennyiben mint kiadók a szerzővel egyenlőknek tekintendők (2. §.), az általok kiadott művekre nézve ezek megjelenésétől számítandó harmincz évre részesülnek védelemben.

14. §. Több kötetben vagy részben megjelenő műveknél a védelem tartama minden egyes kötetnek vagy résznek első megjelenésétől számítottatik.

Oly műveknél azonban, melyek egy vagy több kötetben ugyanazon tárgyat tárgyalják s így egymással összefüggőknek tekintendők, a védelem tartama csak az utolsó kötet vagy rész megjelenésétől számítottatik.

Ha pedig egyes kötetek vagy részek kiadása között három évnél hosszabb időköz telt el, az előbb megjelent kötetek, részek stb. külön önálló műnek, a három év lefolyta után megjelenő kötetek, részek stb. szintén külön önálló műnek tekintendők.

15. §. A fordítás kiadásának tilalma a 6. §. a) esetében az eredeti mű megjelenésétől számított öt évre, a 6. §. b) esetében a jogositott fordítás első megjelenésétől számított öt évre terjed.

16. §. Ezen törvényes határidők (8—15. §. §.) tartamába a szerző halálozási éve, illetőleg a mű vagy fordítás első megjelenésének naptári éve nem számítottatik be.

17. §. Az államkincstárnak az uratlan hagyatékokra nézve főnnálló jogositott más személyeknek háromlási joga a szerzői tulajdonjogra nem terjed ki.

c) Kártérítés és büntetések.

18. §. A ki szándékosan vagy vétkes gondatlanságból valamely irói művet bitorolva többszöröz, oly czéllal, hogy a többszörözést akár belföldön, akár külföldön terjeszsze,

köteles a szerzőt vagy annak jogutódát kártalanítani, s azon felül tíz forinttól ezer forintig terjedhető pénzbírsággal büntetik.

Ha a megszabott pénzbírság be nem hajtható, akkor az hat hónapig terjedhető fogságbüntetésre változtatandó.

A többszörözés nem büntendő, ha annak elkövetője ténybeli vagy jogi menthető tévedésből jóhiszeműleg cselekedett, és ekkor a szerző vagy jogutódai irányában az okozott kárért csak saját nyeresége erejéig felelős.

19. §. Az iránt, történt-e kár s mekkora? valamint az iránt, támad-e nyereség s mekkora? a bíró, a körülmények egybevetéséből, szabad meggyőződése szerint ítél.

20. §. A ki szándékosan vagy vétkes gondatlanságból mást valamely mű bitorlására bír, a 18. §-ban meghatározott büntetés alá esik s köteles a szerzőt vagy jogutódait a 18. és 19. §§. értelmében kártalanítani még akkor is, ha a közvetlen tettes a 16. §. szerint nem volna hibás vagy kártérítésre köteles.

Ha a közvetlen tettes szintén szándékosan vagy vétkes gondatlanságból követte el a bitorlást, a jogosított irányában mindketten egyetemleg felelősek.

A bitorlásban részes egyéb társak büntetése és kártérítési kötelezettsége az általános törvények és jogszabályok szerint ítélendő meg.

21. §. A bitorolva készült s készletben levő példányok és a jogtalan többszörözésre szánt különös készülékek, minők a nyomdai formák, lapok, kövek, stereotyp-öntmények, stb. elkoboztatnak. Mihelyt az elkobzás iránti bírói határozat jogerejévé vált, vagy megsemmisítettnek, vagy károsító alakjuktól megfosztva, a tulajdonosnak visszaadatnak.

Ha a műnek csak egy része találtatik bitoroltnak, az elkobzás csak ez egy részre s az annak többszörözésére kizárólag alkalmazott készülékekre terjed ki.

Az elkobzás kiterjed mind azon példányokra és készülékekre, melyek a bitorlás eszközlőjének, a nyomdásznak, a

könyvkereskedőnek, a hivatásszerű terjesztőknek s a bitorlás értelmi szerzőjének (20. §.) vagy jogutódainak tulajdonában találatnak.

Az elkobzás akkor is megtörténik, ha a bitorlás eszközlője se nem szándékosan, se nem vétkes gondatlanságból cselekedett. (18. §.)

A károsítottak szabadságában áll ezen példányokat és készülékeket egészen vagy részben átvenni azok kiállítási árában, a mennyiben az által harmadik személyek jogai nem esorbíttatnak.

22. §. A bitorlás vétsége be van fejezve, mihelyt valamely műnek e törvény ellenére akár belföldön, akár külföldön többszörözött első példánya elkészült.

A bitorlás pusztá megkísérlése sem büntetést, sem kártérítést nem von maga után. De a készülékek elkobzása ez esetben is bekövetkezik.

23. §. A büntetés ismétlés esetében sem haladhatja meg a törvényesen kiszabott (18. §.) legmagasabb összeget.

24. §. Ha a 7. §. a) és e) esetében a forrás vagy szerző megnevezése szándékosan vagy vétkes gondatlanságból elmulasztatik, a lenyomat eszközlője és eszközöltetője harmincz forintig terjedhető bírsággal büntetendők.

A pénzbüntetés fogság-büntetésre ez esetben nem változtatható. Kártérítésnek helye nincs.

25. §. A ki a jelen törvényben eltiltott módon nyomtatott mű példányait üzletszerűleg akár bel-, akár külföldön áruba bocsátja, eladja vagy más uton terjeszti, az általa okozott kárt a szerzőnek vagy jogutódainak megtéríteni köteles, s azon felül a 18. §-ban foglalt büntetéssel sújtatik.

Az üzletszerű terjesztésre szánt példányok a 21. §. értelmében az esetre is elkoboztatnak, ha a terjesztőre a szándékosság ki nem derül.

d) *Eljárás.*

26. §. A kártérítési igény fölötti határozat, valamint a jelen törvényben megállapított büntetések kimondása, példányok s készülékek elkobzása első bíróságilag a budapesti, kolozsvári és zágrábi kir. első folyamodásu törvényszékek hatásköréhez tartozik. A budapesti kir. törvényszék illetékessége kiterjed a pesti kir. ítélő tábla hatásköre alá eső egész területre; a kolozsvári kir. törvényszék illetékessége kiterjed a marosvásárhelyi kir. ítélő tábla hatásköre alá eső egész területre, a zágrábi kir. törvényszék illetékessége pedig a báni tábla egész területére. A bírói illetékességet ezen három törvényszék között, a felperes szabad választása szerint, vagy a bitorlás helye, vagy a vádoltnak rendes lakhelye szabályozza.

27. §. A bírói eljárás nem hivatalból, hanem csak az érdekeiben sértett félnek keresetére indítandó meg. A büntetés követelésétől a büntetést kimondó első bírósági határozat kihirdetéseig a panaszló fél visszaléphet.

28. §. A bitorlás miatt keresetet indítani mindenkinek joga van, kinek szerzői vagy kiadói joga a jogtalan többszörös által csorbitva vagy veszélyeztetve van.

A már közzé tett műveknél mindaddig, míg ellenkezője be nem bizonyíttatik, az tartandó szerzőnek, ki a 11. §. 1.), 2.) pontja szerint a mű szerzőjeül van megnevezve.

Névtelenül vagy ál név alatt megjelent műveknél a kiadó, s ha ez megnevezve nincs, a bizományos van jogositva a szerzői igények védelmére. A művön megnevezett kiadó minden más bizonyíték nélkül is a névtelen vagy ál nevű író jogutódának tekintetik.

29. §. A bitorlási perekben a bíró, a nélkül hogy a bizonyítékok joghatályáról szóló szabályokhoz lenne kötve, a tényállást s a szándékosság fokát a tárgyalásból merített meggyőződése szerint állapíthatja meg.

30. §. Ha szakkérdések eldöntésétől függ a bitorlás tényálladékának, a kár s az illetéktelen haszon összegének

megállapítása, a bírónak jogában áll szakértőket (31. §.) alkalmazni.

31. §. Budapesten, Kolozsvártt és Zágrábban tudósokból, írókból, könyvtárusokból, nyomdászokból s más alkalmas egyénekből szakértő állandó bizottságok alakítandók, melyek a bíró által eléjük terjesztett kérdésekre véleményt kötelesek adni.

32. §. Mindenik szakértő bizottság hét tagból áll, elnökét is bele számítva. Egyes tagok akadályoztatása esetére néhány póttag is előre nevezendő ki.

33. §. Ugy a tagok, mint a póttagok s az elnök és helyettese a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter által neveztetnek ki és mentetnek föl s egyszer-mindenkorra esküt tesznek le.

34. §. Az irodalmi szakértő bizottság feladata véleményt adni a bíróságnak oly műszaki kérdésekben, melyektől írói művek vagy jogtalanul előadott színművek bitorlásának tényállása s a kártérítési összeg megállapítása függ.

35. §. A bizottság a kívánt véleményt csak akkor köteles adni, ha a megkereső bíróságtól hozzá áttétettek: az ügyiratok, az összehasonlítandó tárgyak, a tényállás hivatalos előadása, a felek nyilatkozatai és egyenkint azon kérdések, melyekre a bíróság véleményt kíván.

36. §. A bíróság a bizottság elnökéhez (vagy helyetteséhez) intézi fölhívását, s ez azonnal kinevez egy előadót, a ki az elnök által egybehivandó gyűlésen írásbeli véleményt terjeszszsen elő. A gyűlésre minden tag meghivandó. A bizottság gyűléseiben szótöbbség határoz; egyenlő szavazatok esetében azon vélemény válik határozattá, a melyhez az elnök szavazatával járult. Érvényes határozat-hozatalra az elnökkel együtt legalább öt tag jelenléte szükséges.

37. §. A bizottság határozata, az elnök és két jelen volt által aláírva, küldetik vissza a bíróságnak.

38. §. A bizottság jogosítva van a véleményadásért tizenöt forinttól száz forintig terjedhető díjat számítani fel,

melyet a bíróság belátása szerint a peres felek terhére megállapítván, behajtani és a bizottság elnökéhez elküldeni köteles.

39. §. A szakértő bizottság jogositva van az érdekeltek megegyező kívánatára, vitás kártérítési igények s az elkobzás kérdésében (18—21. §§.) választott bíróságként is eljárni. A felek az iránti folyamodásukat a bizottság elnökéhez intézik. A 36—38. §§. rendeletei ez esetben is megfelelő alkalmazással érvényesek.

40. §. A szakértő bizottságok mint választott bíróságok ítélete ellen felebbezésnek nincs helye. A rendes bíróságok ítélete ellen a felebbezés a budapesti és marosvásárhelyi kir. ítélő táblához, illetőleg a báni táblához, és két bíróság eltérő határozata esetében a m. kir. curia legfőbb ítélőszéki osztályához, illetőleg a horvát-szlavon hétszemélyes táblához megy.

e) Elévülés.

41. §. A bitorlás megtorlására, az okozott kár megtérítésére és az illetéktelen haszon visszaadására emelhető igények iránt a kereseti jog három év alatt évül el.

Az elévülés azon nappal kezdődik, melyen a jogtalanul többszörözött példányok terjesztése megindult.

42. §. A jogtalanul többszörözött példányok terjesztésének megtorlására és a terjesztés által okozott kár megtérítésére irányuló kereset joga szintén három év alatt évül el.

Az elévülés ideje a terjesztés legutolsó napjától számitandó.

43. §. A jogtalan lenyomás és terjesztés nem büntendő, ha a panaszra jogositott elmulasztja panaszát beadni három hó alatt, azon időtől számítva, mikor a bitorlás és a tettesnek kiléte tudomására jutott.

44. §. A jogtalan példányok és készülékek megsemmisítésére, illetőleg elkobzására mindaddig nyújtható be panasz, mig ily példányok vagy készülékek léteznek.

45. §. A szerző vagy forrás meg nem nevezése (7. §. a.) által elkövetett kihágás három hó alatt évül el, azon naptól számítva, mikor az ily lenyomat terjesztése kezdődött.

46. §. Az elévülésről fennálló általános szabályok határozzák meg, mely eselekmények szakítják félbe az elévülést.

A büntető eljárás megindítása nem szakítja félbe a kártérítési igény elévülését, valamint a kártérítési igény pörös érvényesítése sem szakítja meg a büntető eljárás elévülését.

f) Beigtatás.

47. §. Az igtató könyv a 6, 11, 58 és 70 §§-ban irt, igtatás céljából a m. kir. földmivelés, ipar és kereskedelmi miniszteriumnál vezetetik.

48. §. A beigtatás a kérelmezőnek személyes vagy írásbeli kívánatára, jogosultságának, vagy a bejelentett tények valóságának vizsgálása nélkül, teljesítendő. A kérelmező személy-azonossága azonban, akár személyesen, akár írásban adja elő kérelmét, kellőleg igazolandó.

49. §. Az igtató könyvbe mindenkinek betekinteni és abból hiteles kivonatokat venni szabad. A beigtatások a földmivelés, ipar és kereskedelmi miniszter által meghatározandó közlönyben nyilvánosan közzé tétetnek.

50. §. Minden beadvány, kivonat, bizonyítvány stb. mely ezen beigtatásra vonatkozik, bélyegmentes. Azonban minden beigtatásért, minden kivonatért, minden bizonyítványért stb. egy-egy firt díj s a közzététel (49. §.) netaláni költségei megfizetendők.

Második rész. Zeneművek.

51. §. Az 1—5 és 8—50 §§. határozatai megfelelően alkalmazandók a zeneművek szerzőit illető többszörözési, jogra is.

52. §. Bitorlásnak tekintetik a zeneműnek a szerző engedélye nélkül kiadott minden oly átdolgozata, mely önálló szerzeménynek nem tekinthető: nevezetesen valamely zenemű

kivonatai, egy vagy több zeneműszerre vagy szólámra átiratai, valamint egyazon mű egyes dallamainak (melodia) vagy motívumainak művészileg fel nem dolgozott lenyomatai.

53. §. Bitorlásnak nem tekintetnek : megjelent zenemű egyes helyeinek idézése, megjelent kisebb zeneszerzeményeknek több szerző műveiből összeállított gyűjteménybe, önálló tudományos vagy iskolai czélokra átvétele, föltéve, hogy a szerző vagy a használt forrás megneveztetett, mivel különben a 24 §. határozata lép érvénybe.

54. §. Bitorlásnak nem tekintetik : megjelent írói műnek zenemű szövegéül használata, ha a szöveg a zenekiséréttel együtt adatott ki. Kivétetnek az oly szövegek, melyek zenére tétel czéljából készültek, név szerint operák, oratoriumok, kántáték szövegei. Ezek csak szerzőjük engedelmével nyomathatók ki, együtt a zenekiséréttel ; zenekiséret nélküli kiadásukra pedig a szerzőnek vagy jogutódának külön engedélye szükséges.

55. §. A zeneművek bitorlása által előforduló műszaki kérdésekre nézve Budapesten, Kolozsvártt és Zágrábban zeneszerzőkből, zeneértőkből és zenekereskedőkből szakértő bizottságok alakítandók ; mire nézve a 30—40 §§. határozatai megfelelően alkalmazandók.

Harmadik rész. Színművek, zeneművek és zenés színművek nyilvános előadása.

56. §. Színmű, zenemű vagy zenés színmű nyilvános előadásának joga a szerzőt és jogutódait illeti.

Színművekre és zenés színművekre e tekintetben mind-egy, akár jelentek meg azok nyomtatásban stb. akár nem. Nyomtatásban megjelent zeneművek előadhatók a szerző engedélye nélkül is, ha a szerző a mű czímlapján vagy élén a nyilvános előadás jogát fen nem tartotta.

A színmű jogszerű fordítója saját fordításának nyilvános előadása tekintetében ugyanazon védelemben részesül mint a szerző.

Jogellenes fordítás (6. §.) vagy jogellenes feldolgozás (52. §.) nyilvános előadása bitorlásnak tekintetik.

57. §. Ha egy műnek több szerzője van: a nyilvános előadáshoz valamennyi szerző engedélye szükséges.

Szöveges zeneművekre, s így zenés színművekre is, elég a zeneszerző engedélye.

58. §. A nyilvános előadás jogának tartama tekintetében a 8—17 §§. határozatai irányadók.

Névtelenül vagy ál név alatt szerzett művek, melyek, első nyilvános előadásuk idején, nyomtatásban még nem jelentek meg, első előadásuk napjától harmincz évig; hátra hagyott művek a szerző halálától harmincz évig részesülnek a jogtalan előadás ellen védelemben.

Ha a névtelen vagy ál nevű mű szerzője vagy jogutódai ama harmincz évi idő alatt a szerzői jogot beigatásra (47. §.) bejelentik, vagy ha a szerző, ugyanazon idő alatt, művét saját valódi neve alatt közre bocsátja, akkor a 8. §. határozata lép érvénybe.

59. §. Gépi többszörözés útján még meg nem jelent, de már nyilvánosan előadott színművekre, zeneművekre és zeneszínművekre nézve, szerzőnek az tekintetik, míg az ellenkező be nem bizonyul, a kit az előadást hirdető jelentés megnevezett.

60. §. A ki színművet, zeneművet vagy zenei színművet teljesen vagy jelentéktelen változtatásokkal jogtalanul nyilvánosan előadat, köteles a szerzőnek vagy jogutódainak okozott kárt megtéríteni, s azon felül a 18. és 23. §§-ban meghatározott bírsággal büntettetik.

A jogtalan előadás okozójára a 20. §. nyer alkalmazást olyképen, hogy a kártérítés összege a 61. §. szerint vetetik ki.

61. §. Kártérítésül (60. §.) fizetendő a jogtalan előadásokból befolyt egész jövedelem, az azokra fordított kiadások

levonása nélkül. Ha a mű más művekkel együtt adatott elő, a kártérítés összegéül a bevételnek egy aránylag eső része vettetik ki. Ha bevétel nem volt, vagy ki nem deríthető, a kártérítés összegét a bíró belátása szerint szabja meg.

Ha az előadó nem vétkes, saját haszna erejéig tartozik a jogosultnak kárpótlást adni.

62. §. A 26—50. §§. határozatai a színművek, zeneművek és zenei színművek nyilvános előadására nézve is megfelelően alkalmazandók.

Negyedik rész. Képző művészetek.

63. §. Rajzoló és idomító művészet (ars graphica et plastica) által alkotott művet többszörözni csak a szerzőnek van joga.

64. §. Ily művekre nézve bitorlásnak tekintendő az eredeti műnek, a szerző vagy jogutóda engedélye nélkül, akár másolat (copia), akár gépi munka által készült többszörözése.

Az, hogy a többszörözés az eredeti műtől nagyságban, vagy egyéb lényegtelen eltérésekkel különbözik, vagy az eredeti műnek csak egy részére terjed, vagy nem közvetlenül az eredeti mű, hanem annak valamely másolata után készült, vagy a képző művészet más ágában (például rajzmű idomításban vagy megfordítva) állítottatott elő vagy építészetre avagy ipar-készítményekre alkalmaztatott: a bitorlás tényén nem változtat.

65. §. Nem tekintendők bitorlásnak:

a) oly szabad földolgozás, mely által az eredeti műtől lényegesen különböző új mű állítottatik elő;

b) egyes másolatok, melyek tanulmány végett, áruba bocsátás czélja nélkül készültek; ily másolatokra azonban az eredeti mű szerzőjének nevét vagy jegyét rátenni, háromszáz forintig terjedhető bírság terhe alatt, tilos;

c) uczán, köz téren s más hasonló nyilvános helyen maradandólag fölállított emlékművek másolatának többszörözése, más münemben ;

d) ha egyes műnek lenyomata a szerző vagy a használt forrás megnevezésével oly irói műbe vétetik fel, melyben a szöveg a fő s a lenyomat csak a szöveg felvilágosításául szolgál ; a szerző vagy a forrás megnevezésének elmulasztása esetében a 20. §. határozata alkalmazandó.

66. §. Jogos másolat ugyanoly védelemben részesül mint az eredeti mű.

67. §. Ha valamely mű más tulajdonába bocsátatik át, az által még nincs átengedve annak többszörözési joga is. Megrendelt arczképek, (mellszobrok stb.) többszörözési joga azonban a megrendelőt illeti.

A tulajdonos nem köteles a művet szerzőjének többszörözés végett átengedni.

De ezen esetekre nézve az eltérő külön megállapodás nincs tiltva.

68. §. Építészeti művek, iparkészitmények és iparkészitményekre alkalmazott rajz- vagy idomitó művek utánzása és többszörözése nem esnek a jelen törvény rendeletei alá.

69. §. A rajzoló és idomitó művek, valamint a fényképek hitorlása által előforduló szakkérdésekre nézve Budapest, Kolozsvártt és Zágrábban festőkből, szobrászokból, műértőkből, fényképészekből és műkereskedőkből szakértő bizottságok alakítandók.

70. §. Egyebekben a jelen törvény 3. §., 5. §. b), c), és 8—46. §§-ai a rajzoló és idomitó művekre, illetőleg ezek szerzőire, és ily művek időszaki vagy gyűjtemények kiadásaira (10., 13., 14. §§.) is megfelelően alkalmazandók, különösen is kijelentetvén, hogy a nyilvánosságra bocsátott művekre nézve a védelem időtartama a

11. §. értelmében ahhoz képest határoztatik meg, hogy a szerző valódi neve a művön ki volt-e téve, vagy ha ezen föltétel hiányzott, beigtatás által (47. §.) pótoltatott-e.

Ötödik rész. Fényképek.

71. §. Fényképészet (photographia) által készült művet, egészben vagy részben, gépi munkával, utánképezni csak az eredeti fényképi fölvétel készítőjének vagy jogutódainak (3. §.) van joguk.

E jog érvényéhez azonban szükséges, hogy az eredeti fölvétel jogos levonatainak vagy utánképezéseinek minden példányán kitéve legyen:

- a) az eredeti fölvétel készítőjének (vagy kiadójának) neve és lakása;
- b) a naptári év, melyben a jogszerű levonat vagy utánképezés először megjelent.

72. §. A jelen törvény által biztosított védelem a fényképi felvételek készítőit vagy ezek jogutódait öt évig illeti, azon naptári év lefolyása után számítva, a melyben a fényképi fölvétel jogos levonata vagy utánképezése először megjelent. Ha pedig ily levonat vagy utánképezés nem is adatott ki, az öt évi határidő azon naptári év lefolyása után számítandó, a melyben az eredeti fényképi fölvétel történt. Több kötetben megjelenő művek fényképeire a 14. §. rendelkezése alkalmazandó.

73. §. A jogosultnak engedélye nélkül, elterjesztési szándékkal készült gépi utánképezés bitorlásnak tekintetik.

74. §. Fénykép által készített arczkép kizáró többszöröségi joga a megrendelőt illeti.

75. §. Nem tekintetik bitorlásnak:

- a) oly utánképezés, mely által a fénykép szabad felhasználásával új mű alkottatik;

b) a fényképnek gyári, kézmű- és ipar-czikkekre alkalmazott utánczai.

76. §. Egyebekben a jelen törvénynek 3. és 18—46. §§-ai a fényképészetre is megfelelően alkalmazandók.

Hatodik rész. Általános határozatok.

77. §. E törvény 18 . . . év hó . . . -ik napján lép életbe. Védelme kiterjed mind azon irói, zenei, szín- és képző-művészeti művekre is, melyek ezen idő előtt jelentek meg.

78. §. A jelen törvény életbe lépte előtt készült példányok, bár előállításuk a jelen törvény szerint tiltva volna is, míg a készlet tart, elárúsíthatók.

79. §. A mondott napig valamely nyilvános képtár, szobortár, műcsarnok tulajdonába jutott, vagy külföldi szerzők műveiből tulajdoni joggal az országba hozott képek és szobrok többszörözési joga azok tényleges birtokosait illeti, ha csak ez iránt külön szerződés által az ellenkező megállapítva nincs.

80. §. A jelen törvény kiterjed a belföldi szerzőknek minden művére, tekintet nélkül arra, bel- vagy külföldön jelent-e meg. Külföldi szerzőknek magyarországi kiadóknál megjelent művei szintén e törvény védelme alatt állanak.

Kiterjed továbbá a viszonyosság biztosításának föltétele alatt azon szerzők műveire is, a kik ő felsége többi országai és királyságai illetékessége alá tartoznak, vagy a mely művek azon országokban és királyságokban jelentek meg.

81. §. A jelen törvény végrehajtásával az igazságügyi, földmivelés, ipar és kereskedelem ügyi s a vallás és közoktatás ügyi miniszterek, illetőleg Horvát- és Szlavonországban a horvát-, szlavon- és dalmátországi bán biztatik meg.

Ez ama törvényjavaslat, melyet a Magyar Akadémia és a Kísfaludy-Társaság 1876-ban a kormány és a képviselőház elé terjesztett. A két intézet tagjaiból álló vegyes bizottság állapította meg, a bizottság jegyzője, Arany László szerkesztése alapján, ki is azt következő bevezetéssel és magyarázattal mutatta be :

Sok meddő tárgyalásunk sorában, sok meghiúsult terünk között megérdemli a figyelmet az irói és művészi tulajdonjog biztosítására tett törekvések és tervezett javaslatok furcsa szomorú sorsa is.

Évtizedekkel mérjük az időt, mióta Magyarországon e kérdésben az első törvényjavaslat elkészült és »alkotmányos tárgyalás alá« került. S most, évtizedek múltával, még annyira sem vagyunk, hogy túl volnánk a tárgyalás legkezdetén.

Pedig az irói és művészi tulajdonjog bizonytalansága, a visszaélések és bitorlások miatt évről évre megújul a panasz.

Egész magán jogunkban egyetlen két soros §-t találunk, az *Országbirói Értekezlet Szabályainak* I. R. 23. §-át, mely e tárgyról szól és teljes általánosságban kijelenti: »hogy az ész szüleményei is oly tulajdont képeznek, mely a törvény ortalma alatt áll.« Vajmi gyarló ortalom, oly bonyolult viszonyok közt, a milyenek e tulajdonjog megsértéséből keletkezni szoktak.

A kiadói üzlet már tüzetesen szabályozva van új kereskedelmi törvényünkben, mely ennek az üzletnek egy egész czimet szentel. Tehát ha valami munkát az író a kiadónak elad : ezen szerződésből eredő jogi viszonyuk a törvény által már részletesen szabályozva van. De, hogy magának az írónak mennyi joga van a saját művéhez ; mit ad el, ha azt eladja ; mit vesz a kiadó, ha megveszi : erről mit sem tud a törvénytár. *Filius ante patrem.*

A régi világban, »özönvíz előtt,« volt némi dicasterialis rendelkezés, mely elejét vehette az irói tulajdonjog bitorlásainak. Még a múlt század végén történt, hogy Landerer

nyomdász utánnymotta Takács Ádám ref. pap predikációját, s ez bepanaszolván őt a helytartótanácsnál, az ügy a kancelláriához került; a kancellária pedig az osztrák örökös tartományokban akkor érvényben állt két rendelet (1775. és 1781-ki) nyomán kimondotta, hogy a Magyarországon kiadott munkák utánnymása súlyos büntetés terhe alatt tilos; egy másik határozatában pedig Magyarország és az osztrák örökös tartományok közt viszonyosságot állapítván meg, az ott megjelent könyveket itt, vagy az itt kiadottakat amott, utánnymolni épen oly súlyos büntetés terhe alatt eltiltotta.

E két rendelet — 1793. nov. 22-én 22463. sz. a. és 1794. január 24-én 1812. sz. a. kelt helytartótanácsi intézkedés *) — megvédte az írókat a durva bitorlás, a teljes, leplezetlen utánnymás ellen, de a kisebb sérelmekkel, a leplezett bitorlással és ravasz csalással szemben nem nyújtott védelmet.

Kivált a szépirodalmi munkákat zsákmányolták sok felől, mióta az irodalom már jövedelmezni is kezdett. A Kisfaludy-Társaság 1844-ben panaszkodik, hogy Kunoss Endre *Szöfűzére*, Szenvey József *Schillere*, Gaál József *Peleskei notáriusa*, Berzsenyi *Versei* s még több szépirodalmi munka, jogtalan kiadások által vannak bitorolva **). Folyóiratok cikkeit, tankönyveket, imádságos és énekes könyveket széltere bitangolta a ki akarta. A Kisfaludy-Társaság segíteni óhajtván e bajon, bizottságot nevezett ki egy törvényjavaslat készítésére. Részt vettek a munkában Bajza, Vörösmarty, Toldy, Kiss Károly, Fogarasi, Bertha Sándor, Fáy András, Bártfay László és Simon Flórent, s a javaslat néhány hét alatt elkészülvén, azt 1844 áprilisban a Társaság is magáévá tette.

*) Ezek keletkezését tüzetesen leírja Kelemen Mór a *Budapesti Szemle* 1869. XVI. kötetében.

***) A Kisfaludy-Társaság *Évlapjai* (régii folyam) V-dik kötetében, 1846, 58. l.

Minden kegyeletünk daczára kénytelenek vagyunk megvallani, hogy ez a törvényjavaslat (mindössze 63 §.) mind alakjára, mind tartalmára nézve gyarló mű. Talán épen annak tulajdoníthatók hibái, mint sok más bizottságilag készült munkáé is, hogy nem egy agy szüleménye, hanem sokan szóltak bele, s összekuszálták. Érthetetlen ellenmondásokat, határozatlan meghatározásokat, sok casuistikus rendelkezést, de ezekkel szemben még több hiányt, elvi bizonytalanságokat találunk benne, nem egészszé öntve, hanem inkább csak szakaszokba szedve egymás után.

E javaslatot a Társaság benyújtotta az országgyűléshez, az országgyűlés pedig véleményadás végett kiadta a borsodi követnek, Szemere Bertalannak, a ki aztán a laza anyagból szabatos alakú törvényjavaslatot öntött, bele foglalta az írói jog mellett a művészi tulajdonjog szabályozását is (a miről a Társaság javaslata nem intézkedett) és részletesen megállapította az eljárás elveit. E javaslat nem csak forma tekintetében szabatosabb, rövidebb (összesen, a művészi jogról és az eljárásról szóló részszel együtt, csak 49 §) és kerekesebb a Társaságénál, hanem rendelkezései elvi tekintetben is határozottabbak és szilárdabb alapra építvék. Úgy gondolom, hogy Szemere főleg az 1837-iki porosz szerzőjogi törvény szerkezetét tartotta szem előtt, bár attól az előtte fekvő magyar javaslat kedvéért sok részben eltért. A mű minden esetre színvonalán állt e szak akkori európai fejlettségének, s a két évvel később készült osztrák patensnél alakra nézve bizonyára rendezettebb és egyöntetűbb, tartalmára nézve pedig kevésbé kimerítő ugyan, de épen ezért aligha nyitott volna ajtót oly visszaéléseknek mint az osztrák patens némely casuistikus intézkedése.

Szemere javaslatát csakhamar elfogadta mind az alsó, mind a felső tábla, s az 1844 november 9-én tartott ülésökből szentesítés végett legfelső helyre föl is terjesztették.

A kancelláriánál azonban megakadt és megfeneklett. A kancellária országgyűlési bizottsága oly észrevétellel ter-

jesztette a fejedelemhez, hogy e fontos és szövevényes ügyben kívánatos volna a helytartótanács és a magyar könyvvizsgáló hivatal véleményét előlegesen meghallgatni. Úgy látszik azonban, hogy ezzel egyszermind el akarták odázni az ügyet, és bevárni, míg az örökös tartományokban elkészül e tárgyban a törvény. Mert a helyzetnek kétség kívül voltak némi nehézségei, különösen a külső államokkal kötött szerződések következtében.

Az örökös tartományokban érvényben állt, főntebb említett, múlt századi rendeletek még semmi külföldi könyvnek nem adtak védelmet, sőt világosan ki volt bennök mondva, hogy a külföldön megjelent munkát a belföldön akárki szabadon lenyomathatja. Mikor e rendeletek Magyarországra nézve kiadattak (1793.), a kancellária nem csak a külföldi könyvekkel szemben kívánta fentartani e szabadságot, hanem ki akarta mondatni, hogy Magyarország, »mely bár ugyanazon fejedelem alatt áll, de a német tartományoktól mégis különböző ország,« e részben önálló területnek tekintetvén, az örökös tartományokban kiadott könyvek utánnomása nálunk, vagy viszont, épen oly szabad legyen mint a külföldi könyvek utánnomása az örökös tartományokban. E kívánatot azonban a fejedelem megtagadta s a monarchia mind két felére nézve a kölcsönös védelmet állapította meg.

A mint aztán a nemzetközi szerződések az irói tulajdonjogról Európa szerte intézkedni kezdtek, a monarchia is több ily szerződést fogadott el: 1837-ben a német *Bund*dal, 1840-ben Sardiniával és az egyházi állammal kötötte meg a kölcsönös védelmet.

Igen valószínű, hogy a kancellária 1844-ben nem szívesen bolygatta a kérdést, hogy e szerződések Magyarországot kötelezik-e, és mennyiben kötelezik? Az ügyet nem tartotta se nagyon fontosnak, se nagyon sürgősnek; helyzete pedig a külállamokkal szemben bizonyára nehéz volt: legegyszerűbbnek találta tehát beledobni a törvényjavaslatot a dicasterialis tárgyalás töm-

kelegébe, a hol azt az óta vastag réteggel lephette be a por.

És az óta az irói tulajdonjogról még négy más munkalatot ért hasonló sors : megfeneklettek tárgyalás közben s por lepi őket itt vagy amott.

Egyet az osztrák tartományokban idő közben kiadott 1846. okt. 19-diki törvény alapján, de a Szemereféle javaslatot is figyelembe véve, 1847-ben a kancelláriánál Jászay Pál készítet el, de ennek országgyűlési tárgyalását az 1848-diki események megakadályozták. A forradalom bukása után aztán 1852-ben az osztrák polgári törvénnyel együtt az 1846-diki osztrák törvény Magyarországon is érvénybe lépett, sőt ennek némely hiányai végett a cs. kir. igazságügyi miniszterium 1858-ban, mikor az ügyet a német Bundesversammlung újra tárgyalás alá vette, megkérdezte a Magyar Akadémia véleményét is, és ennek javaslatát, különösen a drámai művek nyilvános előadási jogának szabályozása tekintetében, magáévá tévén, annak a Bundesversammlung előtt is érvényt szerzett. Az osztrák polgári törvénykönyv érvénye 1861-ben Magyarországon megszűnván : azzal együtt az irói tulajdonjogról szóló törvény is megszűnt, s nem maradt helyette egyéb mint az *Országbirói Értekezlet* fentebb idézett elvi elismerése, és később, a közös ügyek rendezése alkalmával, a kereskedelmi szerződésbe (1867. XVI. t. cz. 19. cz.) fölvetett azon ígéret, hogy : »az irói és művészi tulajdonnak mind két államterületen leendő kölesönös ótalmazása iránt a két törvényhozás útján fog megállapodás történni.«

A Kisfaludy-Társaság 1867-ben újra fölvette az ügyet s kiküldött egy bizottságot, melynek tagjai voltak Toldy, Pulszky, Gyulai, Tóth Lőrincz és Vadnai Károly. E bizottság az 1844-ki javaslat alapján újabb munkalatot készített s benyújtotta az igazságügyi miniszteriumnak, ez pedig ő fölsége jóváhagyását is megnyervén reá, előterjesztette azt az országgyűlésnek. Szerencsétlenségre azonban a mun-

kálat se a Szemereféle javaslatot, se a Jászay által készített kancelláriai dolgozatot nem követte, hanem szorosán a Kisfaludy-Társaság 1844-iki eredeti javaslata alapján készült; megtartotta ennek formátlanságát és ellenmondásait, s hiányzott belőle az eljárás szabályozása. E hiányai miatt az országgyűlés visszautasította a miniszteriumhoz, s azóta ennek levéltárában hever.

Többé nem is lehet hasznát venni. Idő közben a külföldi jogi irodalom és törvényhozás az írói tulajdonjog kérdésében is oly messze haladt, oly tiszta elvekre jutott, hogy ama harmincz éves dolgozat teljesen túl van szárnyalva. Különösen az éjszakknémet szövetségben 1870. június 11-én alkotott törvény, melynek érvénye 1871-ben és 1872-ben az egész német birodalomra kiterjesztetett, oly világos és rendszeres alakban codifikálta az írói tulajdonjog alapelveit, hogy azzal szemben ama régi dolgozat gyarlóságai első tekintetre még inkább szembe ötlenek.

A Kisfaludy-Társaság 1873. márcziusban még egyszer megsürgette az ügyet az igazságügyi miniszteriumnál, de ez a kérvénye is *ad acta* került.

Ugyanez időben (1873 tavaszán) az osztrák igazságügyér is küldött a magyar igazságügyérhez egy dolgozatot, a mit a német drámairók berlini szövetekezete nyújtott be nála, szerzői jogaiknak az osztrák-magyar monarchiában biztosítása végett. Az osztrák miniszter véleményt kért a magyartól, ez pedig tudatta vele, hogy e tárgyról Magyarországon még nincs törvény, de ha az épen munkában levő fontosabb törvényjavaslatokkal elkészül, majd kiterjeszti figyelmét ez ügyre is. A berlini drámairók előterjesztése szintén elődei sorsára, *ad acta* jutott.

E közben a magyar írók és művészek társasága is kezébe vette ez ügyet és Szigligeti Ede elnöklete alatt kiküldött egy bizottságot a kérdés tanulmányozására. A bizottság némi módosítással és toldással elfogadta az új német birodalmi törvényt, s megbizta Törs Kálmánt, hogy ama törvényt

fordítsa le, a módosításokat formulázza és az 1875. jan. 10-dikén tartott társasági közgyűlésen tegyen jelentést. A közgyűlés e jelentést vizsgálatra adta egy jogtudósokból álló újabb bizottságnak: Apáthi István, Dárday Sándor, Löw Tóbiás, Pulszky Ferencz és Teleszky István uraknak. E bizottság azóta, tudtomra, nyilvánosan nem adott életjelt, s ezt a javaslatot is, mint a többi, azóta por lepi.

A Kisfaludy-Társaság pedig a múlt hetekben megint fölvette a régi fonalat s fölkérte az Akademiát, hogy együtt kísértsék meg végre valami eredményre jutni. Az Akademia szívesen pártolván az ügyet, Fogarasi János, Pauler Tivadar, Toldy Ferencz, Tóth Lőrincz, Zichy Antal urakat és e sorok íróját kinevezte, hogy a Kisfaludy-Társaság küldötteivel, Gyulai Pál, Keleti Gusztáv, Bartalus István és Szigligeti Ede urakkal együtt készítsenek javaslatot s tegyék meg annak érdekében a szükséges intézkedéseket. E bizottság egy albizottságot, az albizottság pedig engem bizván meg a javaslat-készítéssel: szükségesnek vélem, ez egész irodalmunkat és művészetünket érdeklő ügyben, ez alkalommal a nyilvános figyelmet is újra fölhívni.

Törvényjavaslat készítéséről levén szó, gyakorlati oldalról kell tekintenünk a kérdést s ennél fogva mellőzhetőnek gondolom azon elméleti vitát, mely a szellemi tulajdon jogi és nemzetgazdasági alapjának elvi elismerése vagy megtagadása körül a tudományos irodalomban lefolyt. Egész könyvtárt tenne már az ide vágó művek gyűjteménye *). Minden vita daczára a külföldi törvényhozások csaknem egyhangúlag szentesítették az írói és művészi tulajdonnak jogosságát, s nem hiszem, hogy elméletileg nálunk erős tagadással talál-

*) Lásd ezek ismertetését: Klostermann: *Das Urheberrecht und das Verlagsrecht* (Berlin, 1871.); Wächter: *Das Autorrecht* (Stuttgart, 1875.); és Dambach: *Das Urheberrecht* (Berlin, 1871.) cz. műveik bevezetésében.

koznék. Aligha lesznek erős pártolói az ellenkező túlzásnak is, mely azt vitatja, hogy az irói és művészi tulajdonjog, épen úgy mint bármely egyéb vagyon, tisztán családi vagyonnak tekintessék, és nemzedékről nemzedékre örökölhető legyen, akár századokig. A józan köz vélemény és az európai törvényhozások már megállapodtak abban, hogy a kitűzött czélt, mely az írók becsületes munkájának biztosításában, de egyszersmind a közönség, az irodalom, a tudomány s a köz művelődés terjedése érdekeinek megóvásában áll, leghelyesebben azzal érik el, ha a kizáró jogot magának a szerzőnek, míg él, és legközelebbi örököseinek biztosítják. Itt tehát csak az a két kérdés marad: miként fejezzük ki e határidőt, és, ha a szerző végrendeletet nem tesz, ki legyen a törvényes örököse.

E részben már sok eltérést találunk. A franczia jog a határidőt ötven évre szabja a szerző halála után; az öröklés élvezeti jogát pedig első sorban a házastársnak adja. (»Le conjoint survivant a la simple jouissance des droits dont l'auteur prédécédé n'a pas disposé par testament ou par acte entre vifs.« Loi de 14 juillet 1866.) Az angol törvény az irói tulajdonjogot *personal* vagyonnak tekintván (ellentétben a *real* vagyonnal), öröklését, mint olyat, szabályozza; a határidőt a szerző halála után 7, de a munka első megjelenésétől számítva legkevesebb 42 évben szabja meg; a mi tehát gyakorlatban a szerző halála után átlag 25—30 évet tesz. Az olasz törvény (1865. jan. 23.) a mű első megjelenésétől számítva (némi zavart okozó korlátozásokkal) negyven évet, a belga törvény a szerző halála után húsz évet, a német birodalmi új törvény harmincz évet, az osztrák (1846-iki) törvény szintén ennyit szab, s ez utóbbiak, öröklés tekintetében, az irói tulajdon és más vagyon közt nem tesznek különbséget. A Kisfaludy-Társaság 1844-iki javaslata a szerző halála után hatvan évet, Szemere ötven évet adott; az öröklési jogot pedig csak az egyenes ágban le- vagy fölmenő vér szerinti örökösökre és a házastársra (sőt a Kisfaludy-Társaság javaslata

a házas társat is kifejedte) szorította, kimondván, hogy ilyenek nem létében a munka köz birtokká válik.

Én legezélszerűbbnek tartanám a német birodalmi és az osztrák törvény nyomán harmincz évet, mint egy emberöltő időt, szabni ki, szintén a szerző halálától számítva. Az angol és olasz törvények azon következményeit, hogy a rövid életű írónak hosszabb joga legyen halála után mint a hosszú életűnek, hogy a hosszú életű írónak ifjú kori műveihez kevesebb joga maradjon mint a későbbiekhez, s összes művei kiadásának érdekessége, némely köz birtokká vált művek olcsó kiadása által évről évre csökkenthető legyen: nem találom igazságosnak. Az oldalági örökösök kizárására pedig, a magyar régi javaslatok ez eredeti eszméjére, ha már egyszer elfogadtuk azt a nézetet, hogy a közönség köz birtokjoga csak a szerző halála után harmincz év múlva kezdődik el, nem találok elég indokot. Nem tennék tehát különbséget az irói tulajdonjog és más *szelleményi* vagyon között, s ez által, az özvegy különös ótalma tekintetében, a francia külön törvény szándékát is elérve látom, mert a magyar örökjog az özvegyet a szelleményi vagyonban kellőleg részelteti.

Ha elvileg elismertük az irói és művészi tulajdonjogot, első föladat meghatározoznunk, *mire* akarjuk kiterjeszteni a készülő törvény védelmét. A Kisfaludy-Társaság régi javaslata csak az irodalmi művekről szólt. Szemerée ezeken kívül külön szakaszokat szánt a színműveknek, zeneműveknek és képzőművészeti dolgoknak is. Az osztrák törvény szintén kiterjed a művészet minden ágára. Francia- és Angolországban ez ügyekről nincs ugyan egységes törvény, de számos külön törvény által a művészet minden ága biztosítva van. Az 1837-ki porosz törvény szintén együtt intézkedett az irodalomról és művészetekről. Az 1870-ki német birodalmi törvény előkészítése alkalmával azonban vita támadt a német irodalomban a kérdés fölött: némelyek ragaszkodni akartak a régibb porosz törvény tartalmi kiterjedéséhez; mások

tovább akartak menni s az új törvénybe fölvenni az ipar-találmányok patens-jogának elintézését; mások viszont az egész művészetet külön törvénybe akarták utalni és ez úttal csak az irodalmi művekről intézkedni. Végre a reichstag, főleg a képző művészek különös kívánságára, tekintetbe véve, hogy a képzőművészeti művek védelme igen szorosan összefügg a műipari czikkek védelmének kérdésével: abban állapodott meg, hogy a törvényben a képző művészeteket mellőzi s ezekről, a műipari ügyekkel együtt, külön törvényben fog intézkedni. A magyar írók és művészek társasága által kiküldött bizottság azonban, mely egyéb tekintetben szorosan követte a német törvényt, a képző művészet védelméről is gondoskodni kívánt s a képzőművészeti társulat javaslata alapján e tárgyról is tüzetes intézkedéseket vett föl. Ezzel szemben Maszák Hugo a művészi jog védelmét — fontosságánál fogva — önálló törvény által kívánván biztosítani, saját nevében külön javaslatot készített és tett közzé, de abban a műiparcikkekről ő sem intézkedett. Azt hiszem, ha most igazán megnyílnék a kedvező alkalom, törvényt hozhatni a szellemi tulajdonról, minden esetre kívánatos volna a képző művészetekről is gondoskodnunk, nehogy majd ezek ismét harmincz évig várni kényszerüljenek.

A mi a törvény szerkezetét és felosztását illeti, úgy vélem, a magyar írók és művészek társasága a lehető legjobb utat követte, mikor a német birodalmi törvényt vette dolgozata alapjául. E törvény, évekig tartott előkészület után, számos szakértő bizottság közremunkálásával, a német törvényszékek gazdag döntvénytárának fölhasználásával*), oly hosszú érlelés után készült, szerkezete oly rövid, felosztása oly világos, alakja oly kerek, összefüggő és egységes, hogy e részben aligha sikerülne más alakban jobbat alkotnunk. Sőt rendelkezéseinek nagy részét is egyszerűen átvehetőnek tartom. Külön magyar érdekeink megóvá-

*) Lásd Wächter, 27—37. l.

sára csak egy pontban kívánok különös súlyt fektetni: a fordítások kérdésében.

Ismeretes dolog, hogy a külföldi nagy nemzetek irodalmával szemben mily fonák helyzetbe jutottunk. Reánk maradt, még 1867-ben, Ausztriának néhány külállammal kötött nemzetközi szerződése, melyek az irói jog védelmét kölcsönösen biztosítják s melyek erejénél fogva nekünk tiltva van valamely német, francia vagy angol művet, tulajdonosa engedelmé nélkül, magyarra fordítani, s tiltva van valamely francia vagy német színművet a magyar színpadon, engedelem nélkül, előadatni. Természetesen a magyar műveket is, oda kün, hasonló jog illetné meg. De ennél fonákabb kölcsönösséget képzelni is alig lehet. Oly szerződés ez, melyben az egyik fél mindent ad, a másik semmit. A mi könyveinkből ha fordítottak is valamit francziára vagy angolra, azért a magyar szerző talán soha, egyetlen esetben sem kapott díjat, s a németre fordított könyvek közül is igen kevés lehet az, a mi díjazásban részesült. Reánk nézve pedig nemzeti művelődésünk egyik leggazdagabb forrása ama nagy nemzetek irodalma. Sokat fordítunk azokból, s minél többet fordítunk és minél több fordítás terjed el közönségünk közt, annál közelebb jutunk ama népek szellemi világához. S mégis mi, úgy szólva, önként mondtunk le arról, hogy szabadon fordithassunk. Aligha kérte ezt tőlünk, magyar nemzetől, valaha valaki. Nem is igen törődtek volna velünk. Azok közül, a kiknek önként adtuk a szabadalmat, igen sokan azt se tudják nyelvünkről, a szlávhoz tartozik-e vagy a germánhoz. Mikor az 1877-iki törvények életbe lépte után egyik-másik könyvárusunk engedélyt kért valami francia vagy angol írótól, hogy művét magyarra fordithassa, az elcsodálkozott, s alig tudta, mit álaszoljon. Fogalmok sem volt viszonyainkról. Egyik megadta a kért engedélyt ingyen; a másik oly összeget kért, melyet egy német, angol vagy francia kiadó megfizethet ugyan a fordításért, de a magyar meg nem bírja. Az

óta lassankint kezdenek a külföldi kiadók megismerni bennünket. Már tájékozva vannak, hogy mennyit kérjenek, s ha még soká folytatnók e viszonyt, végre kifejlődhetnék belőle egy rendszeres adózás, a mit a külföldi kiadóknak kellene fizetnünk, magunk jó szántából s magunk együgyűségéből.

De talán nem fogjuk folytatni tovább. Az irodalom már is számtalanszor fölajdult e nyomás ellen; a nemzeti színház súlyosan érzi a francia szerzőknek fizetett díjakat; s a magyar kormány is — a lapok szerint — néhány héttel ez előtt visszautasította két állam (talán Olaszország és Holland) ajánlatát, melyek kölcsönös szerződést kívántak Magyarországgal kötni, s visszautasítását azzal indokolta, hogy erről a tárgyról Magyarországon még nincs törvény.

Azonban ily merev visszautasításokat, ha majd törvényünk lesz, aligha tehetnénk többé. A monarchia igényt tart arra, hogy a művelt államok közé sorozzák, s külügyminiszteriumunk aligha vállalná el szívesen azt a föladatot, hogy a monarchia egyik felére nézve az irói és művészi jog védelme kérdésében minden nemzetközi szerződést kereken megtagadjon. E pontra sokat ad az angol és a francia kormány, talán a német és a többi is; ha mi meg akarnók tagadni a nemzetközi viszonyosságot, meglehet, hogy e megtagadásért kereskedelmi vagy egyéb nemzetközi szerződéseinkben igen drágán kellene megfizetnünk, s általában nem volna tanácsos magunkra lázítani érte az európai sajtót, mely, mint legérdekeltőbb fél, legjobban boszankodnék.

De nincs is szükségünk ily merev ellenszegülésre. Nem akarjuk, mint az amerikai egyesült államok, azt a jogot tartani fen, hogy a külföldi munkákat *eredeti* nyelven lenyomhassuk és árulhassuk. Még azt sem akarjuk, hogy francia munkát angolra vagy olaszra vagy németre, vagy angol munkát németre vagy olaszra vagy francziára itt nálunk fordíthasson valaki. Nem akarunk helyet adni semmi rablásnak

vagy bitorlásnak. Csak azt nem akarjuk, hogy minket minden viszonyosság nélkül megadóztassanak.

E célt pedig el lehet érni kevésbé feltűnő úton is.

Nemzetközi szerződések kötése alkalmával tárgyalni e kívánatunkat: nem tartanám czélszerűnek. Sok ellenvétebe ütköznék. Bizonyitnunk kellene, hogy olvasó közönségünk valóban nagyon csekély. Le kellene alázni magunkat, kicsinyíteni műveltségünk állását. S akkor is talán nem hinnék el: minden egyes szerződésnél újra ismétlődnék minden nehézség.

Segítsünk tehát e bajon előre, már a törvényben.

Az írói és művészi jogot tárgyaló nemzetközi szerződésekben a szerződő felek mindig arra szokták kötelezni magukat, hogy a másik állam íróinak s művészeinek (vagy ezek jogutódainak) ugyanazon jogokat adják meg, a melyekben saját alattvalóik, a saját, országos törvényeik szerint, saját államukban részesülnek. Ez már elfogadott formulája minden nemzetközi szerződésnek. Tőlünk sem kívánhat, s nem is fog kívánni egyebet senki.

Készítsük tehát a törvényt úgy hogy a külföldi művek fordíthatását ne zárjuk el magunktól. Ez némi bonyodalommal jár ugyan, de megtehető.

Vegyünk példát a német birodalmi törvénytől. Némileg a németek is a mienkhez hasonló helyzetben vannak, mert ők is sokkal több munkát fordítanak idegen nyelvekből németre mint a hány német munka idegen nyelvre fordítatik. Ők sem akarják a külföldi szerzők irányában ok nélkül megköttetni a kezöket. Inkább némi kényelmetlenséget okoznak a belföldi szerzőknek is. Általános elvül kimondják, hogy fordítani bármely művet szabad, de aztán megengedik, hogy a szerző a fordítás jogát magának biztosíthassa, ha néhány formaságnak eleget tesz s a megszabott díjat megfizeti. Nevezetesen köteles: *a*) a fordítás jogát műve czimlapján határozottan fentartani; *b*) a fordítást, az illető nyelvre, egy év alatt megkezdeni s három év alatt befejezni, drámai műveket pedig fél év alatt

be is fejezni; c) a fordítás megkezdését a lipcei városi tanácsnál bejelenteni s a beigatás díját, 15 ezüst garast, lefizetni. Ez a belföldi szerzők joga. Ha a német állam nemzetközi szerződést köt egy külállammal és e nemzetközi szerződés által a külföldi író a belföldivel egyenlő jogokat nyer, ám lássa aztán, hogy a határidőket el ne mulasztja, a 15 garast pedig a lipcei városházán lefizesse, különben színműveit fél évvel, egyéb műveit egy évvel megjelenésök után az fordítja németre, a kinek tetszik. A reichstag bizottsága leplezetlenül ki is mondta ez elvet: »A szerző első sorban csak saját nemzeti piacát tekintheti műve értékesítésére alkalmas piacnak, idegen nemzeteknél pedig csak föltételes és korlátozott védelemre számolhat.« »Mert a fordítás túlságos megnehezítése meggátolná a nemzetközi eszmecserét, csak azért, hogy a szerzőknek saját, honi díjaikon kívül, idegen nyelveken is némi lehető jutalmat szerezzen. E cél nem látszik elégnék arra, hogy külföldi irodalmaknak népünk nyelvére áttüztetését jobban mint eddig korlátozzuk. Ez nagyon káros volna épen a német irodalomnak.« »Nem is volna helyes, hogy a szerzőknek természetes igényök legyen egyenlő védelemre mind az öt világrészben.«

Kövessük ezt az ildomos elvet mi is, de viszonyainkhoz mérve némi bővítéssel. Tegyük különbséget a nemzetközi forgalom és könyvkereskedés nagy nyelvei, meg a kisebb, csak helyi jelentőségű irodalmak nyelve között. Törvényünk által vegyük elejét annak, hogy valamely velünk szerződő külállam polgárainak irodalmi műveit nálunk az eredeti nyelven lenyomni vagy a nemzetközi könyvvásáron nagy jelentőségű idegen nyelvekre fordítani és e fordítást talán a külföldön is elterjeszteni lehessen. De oly nyelvre, mely a nemzetközi könyvvásáron számba se jön, a fordítást csak azon föltétel alatt tiltsuk el, ha a mű szerzője bizonyos (az említett német szabályokhoz hasonló) kikötéseknek a megszábotott idő alatt eleget tesz és ez által kimutatja, hogy jogait e tekintetben csak úgyan fenn akarja tartani. Ily

intézkedés által két czélt érnének el. Először biztosítanók a külföldi írókat, hogy műveik Magyarországon amaz idegen nyelvekre semmi esetre lefordíttatni nem fognak, sőt biztosítanók a csupán magyarországi nyelvekre fordítás ellen is, azon esetben, ha ők ezt magoknak fentartani kívánják. Másodsor biztosítanók saját nemzeti irodalmunkat az iránt, hogy a külföldi irodalmak jelesebb művei, minden igaz ok nélkül, nem lesznek tőlünk elzárva.

És ha a külföldi szerzők vagy kiadók tudni fogják, hogy könyveiket Magyarországon az ő engedelmök nélkül se eredeti nyelven kiadni, se oly nyelvekre (angolra, francziára, olaszra, németre és talán még oroszra), melyekre ők súlyt fektetnek, lefordítani nem szabad: valószínűleg kevesebbet törődnek a magyar, tót, szerb vagy román fordítással, s ebbeli jogaik fentartására egy lépést sem tesznek, hanem nekünk engedik a hazai irodalom terét. Ezért is czélszerűnek vélem tehát ama nyelvek között az említett megkülönböztetést. Mert ha az előszabott föltételek teljesítése ahhoz is megkívántatnék, ha egy külföldi mű tulajdonosa, a ki saját kisebb népeink nyelvével különben nem törődnék, a nemzetközi nagy nyelvekre való fordítás ellen kívánja magát országunkban biztosíttatni: akkor valószínűleg inkább gondoskodnék föltételeink teljesítéséről, s ez által, talán kívánatán túl, azt is elérné, hogy művét a saját országunkbeli nyelvekre se fordíthassuk.

Ily czél állt előttem, az alább közölt javaslatnak a fordításokról szóló szakasza formulázásánál.

Egyéb tekintetben a javaslat átalában véve a német törvény nyomán halad. E törvény főleg abban különbözik más e tárgybeli törvényektől, hogy lehetőleg elkerül minden casuistikus intézkedést és csupán elveket kíván megállapítani. Hosszú tapasztalat, számos pör-eset, s az ezekben hozott birói ítéletek és a gyakorlatban megállapított döntvények indították e törvény készítőit arra, hogy a bíróság és szakértők bölcs belátását eleve kimondott meghatározások által

korlátozni ne akarják. Hogy csak egy példáról szóljak: az osztrák és némely régibb német törvényeknek az idézetekről szóló azon határozata, mely szerint egy nyomtatott ivnyi szöveget bármely műből szabadon le lehet nyomtatni, némely esetekben valódi sérelem lehet az íróra, más esetekben pedig valamely tudományos kérdés kifejtését vagy bírálatát nagy mértékben megnehezítheti. Az egy iv némely esetekben igen sok, más esetekben igen kevés. Nem az átvett sorok száma tesz valamely lenyomatot bitorlássá, hanem a lenyomatónak célja és eljárása. Erről pedig csak az előforduló esetekben lehet itélni; minden eleve megvont határvonal megköti a bíró kezét és ez által csak a visszaéléseknek nyújt biztosabb védelmet. Ha egy tudós a másik tudósnak művéből, bizonyítás, elemzés vagy czáfolat végett átvész két vagy három vagy több ivet is: bizonyára kevésbbé sérti a tulajdonjogot mint például egy szerkesztő, a ki egy költőnek minden versét, egyenkint, de következetesen mindig lenyomatná, bár egyszerre soha többet egy ivnél, s bár a versek egy év alatt összesen két nagy ivnél (apró betűkkel szedve) többet nem tennének is.

A német törvény a részletekben minden ily meghatározást szándékosan elkerül. Az anthologiák, chrestomathiák, levélgyjtemények, szónoki beszédek gyűjteményei, az *inediták*, népmesék és népdalok, kompiliatok, kivonatok, recenziók kérdését, melyről másutt már oly sok vita folyt, s melyről a régi magyar javaslat számos casuistikus intézkedést tartalmaz, nyílt szavakkal nem dönti el. Csak elveket mond ki (lásd törvényjavaslat 5. és 7. §§-ait), azok alkalmazását a szakértőkre és bírókra bizza. Ezeknek nem lesz nehéz a legbonyolultabb kérdésekben is eligazodniok, ha mindig szem előtt tartják azt, hogy e törvénynek legfőbb célja: védeni minden írói munkásságot s megtorolni annak minden sértését.

Ez elv szerint tehát az anthologiák, chrestomathiák kiadását megengedi e törvény, de csak azon föltétel alatt, ha

azok szerkesztésében, rendezésében, felosztásában irói munkásság van kifejtve, s a kiadást iskolai, nevelési vagy más fontos cél indokolja. Tagadhatatlan, hogy ez az intézkedés nem eléggé határozott. De minden határozottabb intézkedés még kevésbé vezet sikerre. Mert egy felől bizonyos, hogy az anthologiák, chrestomathiák kiadását kereken megfiltani, a nevelés, az olvasó közönség, az irodalmi ismeretek terjedésének fontos érdekei nem engedik. Más felől tapasztalat bizonyítja, hogy a kvantitatív meghatározások, mint az osztrák törvényé, mely egy ivre szabta az átvehető dolgozatok terjedelmét, még több visszaélésre nyujtanak alkalmat; az 1867-iki magyar törvényjavaslat azon kikötése pedig, hogy anthologiákat kiadni csak oly föltétel alatt szabad, ha a szerkesztő valódi neve a czimlapon ki van téve, igen egyszerűen játszható.

Hasonló szempont alá esnek a népmesék, népdalok, közmondások stb. gyűjteményei. A gyűjtemény annyiban lesz tulajdona a gyűjtőnek, a mennyiben saját irodalmi munkásságának nyomát reá tette, s bebizonyíthatja, hogy valaki *ezt* sértette meg. A gyűjtemény *egészben véve* övé; azt utánnomatni tilos. Az egyes népdalok, közmondások nem övéi; a népmese sem, de stílje, elbeszélése igen.

Mások műveiből kivonatot, kompiliatot szerkeszteni szintén csak oly föltétel alatt szabad, ha a szerkesztő maga is némi irói munkásságot fejt ki, a kiválasztásban, rendezésben, formában vagy előadásban. Az így készült munka egészben véve a szerző tulajdonává válik; részletei, természetesen, nem.

Némivel kétségesebb az u. n. *inediták* kérdése. Nyer-e az, a ki valami kéziratot, régi okiratot, vagy bármely, senki tulajdonjogába nem tartozó, irói művet fölfedez és kiád, védelmet az utánnomatás ellen? A németországi törvény készítése alkalmával sokat vitatták e kérdést, még az országos ülésbeli tárgyaláson is. Az eredeti javaslat teljes szerzői jogban akarta részesíteni az első közrebocsátót, elmondván,

hogy régi codexek, levelek, kéziratok kiadása néha sokkal több irói munkásságot és tanulmányt kíván mint sok más önálló új dolgozat. Más oldalról azonban ellenvetették, hogy ily korlátozás veszélyes lehet a tudományos irodalomra; az első kiadás néha igen gyarló, hiányos vagy hibás lehet, s nem volna helyes más jobb kiadásokat megakadályozni, kivált ha a fölfedezett kézirat tulajdonosa (például közlevéltár, közkönyvtár stb.) az új kiadás ellen semmi kifogást nem tesz. Főlemlíték azt is, hogy itt nem is szerzői jogról, hanem csak a föltalálójogáról (Finderrecht) lehet szó, a mi ezen törvénybe nem tartozik. Végre az utóbbi nézet többséget nyervén, az *inéditák* első kiadójának tulajdonjoga elesett.

Említetlenül hagyja a törvény azt a másik vitás kérdést is, hogy leveleket, irójuk engedelmével, kiadni szabad-e, akár a czimzettnek, akár másnak. E kérdés azonban, a mennyiben az irói tulajdonjog körébe vág, világosan meg van oldva a törvény legelső szavaival, melyek bármely »irói művet« a szerző engedelmével kiadni eltiltanak; mert a ki egy levelet irodalmilag fölhasznál, ezzel maga elismeri azt »irói műnek.« Üzleti, családi s több efféle levelek jogtalan közrebocsátásából eredhető személyes vagy vagyoni sérelmek ügye természetesen nem tartozik e törvénybe.

Ugyanazon legelső általános definitio védi a mások műveihez készített kimutatásokat, előszavakat, indexeket, recensiokat, jegyzeteket stb. Védve vannak, mert »irói művek.«

Pontonként indokolni e javaslatot, sokkal több helyet kívánna mint a mennyiről rendelkezni szabad. De nem is tartom szükségesnek. A kit tüzetesen érdekelnek e javaslat indokai, bőséges fejtegetésöket leli a fentebb idézett német művekben is; azok átlapozása elosztat sok kételkedést, mely egyes pontokra nézve az első pillanatban talán keletkezik.

Csak a magyar műszavakra s a javaslatnak a német

törvénytől eltérő rendelkezéseire teszek még pótlásul néhány megjegyzést.

Legtöbb habozással járt, a németeknél is, az alapfogalmak megjelölésére szolgáló kifejezések megválasztása, s talán nálunk is sok vitára adhat még okot. A régibb német törvények többnyire »litterarische Erzeugnisse« vagy »Werke der Litteratur« kifejezéssel jelölték meg a törvény első része védelmének tárgyát; az új német törvény ezek helyett, a berlini akadémia ajánlatára, a »Schriftwerk« szót fogadta el, de a törvény indokolásában világosan ki van mondva, »hogya törvény nem mindenféle iratot, hanem csak oly műveket kíván védelmezni, melyek saját szellemi munkásság szüleményei.« E felfogást követve, használtam a magyar szövegben az »írói művek« kifejezést, a magyar írók és művészek társasági javaslatában használt »irott művek« helyett, mely nézetem szerint igen messze vezetné a bírót a valódi fogalomtól.

Hasonló átalánosságban kell maradni a többszörözésre használható eszköz megnevezésével is. A typographián kívül számos készüléket talált és talál fel a nyomdai ipar, melyeket egyenkint elsorolni alig lehet; de a »gépi munka« kifejezés valamennyit magában foglalja s elég biztosan tájékozta a bírót. E szó volt alkalmazva már az 1846-iki osztrák törvény hivatalos magyar fordításában is. (3. §.)

A törvény áthágása által elkövetett sérelmet a német törvények nachdruck-nak nevezik, s az eddigi magyar javaslatok részint »utánnyomásnak,« részint »ál kiadásnak« mondták. Én nem csak azért tartom szükségesnek eltérni ezektől, mert az előbbi rosszúl képzett magyar szó, az utóbbi pedig tulajdonképen mást jelent, hanem főleg azért, mert a színművek előadása s a képzőművészeti művek körül elkövetett sérelmekre egyiket sem lehetne alkalmazni, pedig a törvény ezekről is intézkedik. Egy régi jó magyar szót ajánlok tehát, a »bitorlást.« Ne rettenjünk vissza tőle, bár kissé keményen hangzik; az angol törvény ez áthágást

*piracy*nek nevezi, a mi bizonyára még keményebb, s a francia *contrefaçon* és az olasz *contraffazione* sem mondható épen megtisztelő kifejezésnek.

Legjelentékenyebben eltér a német törvénytől javaslatom 2. §-a, mely a mások irodalmi adalékaiból szerkesztett művekről minden további megkülönböztetés vagy kivétel nélkül szól. Ily művekre nézve a német törvény a kiadót csak oly föltétel alatt ruházza föl védelemmel, »ha a mű egységes egészet képez.« E záradék eredeti célja az volt, hogy a hirlapok szerkesztői ne nyerjenek tulajdoni jogot a lapokban megjelent közleményekre, mert a publicistikai eszmefergáalom érdekei miatt e részben nem akartak korlátot vonni. Az »egységes egész mű« alatt az encyklopaediákat, szótárakat, anthológiákat, írói albumokat stb. kivánták részesíteni védelemben. Azonban e kifejezés miatt már is bizonytalanság támadt. Vajon a heti, vagy havi, vagy évnegyedes folyóiratok, szemlék »egységes egésznek« tekinthetők-e, s kiadók részesülnek-e a műre, mint egészre, védelemben vagy nem? Egyik magyarázó kereken megtagadja, a másik védeni kívánná őket *). Én nem csak ezt a bizonytalanságot óhajtom elkerülni; s nem csak a szemlék s más hasonló folyóiratok kiadóinak (illetőleg szerkesztő-kiadóinak) kívánom biztosítani a folyóíratra, mint egészre, a védelem jogát, hanem a napi lapok kiadóinak is. Nem csak azt tartanám igazságtalannak, ha a régi *Budapesti Szemle* egy-egy kötetét, szerkesztőjének engedelmével nélkül, szabadon lehetne lenyomatni, hanem azt is, hogy ha a *Pesti Napló* egy-egy számát megjelenése utáni napon valaki lenyomatja, ez ellen a szerkesztőnek ne legyen kereseti joga, hanem csak azon munkatársaknak, a kik véletlenül épen cikket adtak a lenyomott számba. Az új német törvény pedig így magyaráztatik; ily esetben az egyenes kereseti jog csak a munkatársakat illetné. Az angol jog azonban az ellenkező elvet fogadta el, s a napi lapok szerkesztői-

*) Dambach i. m. 20 - 23. lap; Wächter i. m. 80 - 83. lap.

nek kereseti jogát, ilyféle visszaélések ellen, világos birói döntvények ismerik el *). Én is elismerni óhajtom elvben. E jog korlátozásai pedig alább eléggé szabályozva vannak (7. és 10. §§.); s a hírek, tudósítások, kisebb czikkek átvétele, szóval a publicistikai eszmeforgalom, a forrás megnevezése mellett, akadályozva nincs.

A lapokban és más időszakos vállalatokban megjelent czikkek tulajdoni jogára nézve kénytelen voltam egy külömböztetést tenni. (10. §.) Mert a *Kereskedelmi Törvény* azt rendeli (517. §.), hogy »a kisebb dolgozatok, melyek hirlapnak vagy folyóiratnak engedtetnek át, megjelenésök után a szerző szabad rendelkezése alá kerülnek.« Ily »kisebb dolgozatok« alatt én tudósításokat, leveleket, tárczákat és legfőlebb egyes verseket vagy irói rajzokat értek; s ezekre helyesnek is tartom e rendelkezést. De nem tartanám helyesnek, ha a napi vagy heti lapoknál maradandóbb olvasmánynak szánt havi vagy negyedévi folyóiratokba adott tanulmányokra és értekezésekre is alkalmaznók eme törvényt; mert nem lenne helyes azokat épen legérdekesebb czikkeiktől, mindjárt megjelenésök után, általánosan megfosztani. Ezért átvettem a porosz törvény azon rendeletét, hogy ily tanulmányokat csak bizonyos idő (javaslatunkban egy év) múlva szabad a szerzőnek másutt is lenyomatni, föltéve természetesen, hogy a szerkesztővel másképp nem egyezett meg.

Egy másik jelentékeny eltérést tettem a politikai szónoklatokra nézve. A német törvény egyszerűen, teljesen, kivétel nélkül bárkinek megengedi a politikai, törvénytörvényes stb. szónoklatokat bármily alakban lenyomatni. (7. §. d.)

Sokat vitatott kérdés ez is. Legtüzetesebben talán az angol irodalomban fejtették ki 1854-ben, mikor Macaulay

*) Short: *The Law relating to Works of Literature and Art*, London, 1871, 251. lap.

régibb beszédeit, beleegyezése nélkül, egy kiadó közrebocsátotta s e bitorlás ellen az *Edinburg Review* egy egész essayt közölt, utóbb pedig maga a nagy történetíró is elmondta nézeteit egy hatalmas előszóban *). Kétségtelen, hogy parlamentális országban a politikai beszédek közlését a lapoknak meg kell engednünk. De egy-egy szónok beszédeinek külön füzetben vagy gyűjteményesen kiadása már írói jogi tekintetből is más szempont alá esik; s ezen kívül fontos személyi tekintetek is esnek a mérlegbe, mert egy államférfiúnak sok esetben méltó oka lehet kifogást tenni az ellen, hogy tiz-húsz évvel előbb tartott beszédeit összegyűjtve, minden megjegyzés nélkül, valaki kiadhassa. Bár más részről az is igaz, hogy a politikai gyűlésen elmondott beszédet el nem mondottá tenni nem lehet, s azontúl nem azé az többé, a ki elmondta. Sokat vitatták e kérdést a német törvény készítésekor is; s míg a javaslat négy-öt retortán a reichstag elé került, kétszer-háromszor hol bevették, hol kihagyták a beszédek gyűjteményes kiadásának tilalmát. Végre a reichstag mégis kihagyta. Hasonlóan ki van hagyva az 1846-ki osztrák törvényből is. (4. §. b.) Én azonban, saját viszonyaink közt, különösen szükségesnek tartom újra bevenni azt. Mert a parlamentekben Európaszerte legutóbb szokássá lett beszélgető és disputáló pongyolaság nálunk még nem rég óta lett divatos; az előtt sokat adtak a szónoklat formai szépségeire is, és a kiválóbb szónokok igyekeztek beszédeikben valódi írói műveket alkotni. Van néhány magyar államférfi, a kiknek beszédei, összegyűjtve, valódi irodalmi becsü művet alkotnak s nagy kelendőségre is számolhatnak. Nem volna méltányos ezek szónoki műveit köz bitorlásra hagyni, midőn egyéb műveik védve vannak. Teljesen elfogadnám tehát az (1865. június 25-iki) olasz törvénynek ide vágó szakaszát, mely

*) J. C. Hotten : *Literary Copyright*, etc. London. 1871, 61. lap.

minden politikai és administratív tárgyban tartott beszédet a lapokban, vagy az ülés aktáiban közölni megenged, de világosan eltiltja azokat külön vagy gyűjteményesen kiadni *).

Javaslatunknak a szerzői jog tartamáról, a kártérítésről és büntetésekről, az eljárásról és beigtatásról, továbbá a zeneművekről és színművek előadásáról szóló szakaszai, kevés elteréssel, a német törvény nyomain haladnak. A birói illetőséget, első folyamodásban, azért vélem czélszerűnek Budapestre és Kolozsvárra, a két tudományos egyetem székhelyére, tenni, mert a birói eljáráshoz nélkülözhetetlen szakértő egyleteket legbiztosabban hiszem e két városban állithatni össze, részint az egyetemi tanári karból, részint az irodalom és művészet képviselőiből s a könyvkereskedő testület tagjaiból. Az első biróság ítéleteinek egyenlősége s az eljárási elvek azonossága is inkább el lesz érve, ha minden ily ügybeli pör csak e két biróság kezén megy át mint ha minden királyi törvényszéket illetékességgel ruháznánk föl. Oly sok pörre pedig, hogy azok e két biróságot túlterhelnék, irói jogi ügyekben számitanunk nem lehet. Legalább egy-két évtized alatt nem.

Az igató lajstrom vezetését azonban (47. §.) egyetlen helyre kell utalni, mert azok csak így érhetik el czéljokat. E beigtatás rendeltetése egészen más természetű mint az, a mit a francia törvények (1793. július 19. törvény 6. §.; 1810. febr. 5. törv. 48. §.; 1814. október 24. rendelet 9. §.), az angol törvények (sect. 24 of 5. et 6. Vict. c. 45.) és az olasz törvények (1865-iki törvény és 1867. február 13. rendelet) rendelnek, melyek szerint minden megjelent műből le kell tenni a megszabott számú példányokat, illetőleg bejelenteni azok czimét a kijelölt hivatalhoz, mert a be nem jelentett mű elveszti a törvé-

*) Amar: *Dei diritti degli autori*. Turin, 1874, 94. s. köv. 1.

nyes kereset jogát *). A német törvény készítői fölöslegesnek tartották e szigorú rendszabályt, mert ha a bitorlás tilalma általánosán ki van mondva, szükségtelen azt beigtatás által még külön föltételekhez kötni. A beigtatás tehát a német törvényben, és ennek nyomán az előttünk fekvő javaslatban is, csak azon esetekre van szorítva, midőn a törvényes védelmet oly föltételekhez kell kötni, melyek teljesítését csak is a beigtatás által lehet igazolni. Ily esetek a következők: *a)* ha egy névtelenül vagy ál név alatt kiadott mű szerzője, a mű első megjelenésétől számított harmincz évi tulajdonjog helyett, meg akarja jogát hosszabbítani halála után harmincz évig (11. §.); *b)* ha egy névtelenül vagy ál név alatt előadott színmű vagy zenemű szerzője ugyanily meghosszabbítás kedvezményével akar élni; *c)* ha valaki a fordítás jogát fentartotta magának s a jogositott fordítást e megszabott határidő alatt valóban el is készítette. (6. §.) A beigtatás ez esetekben nem csak a szerző érdekében, hanem még inkább a közönség érdekében szükséges: mert a ki egy anonym művet első megjelenése után harmincz év alatt újra ki akar adni, vagy tudomást akar szerezni arról, hogy valamely idegen mű szerzője fentartotta-e magának a fordítási jogot és eleget tett-e a törvényes föltételeknek, annak módot kell nyújtani, hogy ez iránt egy központi hatóságnál biztos felvilágosítást nyerhessen. Ha ily hatóság nem jelöltetnék **N**, néha alig lehetne kideríteni, hogy egy-egy idegen szerző fentartja-e a fordítási jogot s megkezdte-e a fordítást vagy nem; az engedélyt nem kapott fordító pedig vagy kénytelen volna lemondani fordítási szándékáról vagy bitorlás vadjába kerülhetne ártatlanul is. Ily igató hatóság van felállítva Lipésében s hatásköre kiterjed az egész német birodalomra. Nálunk legjobb volna a budapesti fővárosi hatóságra bizni. Sok dologgal nem fog járni.

* Short i. m. 91. lap; Amar i. m. 425. s köv. lap.

Azt hiszem, legfőlebb pár száz száma lesz évenkint, a mit egy igtató hivatali tisztviselő mellékesen és könnyen elintéz; ha pedig talán szaporodnék a munka, szaporodni fog az igtató díjak jövedelme is.

Az előterjesztett törvényjavaslat negyedik része, mely a képzőművészetekről szól, mint már említém, nem készülhetett a német törvény nyomán, mert abból ezt a részt szándékosan kihagyták, hogy külön törvényben, a műipari szabaldalmak kérdésével együtt, intézzék el. Azonban épen ez az összefoglalás okozza a legnagyobb nehézséget tanácskozásaikban. Egy harminczhat tagból álló nagy enquête, melyben festők, szobrászok, építők, kereskedők, üveg-, porcellán-, agyag-, bronz-, ezüst-, bijou-, selyem-, szövő-, szőnyeg- stb. gyárosok vettek részt, a mult évi májusban hosszasan tanácskozott a tárgyról, igen sok érvet és anyagot halmoztak fel, de azok inkább az akadályok nagyságát mint a keresett alapigazságokat tüntették föl.

Részint e tanácskozmány tárgyalásai, részint a magyar írók és művészek társaságának fentebb említett javaslata, részint az angol és olasz törvények alapján alkalmaztam ama néhány rövid pontot a törvényjavaslat keretébe. De annyiban igyekeztem a német törvény szelleméhez hű maradni, hogy csak általános elveket vegyek föl s kerüljem a casuistikus intézkedéseket. Mert a képzőművészetek tulajdonjogának kérdése még nehezebb, még több ágra oszló s még kevésbbé van tisztába hozva mint az írói műveké. Annyi ága van a rajzoló (graphica) és idomító (plastica) művészeteknek, oly elmosódó az átmenet egyiktől a másikhoz, oly közel áll mindenik a műipar készítményeihez, oly sok új találmány által többszörözik azokat, s az ily többszörözéseket a műipar oly sok alakban használja föl, hogy a részletes intézkedés még több akadályba ütköznék mint az irodalmi műveknél. Nagy különbség az is, hogy képet vagy szobrot a művész tulajdoni joggal másnak eladhat, a nélkül hogy többszörözési jogát is átengedné; írói műveknél pedig az ily eset alig tör-

ténhetik meg. Kivált a ki eddig, míg e tárgyról törvényünk nem volt, nyilvános műsarnok részére adta el művét, vagy külföldről ide, az ismeretlen idegen földre, engedte azt elhozatni, minden valószínűség szerint lemondott annak többszörözési jogáról is s átengedte azt a vevőnek. Ezért a múltra nézve szükségesnek tartám a vevő javára a jogi vélelmet fentartani (72. §.).

Különben a javaslat e részének is, mint magának az egésznek, legjobb eredményét attól remélem, ha a szakértő egyletek gondos választással lesznek összeállítva. Az ő kezökben lesz a törvény jövője. Ők fejthetik ki részleteit, ők vihetik át elveit az életbe. A tagok állandósága, a folytonos gyakorlat, döntvényeik egyöntetősége biztositandja ítéleteik igazságosságát is. S az általános elvekben szóló törvény áldásos lehet, ha jó bíró ítél vele.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

1866 okt. 13-án jóváhagyott

A L A P S Z A B Á L Y A I.

ELSŐ CZIKKELY.

A Társaság célja, s ennek valószínűsítésére szolgáló eszközök.

I. A Kisfaludy-Társaság Kisfaludy Károly emlékére föllállított magyar széptudományi intézet, melynek célja a magyar szépirodalom emelése, egy felsőbb irány megalapítása, a szőlőművészeti formák tökéletesbítése s általában a műizlés nemesítése.

II. E cél valószínűsítése végett a Társaság:

1. Figyelemmel kíséri a magyar szépirodalom fejlődését s megvitatta szükségait és hiányait;
2. Bölcsészeti, történelmi, különösen pedig bíráló dolgozatokat nyújt a szépirodalom és művészet köréből;
3. Jelentékeny széptudományi munkák és gyűjtemények megjelenését eszközözi;
4. Jutalmakat hirdet széptani és szépirodalmi dolgozatokra;
5. Széptani s szépirodalmi nyilvános felolvasásokat rendez.

III. A munkálkodásaira szükséges anyagi eszközöket XXXVII. szakaszban felsorolt bevételek szolgáltatják.

MÁSODIK CZIKKELY.

A Társaság szerkezete.

IV. A Társaság belső és külső tagokból áll. Belső tagjai száma ötvenre van határozva, kik is a magyar széptan, műbirálat és szépirodalom művelői közül választatnak s ugyancsak széptani, műbirálati és szépirodalmi közremunkálás által mozdítják elő a Társaság czéljait. Külső tagjait, kiknek száma tízre van határozva, a Társaság azon írók közül választja, kik nem közvetlenül a magyar széptudományok és szépirodalom művelői, hanem magyar művek ismeretése vagy fordítása által a magyar szépirodalom híret más irodalmakban növelték. A belső tagoknak magyar íróknak kell lenni, a külsők lehetnek idegenek is. Az idegen tagok választásának érvényessége az országos kormányzék jóváhagyásától tételeztetik föl. Egyébiránt a Társaság belső vagy külső tagjaivá csak oly egyének választhatók meg, kik feddhetetlen jelleműek.

V. A tagoknak, belsőeknek és külsőeknek egyaránt, joguk van a Társaság mindennemű üléseiben és tanácskozásaiban részt venni, előadásokat tartani s új tagokat ajánlani Szavazati joggal a belső tagok vannak fölruházva.

VI. A belső tagoktól elvárja a Társaság, hogy a széptan és szépirodalom bizonyos ágait, különösen a magyar irodalom terén, figyelemmel kísérik s időnkint ismertetik, három-évenként legalább egy-egy előadást tartanak, a Társaság által nekik bírálat végett átadott munkákról indokolt jelentést tesznek s általában a Társaság minden megbízásában pontosan eljárnak. Mind ezt a külső tagoktól is szívesen veszi a Társaság.

VII. A Társaság tisztviselői: elnök, másod elnök, titkár, másod titkár, pénztárnok és ügyész. Az elnök, másod elnök, titkár és másod titkár a Társaság belső tagjai közül választandók, a pénztárnoknak és ügyésznek nem kell tagnak lenni. Az elnök s másod elnök választása az országos kormányzék által megerősítendő.

VIII. Az elnök a Társaság szellemi munkálkodása irányára ügyel, anyagi viszonyai fölött örködik, az ülésekben a tanácskozásokat vezeti s a Társaságot mind a hatóságok, mind a magánosok irányában képviseli.

IX. Az elnök teendőit távolléte vagy akadályoztatása esetében a másod elnök végzi.

X. A titkárt illeti az előadások, a társasági könyvkiadások elintézése, a jegyzőkönyv és az Évlapok szerkesztése; ő szerződik, a Társaság előleges vagy utólagos jóváhagyása mellett, a szerzőkkel, nyomdászokkal és könyvárusokkal; ő számol velők; ő szedi be a pártolók évi járandóságait s gondoskodik évi könyvilletményeikről. A bevett és kiadott pénzről évenként beszámol s a maradék összeget a Társaság pénztárába szolgáltatja be. Ugyanő szerkeszti a Társaság munkáságáról és állapotáról szóló évi jelentést, ő szerkeszti s teszi közzé a Társaság mindennemű hirdetéseit, ő viszi a levelezést s őrzi a Társaság könyv- és levéltárát.

XI. Terheiben osztozik a másod titkár, ki őt távolléte vagy máskénti gátoltatása esetében helyettesíti.

XII. A pénztárnok, az elnök közvetlen felügyelete alatt s a gazdasági bizottság ellenőrködése mellett, kezeli a Társaság pénztárát s ennek állapotáról évenként számot ad.

XIII. A pénztárnok számadásait egy állandó gazdasági bizottság vizsgálja. Ezen bizottság számba veszi időnkint a Társaság vagyoni állapotát s megállapítja a Társaság évi költségvetését; hozzá utasíttatik minden, a Társaság pénzügyét illető tárgy, s a Társaság ilyes ügyekben az ő véleményezése alapján határoz.

XIV. Az állandó gazdasági bizottságot három belső tag alkotja, kiknek egyike a bizottság elnöke.

XV. Az ügyész a Társaság jogait védi s a késedelmes adósok hátralékait hajtja be.

XVI. A pénztárnok és ügyész, ha nem is tagjai a Társaságnak, üléseibe hivatalosak; azonban csak tanácskozó szavazatuk van.

XVII. A tagok éltök napjára, a tisztviselők, valamint a gazdasági bizottság tagjai, három évre választatnak, mely idő letelte után újra megválaszthatók.

XVIII. A választások, ugy a tagoké mint a tisztviselőké, a tagok ajánlata alapján, titkos szavazás után, a jelen levő belső tagok általános többségével történnek. Ha a szavazatok egyenlő két részre oszlanak, az ügyet az elnök dönti el.

XIX. A belső taggá választottat a titkár levél útján értesíti megválasztásáról, s kérdést intéz hozzá, vállalkozik-e a Társaság céljait tagi közremunkálása által előmozdítani? s hogy különösen a széptan vagy szépirodalom melyik ágát választja műköréül? Ha az egy hónap alatt bekérendő válaszlevél igenlő, az új tag meghivatik a Társaság üléseibe. Ha a válasz tagadó vagy válasz nem is érkezik, a választás nem történik tekintendő.

XX. Az új belső tag, ajánlója által bevezettetvén, helyét a Társaság munkálkodási körébe vágó előadással foglalja el. Ha ezt megtette, kiadatik neki az elnök és titkár által aláírt s székfoglalása napjáról keltezett oklevél. Ha ellenben egy év alatt megválasztása után széket nem foglal s mulasztását nem igazolja, megválasztása megsemmisül.

XXI. Az ujonnan választott külső tag mindjárt megválasztása után meghivatik a Társaság üléseibe, valamint azonnal megtiszteltetik az elnök és titkár által aláírt oklevéllel, s a Társaság örömmel veszi, ha székfoglalót is tart.

XXII. A Társaság tagjai a Társaság által kiadott munkálataikért tiszteletdíjat huznak. Különben a Társaság tagjainak fizetés nem jár; de a tisztviselők, az elnökök kivételével, a mennyiben a Társaság viszonyai engedik, évdíjat húznak.

HARMADIK CZIKKELY.

Ülések.

XXIII. A Társaság havonként rendszeren egy, szükség esetében több ülést is tart; ezenkívül tart évenként egy ün-

nepélyes köz ülést, még pedig mindenkor Kisfaludy Károly születése napján, február 5-kén.

XXIV. A havi ülések tárgyai:

1. A Társaság mindennemű ügyeinek elintézése;
2. Eszmezsere magyar szépirodalmi jelenségek s általában széptani kérdések fölött;
3. Széptani, irodalomtörténeti, bírálati előadások;
4. Szépirodalmi művek, akár eredetiek, akár műfordítások fölolvashatása;
5. Jutalom-föladatok kitűzése, jelentések az ezekre érkezett munkákról, s e jelentések nyomán a pályamunkák sorának eldöntése;
6. Intézkedés a társasági munkálatok, tárgyalások s egyéb elfogadott munkák kiadása körül;
7. Évenként tagválasztások; három-évenként a tisztviselők megújítása, vagy ha valamely hely előbb megürül, ennek betöltése; új tagok bevezetése és székfoglalása; emlékbeszédek elhalt tagok fölött.

XXV. Az ülésekben nem-tagok munkái is fölolvashatók, a fölolvashónak azonban tagnak kell lenni.

XXVI. Hogy a havi ülés bármely végzése érvényes legyen, legalább hét belső tag jelenléte szükséges, köztük a titkáré vagy másod titkáré. Választó ülésben legalább 15 belső tag jelenléte kivántatik. Elnök vagy másod elnök jelen nem létében a legrégebb tag mint korelnök vezeti az ülést.

XXVII. A társasági évet befejező köz ülés tárgyai, a szokott megnyitó és zárbeszédeken s a Társaság munkálkodásáról s pénzügyéről szóló évi jelentéseken, valamint a kiadott és kitűzött jutalmak hirdetésén kívül: széptani, irodalomtörténeti s költői művek fölolvashatása; elhunyt tagok emlékezetének megülése; a pályamunkák bírálatának, valamint jeles pályamunkáknak egészben vagy részben előterjesztése.

XXVIII. A Társaság ülései nyilvánosak; az elnök azonban, valahányszor jónak látja, zárt ülést is tarthat.

NEGYEDIK CZIKKELY.

J u t a l m a k.

XXIX. A jutalmak tárgyai:

1. A művészetek, kiválóan a szóló művészetek elméletét, történetét s ezzel kapcsolatos kérdéseket illető érdekes föladatak;

2. A szóló művészetek bármely ágához tartozó művek

3. Ugyanazon körbeli jeles munkák műfordítása.

XXX. A pályamunkák, megbírálás végett, három tag-nak adatnak ki, kik rólok egy a föladat fölvilágosítására mint a munkák jellemzésére szolgáló fejtegetést terjesztenek elő, melynek alapján a Társaság a pályázati ügyben határoz.

XXXI. A jutalom a bár csak viszonylag legjobb munkának is kijár, ha csak a pályadíj hirdetésében világosan más nem volt kikötve.

XXXII. A pénztár kedvező állapotában bármely föl-adathoz másod jutalom is esatolható.

XXXIII. A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak; a Társaság azonban fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse.

XXXIV. A pályamunkák kézíratai a Társaság levéltárában maradnak.

XXXV. Minden jutalomért a Társaság tagjai is vihatnak, ha csak a pályázati hirdetés őket egyenesen ki nem zárja.

ÖTÖDIK CZIKKELY.

N y o m t a t á s o k.

XXXVI. A Társaság közzétételei sorába tartoznak:

1. A hivatalos évi jelentések munkálkodásáról, a jutalmak ügyéről s pénztára állapotáról;

2. Évlapjai, melyek egy részben a Társaság alapszabályait és személyzetét, folyó eseményeit és működését, könyvkiadványai, elhunyt tagjai és alapítói jegyzékét, más részben

a tagok székkfoglaló előadásait s egyéb ide szánt munkálatait, valamint jutalmazott pályamunkákat foglalnak magokban ;

3. Magyar szépirodalmi folyóirat, a körülményekhez képest kisebb-nagyobb füzetekben ;

4. Kisfaludy Károly munkái, valamint egyéb jeles széptani és szépirodalmi munkák, különösen ó- és ujkori remek művek jó fordítása is ;

5. Szépirodalmi naptár, mely a naptári részeken kívül szépirodalmi műveket és könyvészetet, a Társaság alapszabályait és személyzetét, munkálkodása rövid áttekintését s alapítói jegyzékét foglalja magában,

HATODIK CZIKKELY.

A Társaság bevételei és kiadásai.

XXXVII. A Társaság pénzforrásai :

1. Az alaptőke kamatai ;
2. Alapítványok és kamataik ;
3. A pártolók évi adalékai ;
4. Mindenféle adományok ;
5. Széptani és szépirodalmi tárgyú nyilvános fölolvasások jövedelme ;
6. A Társaság által kiadott munkák jövedelme.

XXXVIII. Kiadásaiiban a Társaság csak jövedelmeire szorítkozik s alaptőkéjéhez hozzá nem nyúl.

XXXIX. Minden alapítvány az alaptökéhez csatolandó.

HETEDIK CZIKKELY.

A Társaság alapítói és pártolói.

XL. A Társaság alapítója lesz, a ki legalább száz forintot tesz le pénztárába, akár kész pénzben, akár biztos árkeletű kamatozó értékpapirokban, akár végre alapító levélben, úgy hogy az összeg ötös kamatai fizettetnek be évenként mind-

addig, míg maga a tőke le nem tétetik vagy az alapítók hagyományából a Társaságnak ki nem adatik. Az alapított tőkét részben is le lehet tenni, s ez esetben a le nem tett tőkerész ötös kamatai fizetendők.

XLI. A Társaság alapítóinak időnkint az Évlapokkal kedveskedik, hol nevöket megörökíti. Ezenkívül az alapítók részesülnek mind azon könyvilletményekben, melyek a pártolóknak járnak.

XLII. A Társaság pártolói három-három évre kötelezik magokat egy öt forintot meg nem haladó évi adalék befizetésére, a miért a Társaság számukra évenként legalább ötven ívnyi szépirodalmi tartalmu könyveket ad ki, melyeknek mintegy harmada komolyabb eredeti műveket s műfordításokat, két harmada pedig regényféle könnyebb olvasmányt foglal magában.

XLIII. A Társaság, ha jónak látja, valamelyik három éves pártolói folyam lejártával új folyam megindítását elhalaszthatja.

NYOLCZADIK CZIKKELY.

Az alapszabályok megváltoztatása s a
Társaság fősízlása.

XLIV. A Társaság alapszabályainak netáni változtatását oly gyűlés határozhatja el, mely, legalább a belső tagok egy harmadának kívánatára, különösen e végből van összehíva. A megváltoztatott alapszabályok legfelső helybenhagyás végett ő felségének terjesztendők fel.

XLV. A Társaság fősízlását oly gyűlés határozhatja, el, mely, legalább a belső tagok négy ötödének kívánatára különösen e végből van összehíva; a fősízlató végzés érvényességére pedig a jelen levő tagok három negyedének többsége kívántatik. E végzés azonkívül felsőbb helybenhagyás alá bocsátandó.

XLVI. A föloszlott Társaság vagyona a Magyar Tudományos Akademiára száll, hogy azt, alapszabályai értelmében, széptudományi czélokra fordítsa.

KILENCZEDIK CZIKKELY.

Pörök elintézése.

XLVII. Az egyleti viszonyokból netán eredő pörökben a Társaságot, a VIII. szakasz értelmében, elnöke képviseli. Az ily pörökben választott bíróság ítél, melyhez mindenik fél egy-egy tagot s a két tag együtt elnököt választ. Ha a felek egyike a fölszólítás után számítandó 14 napra a saját részéről választandó bírót meg nem nevezné vagy a választott bírák az elnök iránt megállapodásra nem jutnának, a hiányzó bírót, illetőleg elnököt, a pestvárosi törvényszék nevezi ki

TIZEDIK CZIKKELY.

Az állami igazgatás felügyelete.

XLVIII. Az állami igazgatás részéről rendelt ország fejedelmi biztosnak joga van a Társaság minden ülésében jelen lehetni, minél fogva őt az ülések napjáról jóleleve értesíteni kell. Egyszersmind eléje kell terjeszteni, ha kívánja, a Társaság irományait és levelezéseit; sőt közbeszólására, magasb hatósági eldöntésig, ideiglen az ülés határozatai is függesztendők.

TÁGVÁLASZTÓ ELJÁRÁS.

Az alapszabályok XVIII és XXVI-dik szakaszai értelmében megállapított 1872 okt. 30-dikán.

A Kísfaludy-Társaság tagválasztása következő renddel történik:

1. A szabályok értelmében megállapítatik, hány hely tölthető be a belső és külső tagok sorában.

2. Minden tagnak joga van szóval vagy írásban annyi jelöltet ajánlani, a hány hely betölthetőnek határozottatott. Érvényesen szavazni csak oly jelöltre lehet, ki valamely tag által ajánlva volt. A szavazás megkezdése után ajánlás többé nem fogadtatik el.

3. A szavazás papírszeletek által, titkosan történik. Minden jelen levő belső tagnak joga van annyi belső és külső tagra szavazni, a hány belső és külső hely betölthetőnek határozottatott. A ki a meghatározott számnál több nevet írna szavazó lapjára, annak szavazata az összeszámlálásnál egyáltalán nem vétetik figyelembe.

4. A szavazó lapokat az elnök azonnal a gyűlés előtt felolvasván, a szavazatok számba vétetnek. A mely jelölt a szavazatok általános többségét elnyeri, megválasztottnak tekintetik.

5. Ha általános többséget annyi jelölt nem nyerne, a hány hely betölthetőnek határozottatott, akkor új szavazás következik egyenkint s név szerint mind azokra, a kik az első szavazásnál (az általános többséggel megválasztottakon kívül) szavazatokat nyertek, még pedig azon sorrendben, a mennyi szavazatot nyertek.

6. Először tehát azon jelölt neve tüzetik ki, a kinek az első szavazásnál legtöbb szavazata volt, s minden jelen levő belső tag titkos szavazat útján igennel vagy nemmel szavaz. Ha a jelölt a szavazatok többségét így elnyeri, megválasztottnak tekintetik. Ellenkező esetben pedig az utána legtöbb szavazatot nyert jelölt tüzetik ki.

7. Ha az első, általános szavazásnál két vagy több jelölt egyenlő számú szavazatot kapott volna, sorshuzás dönti el hogy ezek mily rendben tüzessenek ki a második szavazásra.

8. E nevenkinti szavazás mindaddig folytattatik, míg vagy a betölthetőnek határozott hely mind be nem tölthetett, vagy valamennyi, az első szavazásnál szavazatot nyert jelöltre az új szavazás meg nem történt.

A Kisfaludy-Társaság személyzete

1878-dik évi február 10-dikén.

Tisztviselők:

Elnök: Lukács Móricz.

Másod elnök: Gyulai Pál.

Titkár: Greguss Ágost.

Másod titkár: Beöthy Zsolt.

Ügyész: Hinka József.

A gazdasági bizottság tagjai:

Arany László.

Vadnai Károly.

Zichy Antal.

Belső tagok:

Abonyi Lajos (Márton Fer.) (1867) N.-Abonyban.

Arany János (1848) Budapesten.

Arany László (1867) Budapesten.

Ábrányi Kornél, ifjabb (1878) Budapesten.

5. Ágai Adolf (1877) Budapesten.

Baksay Sándor (1872) Kun-Szent-Miklóson.

Balázs Sándor (1876) Budapesten.

Bartalus István (1867) Budapesten.

Beöthy Zsolt (1876) Budapesten.

10. Berczik Árpád (1873) Budapesten.

Dalmady Győző (1867) Budapesten.

- Degré Alajos (1867) Budapesten.
 Dobsa Lajos (1862) Makón.
 Dux Adolf (1867, 1870) Budapesten.
15. Frankenburg Adolf (1867) Sopronban.
 Greguss Ágost (1860) Budapesten.
 Győry Vilmos (1868) Budapesten.
 Gyulai Pál (1860) Budapesten.
 Henszlmann Imre (1843) Budapesten.
20. Horváth Mihály (1868) Budapesten.
 Hunfalvy Pál (1842) Budapesten.
 Imre Sándor (1878) Kolozsvártt.
 Ipolyi-Stummer Arnold (1867) Szent-Kereszten.
 Jókai Mór (1860) Budapesten.
25. Keleti Gusztáv (1867) Budapesten.
 Kovács Pál (1837) Győrött.
 Lévay József (1862) Miskolczon.
 Lukács Móricz (1842) Budapesten.
 Pálffy Albert (1864) Budapesten.
30. Pulszky Ferencz (1847) Budapesten.
 Rákosi Jenő (1869) Budapesten.
 Salamon Ferencz (1860) Budapesten.
 Szabó István (1842) Kazáron.
 Szathmáry Károly P. (1869) Budapesten.
35. Szász Béla (1868) Kolozsvártt.
 Szász Károly (1860) Budapesten.
 Szemere Miklós (1865) Lasztóczon.
 Szécsen Antal gróf (1877) Pozsonyban.
 Szigeti József (1865) Budapesten.
40. Szilády Áron (1867) Kis-Kun-Halason.
 Szücs Dániel (1848) Veszprémben.
 Tárkányi Béla (1867) Budapesten.
 Toldy István (1873) Budapesten.
 Tolnai Lajos (1866) Maros-Vásárhelytt.
45. Tóth Kálmán (1860) Budapesten.
 Tóth Lőrincz (1841) Budapesten.

- Vadnai Károly (1866) Budapesten.
Vajda János (1870) Budapesten.
Zichy Antal (1866) Budapesten.
50. Zichy Géza gróf (1878) Budapesten.

Külső tagok:

- Germanecz Károly (1867) B-Csitáron.
Hadzics Antal (1867) Ujvidéken.
Jovanovics János (1867) Ujvidéken.
Opitz Tódor (1867) Liestalban (Baselland).
5. Pachler Faust (1878) Bécsben.
Patterson Artur (1869) Londonban.
Ring Mihály (1873) Pozsonyban.
Sayous Ede (1872) Párizsban.
Stier Teofil (1867) Zerbstben.
10. Vulcanu József (1871) Budapesten.

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

A Kisfaludy-Társaság elhunyt tagjai

1878 évi február 10-dikéig.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak, 1867-től fogva belsők meg külsők.)

1838. — 1. Kölcsey Ferencz aug. 24.
1841. — 2. Csató Pál febr. 15.
1842. — 3. Dessewffy Aurél gróf febr. 9.
1844. — 4. Kisfaludy Sándor okt. 28.
1846. — 5. Vajda Péter febr. 10.
6. Kis János febr. 19.
1847. — 7. Schedius Lajos nov. 12.
1849. — 8. Péczely József máj. 23.
1851. — 9. Hazucha Ferencz (Kelmenfi László)
 april 21.
1852. — 10. Helmezy Mihály decz. 1.
1853. — 11. Garay János nov. 5.
1854. — 12. Nagy Ignácz marc. 19.
1855. — 13. Vörösmarty Mihály nov. 19.
1857. — 14. Szenvey József jan. 22.
1858. — 15. Bajza József marc. 3.
16. Bártfay László máj. 12.
17. Szontagh Gusztáv jun. 7.
18. Császár Ferencz aug. 17.
1860. — 19. Szeczy Imre febr. 2.
1861. — 20. Szemere Pál marc. 18.
21. Vachott Sándor april 9.
22. Sárosy Gyula (Lajos) nov. 16.

1864. — 23. Kazinczy Gábor april 18.
24. Szalay László jul. 17.
25. Fáy András jul. 26.
26. Kuthy Lajos aug. 27.
27. Madách Imre okt. 5.
1865. — 28. Jósika Miklós báró febr. 27.
1866. — 29. Kiss Károly febr. 17.
30. Gaál József febr. 28.
31. Egressy Gábor jul. 30.
32. Zádor György aug. 17.
33. Czuczor Gergely szept. 9.
1867. — 34. Pákh Albert belső tag febr. 10.
35. Bérczy Károly belső tag decz. 11.
1868. — 36. Erdélyi János belső tag jan. 23.
37. Tompa Mihály belső tag jul. 30.
1869. — 38. Greguss Gyula belső tag szept. 5.
1871. — 39. Eötvös József báró belső tag febr. 2.
1872. — 40. Sir John Bowring külső tag nov. 23.
1875. — 41. Kriza János belső tag marc. 26.
42. Szeberényi Lajos belső tag jun. 4.
43. Toldy Ferencz belső tag decz. 10.
44. Kemény Zsigmond báró belső tag
deczember 22.
1876. — 45. Tóth Ede belső tag február 26.
46. Székács József belső tag julius 29.
1877. — 47. Dömötör János belső tag január 8.
48. Steinacker Gusztáv külső tag jun. 7.
49. Fábián Gábor belső tag decz. 10.
1878. — 50. Szigligeti Ede belső tag jan. 19.
-

A Kisfaludy-Társaság alapítói

1878 évi február 10-dikéig.

Adler Dávid.	Baumgarten Ignác.
Almássy Edmund.	Baumgarten Károly.
Almássy Pál.	Bárány Pál és Dénes.
Andrássy György gróf
(1860 előtt).	25. Báron Benedek (3000
frttal).
5. Andrássy György grófné
(1860 előtt).	Beniczky Ödönné Kegle-
vich Stephania grófnő.
Apáthy István.	Beregszászy Pálné.
Autonovics Kálmánné.	Berényi Ferencz gróf.
Ács Károly.	Bernáth Gyula (200 fo-
rinttal).
Bajai kath. főgymnasium.	30. Bethlen József grófné.
10. Balassa Antal báró.	Bezerédj Istvánné.
Ballagi Mór (1860 előtt).	Boczkó Dániel.
Barbás József.	Bohus Jánosné Szögyény
Antonia.
Barcza Sándor.	Bolza István gróf.
Barkassy Imre.	35. Buda Imre.
15. Bartal György (idősb).	Budai népszínház.
Batthyány Fülöp herczeg
(1860 előtt).	Budapesti első hazai taka-
rékpénztár (200 frttal,
mely adományát csak-
nem évenként megújítja).
Batthyány Géza gróf.	Budapesti kereskedő ifjak
társulata.
Batthyány Kázmér gróf
(1860 előtt).	
Batthyány Lajos grófné.	
20. Baumgarten Ferdinánd.	
Baumgarten Fülöp.	

- Budapesti nemzeti kaszinó.
40. Budapesti nemzeti színház.
Budapesti színészek (1860 előtt).
Burdján Pál.
Buth Károly.
Buzás Elek.
45. Csabai kaszinó (Békés).
Csanak József.
Csapó Kálmán.
Csapó Vilmos (ifjabb).
Csáky Albin gróf.
50. Csáky Kálmán gróf.
Csáky László gróf.
Csengery Antal (500 forinttal).
Csepely Sándor.
Cséry Lajos.
55. Csillag László.
Czirbesz Gyula.
Daray Imre (500 forinttal).
Deák Ferencz.
Debreczeni h. h. felső tanulók olvasó egylete.
60. Debreczeni kereskedő ifjak önképző egylete.
Debreczeni polgári kaszinó (1860 előtt).
Dessewffy Aurél grófné (200 forinttal).
Dessewffy Emil gróf (200 forinttal).
Deutsch Mór (ifjabb, 200 forinttal).
65. Deville János (300 forinttal).
Dienes Ferencz.
Domokos László.
Ebner Ede (200 forinttal).
Egressy Galambos Sám.
70. Emich Gusztáv (idősb).
Emich Gusztávné (idősb).
Eördögh Józsefné s Szentiványi Farkasné.
Eötvös Dénes báró.
Eötvös József báró (200 arannyal).
75. Erdey Antal.
Erdődy Kajetán gr. (1860 előtt).
Fáy András (1860 előtt).
Ferenczy Lajos.
Fiók Sándor (ifjabb).
80. Fogarasi Ján. (1860 előtt).
Frank Antal.
Frankl-Varga Margit.
Fülöp Lajosné.
Garay Alajos.
85. Gessler József.
Gévay Antal (1860 előtt).
Ghyeczy Ferencz (200 forinttal).
Ghyeczy Kálmán.
Giczey Sámuel.
90. Gyene Gusztáv.
Gyene Károly.
György Endréné Szentpály Klementina.
Györi takarékpénztár.
Halász Gedeon.

95. Hamary Dánielné.
Hanvay Zoltán.
Harkányi Frigyes.
Harkányi Fülöp(1000 forinttal).
Heckenast Gusztáv.
100. Hertelendy - Karácsonyi Mária.
Hollósy Károly (ifjabb).
Hontmegyei kaszinó.
Horvát Boldizsár.
Horváth Döme.
105. Horváth Lajos.
Horváth Lajosné Császár Mária.
Horváth Mihály.
Horváth-Rohonczy Ilona báróné.
Hódmezővásárh. kaszinó.
110. Illyés Lajos (sófalvi).
Ipolyi Arnold.
Iványos László.
Jankai József.
Jóny Tivadar.
115. Justh József.
Kacsokovics Ignác.
Kajdaesy István (2000 forinttal, mely 1885-ben fölveendő).
Kandó Kálmán.
Karácsonyi Guidó gróf.
120. Karczag Béla.
Kautz Gyula.
Kállay Ákosné.
Kállay Béni.
- Kármán Lajos.
125. Károlyi Tibor gróf (200 forinttal).
Kecskeméti kaszinó.
Kegl Julia.
Keglevich Béla gróf.
Kemény János báró (200 forinttal).
130. Kenessey Albert.
Kenessey Kálmán.
Kégl György (200 forinttal).
Kis Andrásné Bernátffy Ida bárónő.
Kiss Lajosné (1860 előtt).
135. Kolozsvári róm. kath. főgymnasiumi ifjuság önképző köre.
Kolozsváry Miklós.
Kovács Ede (berencei).
Kovács Lőrincz (200 forinttal).
Kovács Mátyás (1860 e.).
140. Kozma Ferenczné Domokos Judit.
Kónyi Manó és neje.
Kralovánszky György (500 forinttal).
Kriek Mária.
Kubinyi Ferencz (idősb).
145. Kún József.
Latinovics Illés (200 forint).
Lányi Gyula.
László Antal.
Lhoczky Tivadar.
150. Lethenyey Lajosné.

- Léber Ignác.
 Lévai Henrik.
 Lévai kaszinó.
 Lipcsey Tamás.
 155. Lipthay Béla báró.
 Lónyay Gábor.
 Lónyay Menyhért gróf.
 Lukács Antal.
 Lukács Györgyné s Tar
 Sámuelné.
 160. Lukács Mór.
 Madas Károly.
 Madách Imre.
 Mailáth György.
 Majer Károly.
 165. Majláth István.
 Mandl Mór.
 Markovics Albertné Rhé-
 dey Anna.
 Markusovszky József.
 Marosvásárhelyi Kazin-
 czy-alapítv. (200 frttal)
 170. Mándy Elek.
 Márton Ferencz (Abo-
 nyi Lajos).
 Miesky Zsigmond (1860
 előtt).
 Mikó Imre gróf.
 Miskolcezi takarékpénzt.
 175. Nadányi Albertné (200
 frttal).
 Nadányi Ferencz (200 ft).
 Nagy Elek (káli).
 Nagy Gedeon (tolcsvai)
 Nagy Kár. (1860 előtt).
 180. Nagyváradi takaré-
 pénztár.
 Nádasdy Lipót gróf.
 Neuwelt Armin.
 Névtelen (1860 előtt).
 Névtelen (1860 előtt).
 185. Névtelen (200 frttal).
 Nyirbátori kaszinó.
 Nyiry-Csiky Róza.
 Okolicsányi Menyhértné.
 Ordódy István Károly.
 190. Pallavicini Sándor örgr.
 Pantocsek-Pereszlényi
 Irma.
 Paulay Ede (200 frttal).
 Pécsi nemzeti kaszinó.
 Pécsi takarékpénzt. (200
 frttal).
 195. Pfeffer János.
 Pilaszanovics József.
 Pilita Jánosné.
 Podmaniczky Ármin báró
 (1860 előtt).
 Podmaniczky Ármin bá-
 róné Keglevich Emma
 grófnő.
 200. Podmaniczky Frigyes b.
 (1860 előtt).
 Pompéry János.
 Pongrácz Lajos (honti).
 Prély István.
 Ránolder Ján. (200 frt).
 205. Reményi Ede.
 Reviczky Bay Sarolta.
 Rill József.

Rimaszombati kaszinó.	Szentiványi Márton (ifj).
Robicssek Adolf.	Szécsen Antal gróf.
210. Rosti Pál.	240. Széchenyi Gyula gróf.
Rottenbiller Lipót.	Széchenyi Ödön gróf (200
Ruttkay Márton.	frttal).
Samarjay Károly.	Szigethy Ábor.
Ságh József.	Szigligeti Ede (300 ftal).
215. Sárközy Kázmér (ifjabb).	Szinyey-Jekelfalussy
Schedius Lajos (idősb,	Valéria.
1860 előtt).	245. Szitányi Adolf.
Schossberger Vilmos (tor-	Szitányi Bernát.
nyai 400 frttal).	Szitányi Izidor.
Schwanfelder József.	Szitányi Vilmos.
Selmecezi magyar olvasó	Szombathy Lajos.
kör.	250. Szontagh Pál.
220. Sigray Fülöp gróf.	Szontagh Tivadarné.
Somssich Pál.	Szöke Dániel.
Sopron megye (1860 el.).	Szöke István.
Stein I. Nátán (1000 frt)	Szöke János.
Stépán Gábor.	255. Szöke Lajos.
225. Stráda Béla.	Szóllósy Jánosné (1860
Szabady Ferenczné.	előtt).
Szabó Dávid.	Sztankovánszky Imre.
Szarvasi kaszinó.	Sztupa György.
Szász Gerőné Pap Anna	Szücs Lajosné.
(50 arannyal).	260. Teleki [Domokos gróf
230. SzeesKay Kornél.	(idősb).
Szeged város közönsége.	Teleki Sándor gróf.
Szelestey László.	Tihanyi Ferencz.
Szemere Pál (1860 el.).	Tihanyi Ferenczné.
Szentandrassy Lajos.	Tisza Kálmán.
235. Szentgyörgyi Albert.	265. Tisza Kálmánné Degen-
Szentgyörgyi Otto.	feld Ilona grfnő (200 ft).
Szentiványi Károly (150	Tisza László.
frttal).	Toldy Ferencz (400 frt.).

Tomori Anasztáz.	Viola József (1860 előtt).
Tóth Lőrincz.	Vojnic Márk.
270. Tököly Péterné Gyiókó	Vojnic Tivadarné.
Irma (200 frttal).	290. Wahrmann Mór. (200
Töltényi Miklós.	frttal.)
Török Elemér (200 frt.).	Weisz Bernát Ferencz.
Török Sándor.	Wenckheim Béla báró.
Trefort Ágoston (1860 e.).	Wenckheim Krisztina
275. Udvardy Cserna Vincze.	grófnő.
Valics Antalné.	Wenzel Gusztáv.
Vajdafi Gusztáv.	295. Weninger Vincze (200
Vay Ádám grófné Ló-	frttal).
nyay Mária.	Wesselényi Józsefbáróné
Vay Károly grófné (200	Mikó Anna grófnő (200
frttal).	frttal).
280. Várady János.	Zichy Antal.
Veszprémi nemz. kaszinó.	Zichy Domokos gróf
Végh István (verebi).	(1860 előtt).
Véghelyi Imréné Páz-	Zichy Géza gr. (500 fttal).
mándy Karolina.	300. Zsilinszky Mihály.
Vésztői kaszinó.	301. Zsivora György (200 fo-
285. Vida Károly.	rinttal).
Viktorin József.	

Az 1860 előtt tett alapítványok 50, az 1860 után tettek 100 frtosak. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

A Kisfaludy-Társaság kiadványai

1860-tól 1878 február 10-dikéig.

1. Külföldi népdalok Greguss Ágosttól. 1861.
2. Bede Ádám. Regény Eliot Györgytől. Fordította Salamon Ferencz. Két kötet. 1861.
3. Az ember tragédiája Madách Imrétől. 1861.
4. Esmond Henrik. Regény Thackeraytól. Fordították Szász Károly és Szász Béla. Két kötet. 1862, 1863.
5. A századok legendájából. Hugo Viktortól. Fordította Szász Károly. 1862.
6. Molière vigjátékai. I—VII kötet. 1863—1877.
 - I. kötet: Tartuffe Kazinczy Gábor fordításában.
 - II. kötet: A Fösvény, Dandin György Kazinczy Gábor fordításában.
 - III. kötet: A Mizantrop Szász Károly, a Tudós nők Arany László fordításában.
 - IV. kötet: A Férjek iskolája, a Nők iskolája, a Nők iskolájának Birálata, mind Szász Károly fordításában.
 - V. kötet: A Pórus járt negédesek, Sganarelle, Kénytelen házasság, mind Szász Károly fordításában.
 - VI. kötet: A képzelt beteg Berczik Árpád, Szerelem mint orvos Várady Antal fordításában.
 - VII. kötet: A szeleburdi Paulay Ede, a Kelletlenek Kemény Károly, Scapin csinyei és a Siciliani Puki József fordításában.
7. Antonia. Regény Sand Györgytől. Fordította Greguss Ágost. 1863.
8. A mi nótáink. Regény Abonyi Lajostól. Négy kötet. 1864.

9. A Luziáda Camoenstól. Fordította s bevezette Greguss Gyula. 1864.

10. Shakspere munkái. I—XVIII kötet. 1864—1872. Tomori Anasztáz költségén.

I. kötet : Othello Szász Károly, Sz. Iván-éji álom Arany János fordításában.

II. kötet : Julius Caesar Vörösmarty, a Téli rege Szász Károly fordításában.

III. kötet : Macbeth Szász Károly, a Velencei kalmár Ács Zsigmond fordításában.

IV. kötet : Coriolanus Petőfi Sándor, Titus Andronicus Lévay József fordításában.

V. kötet : Lear király Vörösmarty, a Két veronai ifju Arany László fordításában.

VI. kötet : Antonius és Kleopatra Szász Károly, Szeget szeggel Greguss Ágost fordításában.

VII. kötet : A Makranczos hölgy Lévay József, Tévedések játéka Arany László fordításában.

VIII. kötet : Hamlet dán királyfi Arany János, Felsült szerelmesek Rákosi Jenő fordításában.

IX. kötet : Athéni Timon Greguss Ágost, a Windsori vig nők Rákosi Jenő fordításában.

X. kötet : Troilus és Kreszida Fejes István, A hogy tetszik Rákosi Jenő fordításában.

XI. kötet : Romeo és Julia, a Vihar Szász Károly, Vizkereszt (A mit akartok) Lévay József fordításában.

XII. kötet : Sok hűhó semmiért Arany László, Perikles Lőrinczi Lehr Zsigmond fordításában.

XIII. kötet : Cymbeline Rákosi Jenő, Minden jó ha jó a vége Győry Vilmos fordításában.

XIV. kötet : János király Arany János, II Rikárd király Szász Károly fordításában.

XV. kötet : IV Henrik király, két rész, Lévay József fordításában.

XVI. kötet : V Henrik Lévay József, VI Henrik (első része) Lőrinczi Lehr Zsigmond fordításában.

XVII. kötet : VI Henrik (második és harmadik része) Lőrinczi Lehr Zsigmond fordításában.

XVIII. kötet : III Rikárd király Szigligeti Ede, VIII Henrik király Szász Károly fordításában.

11. A balladáról. A Kisfaludy-Társaság által koszorúzott pályamű. Irta Greguss Ágost. 1865.

12. Bethlen Gábor ifjúsága. Történeti regény. Irta P. Szathmáry Károly. Két kötet. 1866.

13. Anyégin Eugen. Verses regény Puskintól. Fordított a Bérczy Károly. 1866.

14. A hazai népköltészet tára. I—III kötet. 1866—1877.

I. kötet: Tót népdalok, fordították Szeberényi Lajos, Lehoczky Tivadar, Törs Kálmán, bevezette Szeberényi Lajos.

II. kötet: Magyar-orosz népdalok, fordította s bevezette Finckey Mihály.

III. kötet: Román népdalok, fordították Ember György, Grozescu Julián, Vulcanu József, bevezette Vulcanu József.

15. Losárdi Zsuzsána. Költői elbeszélés hat énekben. Epizód a Rákóczy-korból. 1867.

16. Két színmű. Irta Szász Károly. (Heródes, a Lelencz.) 1867.

17. A nyomorék. Rajzok a falusi életből. Irta Tolnai Lajos. 1867.

18. Phillis unokahugom. Beszély. Irta Gaskellné. Fordította Huszár Imre. 1867.

19. A Frithiof-monda. Tegnér Ezsaiástól. Fordította Györy Vilmos. Jutalmazott műfordítás. 1868.

20. Szibill története. Regény Feuillet Oktávtól. Fordította Concha Győző. 1868.

21. Vachott Sándor költeményei. Harmadik, teljes kiadás, Vachott Sándor emlékezetével Tóth Lőrincztől. 1869.

22. A Nibelungok, Szász Károly fordításában, bevezetéssel. 1869.

23. Thackeray víg elbeszélései. Fordította Balázs Sándor. Két kötet. 1869, 1870.

24. Pákh Albert humoros életképei, Gyulai Pál akadémiai emlékbeszédével. 1870.

25. Spanyol színműtár. I—IV füzet. 1870—1876.

I. füzet : Az állhatatos fejedelem, Calderontól, fordították Greguss Gyula és Győry Vilmos.

II. füzet : Közönyt közönnyel, Moretotól, fordította Győry Vilmos.

III. füzet : Az élet álom, Calderontól, fordította Győry Vilmos.

IV. füzet : A szép Diego, Moretotól, fordította Beksics Gusztáv.

26. Alpári. Költői regény hat könyvben. Irta Balogh Zoltán. 1871.

27. Magyar népköltési gyűjtemény. Szerkesztik Arany László és Gyulai Pál. Két kötet. 1872.

28. Racine színművei. I—III füzet. 1872—1875.

I. füzet : Bajazet, fordította s Racine életrajzával bevezette Paulay Ede.

II. füzet : Phaedra, fordította Farkas Albert.

III. füzet : Iphigenia, fordította Paulay Ede.

29. Vajda János kisebb költeményei. 1872.

30. Bessenyei György. Irodalmi tanulmány. Irta Závodszy Károly. 1872.

31. Abdallah, vagy : A négy leveles lóher. Arab mese. Irta Laboulaye Eduárd, fordította Berczik Árpád. 1872.

32. Cervantes Don Quijote-ja, fordította s bevezette Győry Vilmos. Négy kötet. 1873—1876.

33. Galilei, Ponsardtól, fordította Paulay Ede. 1873.

34. Cid, Corneilletől, fordította Greguss Ágost. 1873.

35. Middlemarch. Tanulmány a vidéki életből. Irta Eliot György, fordította Csukássy József. A szerző által jogosított magyar kiadás. Négy kötet. 1874, 1875.

36. A dráma és válfajai. Irta Szigligeti Ede. 1874.

37. A Revisor. Vigjáték öt felvonásban. — A Revisorról. Levéltöredék. — A Revisor megoldása. Utójáték egy felvonásban. Irta Gógoly Vaszilyevics Miklós. Fordította s Gógoly életrajzával bevezette Szentkirályi Albert. 1875.

38. A Tündéröv. Regényes elbeszélés hét énekben. Irta Bulla János. 1876.

39. Férj és nő. Regény. Irta Kemény Zsigmond. 1878.

40. Salamon. Történeti költemény. Irtta Szász Károly. 1878.

41. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. I—XII kötet. 1868—1877.

I. kötet (186⁰/₂—186²/₃). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Greguss Ágost. A népköltészet viszonyáról a műköltészethez. (Székfoglaló.)

Fáy András. Cicero két beszéde. (I. A. Lic. Archias költő mellett. II. M. Marcellus mellett.)

Erdélyi János. Aesthetikai tanulmányok.

Szász Károly. Lorántfi Zsuzsána szőnyege.

Jókai Mór. Babel. (Székfoglaló.)

Madách Imre. Az aesthetika és társadalom viszonyos befolyása. (Székfoglaló.)

Fábián Gábor. Pár szó a milésiákról, s Appuleius regénye: Cupido és Psyche egybekelése. (Székfoglaló.)

Lévay József. A szép nyilvánulása. (Székfoglaló.)

Tóth Kálmán. Mit végzett az isten Magyarországról. (Székfoglaló.)

II. kötet (186³/₄—186⁴/₅). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Greguss Ágost. Goethe Korinthosi arája.

Kemény Zsigmond. Vörösmarty emlékezete. (Székfoglaló.)

Székács József. Új biblia.

Pálffy Albert. Radvánszky György Eperjesen. (Székfoglaló.)

Tóth Lőrincz. Fáy András emlékezete.

Lévay József. Kazinczy Gábor emlékezete.

Greguss Ágost. A balladáról. (Jutalmazott pályamű.)

Dömötör János. A ballada elmélete. (Meggiesért pályamű.)

III. kötet (186⁵/₆—186⁶/₇). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Szász Károly. Shakspere kisebb költeményei. (Székfoglaló.)

Greguss Ágost. A torzképről.

Bárány Boldizsár. Bánk bán rostája. Kozli Lipóczy György.

Bérczy Károly. Madách Imre emlékezete.

Szász Károly. Emlékezés apámra.

Gyulai Pál. Egy anya.

Szigligeti Ede. Gaal József emlékezete.

Zichy Antal. Fáy Gusztáv halála felett.

Szigligeti Ede. Egressy Gábor emlékezete.

Fábián Gábor. A szatiráról.

Jókai Mór. Jósika Miklós emlékezete.

Gyulai Pál. Az éji látogatás.

Vadnai Károly. A megunt nő. (Székfoglaló.)

Aigner Lajos. Az elégiáról. (Jutalmazott pályamunka.)

Arany László. Elfrida. (Jutalmazott rövid költői elbeszélés.)

IV. kötet (1867₈—1869₉). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Szász Károly. Egy új amerikai angol költő.

Bartalus István. A magyar egyházak zenéje a XVI. s XVII. században. (Székfoglaló.)

Arany László. Magyar népmeséinkről. (Székfoglaló.)

Szeberényi Lajos. A középkori mysteriumok s ezek nyomai a hazai népköltészetben. (Székfoglaló.)

Frankenburg Adolf. Töredékes észrevételek irodalmi viszonyainkról s a fordításokról. (Székfoglaló.)

Dalmady Győző. Lyrai költemények. (Székfoglaló.)

Szilády Áron. Rokonaink epikája. Kalevipoeg, Kalevala. (Székfoglaló.)

Zichy Antal. Bérczy Károly emlékezete.

Dalmady Győző. A szerelemről.

Dux Adolf. A színészet mint köz ügy, különös tekintettel a népszinműre. (Székfoglaló.)

Gyulai Pál. A népszerűségről. (Székfoglaló.)

Greguss Ágost. Szózat tudósainkhoz.

Arany László. A szökevények.

P. Szathmáry Károly. A beszély elmélete. (Jutalmazott értekezés.)

Zichy Antal. A szónoklatról. (Székfoglaló.)

Horváth Mihály. Miért meddő korunkban a művészet? s a történetírás miért termékenyebb remek művekben? (Székfoglaló.)

Abonyi Lajos. Egy név, mely tart mától holnapig. (Székfoglaló.)

Greguss Gyula. Határkérdések a szép- és a természettudomány között. (Székfoglaló.)

Györy Vilmos. Három svéd költő. (Székfoglaló.)

Keleti Gusztáv. A köz képtárak mint művelődési tényezők. (Székfoglaló.)

Tárkányi Béla. Klopstock Messiásából. I. Bevezetés. A frigyeskü. II. A zsidó főtanácsban vád- és védbeszédék Jézus ügyében. (Székfoglaló.)

Lévay József. Emlékezés Tompa Mihály felett.

Szász Károly. Öreg karszék.

Horváth Mihály. Zrinyi Ilona.

Dux Adolf. A bohózat elmélete. (Jutalmazott értekezés.)

Szász Károly. A gavallér politikusok. (Jutalmazott szatira.)

Komócsy József. A nyeglék. (Megdicsért szatira.)

V. kötet (18^{69/70}). Tartalma, a hivatalos közleményeken kivü :

Degré Alajos. Emlékezés egy elítélt fölött. (Székfoglaló.)

Szász Béla. A szabadelvűek. (Székfoglaló.)

Greguss Ágost. Greguss Gyuláról.

Dalmady Győző. Találkozás kis fiammal.

Rákosi Jenő. Szép Ilonka. (Székfoglaló.)

Torkos László. Esti órák. (Megdicsért tanköltemény.)

Szigeti József. Toldi Miklós. (Székfoglaló.)

VI. kötet (187^{0/1}). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül :

P. Szathmáry Károly. A regény fôadata. (Székfoglaló.)

Szász Károly. Molière-fordításainkról.

Jókai Mór. A szellem meghamisítása.

Kéleti Gusztáv. Idôsb Markó Károly.

Tóth Kálmán. Anyám emlékei. I, II.

Jókai Mór. A magyar Faust, népmonda Hatvani István debreczeni professorról.

Dobsa Lajos. Szeretlek.

Névy László. A tragédia elmélete. (Jutalmazott pályamunka.)

VII. kötet (187^{1/2}). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül, melyek a Toldy-ünnepély leírását s az ott tartott előadásokat is magokban foglalják :

Greguss Ágost. Kedves halott. I—V.

Szigligeti Ede. Szép Szabóné. I—XI.

Greguss Ágost. Mesterség és művészet.

Vulcanu József. A román népköltészetről. (Székfoglaló.)

Erdélyi János. A menekültek. A haza árvái.

Dux Adolf. Parwinismus és szépészet. (Székfoglaló.)

Bartalus Istrán. Jelentés magyar népdallamok gyűjtéséről.

Gyulai Pál. Emlékezés b. Eötvös József felett.

Jókai Mór. Az én kortársaim.

Lévay József. Engesztelés.

Névy László. A komédia elmélete. (Jutalmazott pályamunka.)

VIII. kötet (187^{2/3}). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Fábián Gábor. Rutilius Claudius Numatianus utleírása, adatokkal a szerzőről.

Szeberényi Lajos. A königinhofi kézirat, bevezetéssel és jegyzetekkel.

Bartalus István. Jelentés magyar népdallamok újabb gyűjtéséről.

Vajda János. A kárhozat helyén. (Székfoglaló.)

Greguss Ágost. A művészet osztályozása.

Vulcanu József. Az árgyesi zárda.

Győry Vilmos. Két kép.

Szigligeti Ede. Másvilági bűnhődés.

Greguss Ágost. Fölbredvén.

Névy László. A drámai középfajok elmélete. (Jutalmazott értekezés.)

A délibábok hőse. (Jutalmazott költői beszély.)

IX. kötet (187^{3/4}). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Fáy András Levele Székács Józsefhez önmagáról.

Szeberényi Lajos. A grünbergi kézirat.

Baksay Sándor. Választások előtt. (Székfoglaló.)

Székács József. Horatiusi ódák. I—X.

Greguss Ágost. Az esztétikai érzésekről.

Garay János. István főherczeg körútja 1847-ben. Bemutatva Toldy Ferencz által.

Szász Károly. Az aesopi meséről.

Greguss Ágost. Aesopi mesék. I—XV.

Toldy István. Livia, dráma 3 felvonásban. (Székfoglaló.)

Arany László. A hunok harcza.

Pulszky Ferencz. Adalékok a hazai műtörténelemhez.

Gyulai Pál. A sellő.

Dalmady Győző. A rémlátók.

Névy László. A kecske tragédiája. (Jutalmazott aesopi mese.)

Rónay István. Az állatok megtérése. (Első helyen megdicsért aesopi mese.)

Névy László. Modern mesék. I—IX. (Másod helyen megdicsért aesopi mesék.)

Csalomjai. A szegény ember s fiai. (Harmad helyen megdicsért aesopi mese.)

X. kötet (187^{4/5}). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Dux Adolf. A komikum lélektana s a nevetés élettana.

Berczik Árpád. Czakó Zsigmondról. (Székfoglaló.)

Pulszky Ferencz. Mikes Kelemen ismeretlen kézíratairól.

Pulszky Ferencz. Két középkori olasz művész magyarországi viszonyairól.

Greguss Ágost. Aesopi mesék. I—XXI.

Székács József. Horatiusi ódák. I—VI.

Fábián Gábor. Tibull egy elégiája.

Toldy Ferencz. Kisfaludy Sándor vegyes leveleiről.

Toldy Ferencz. Irodalmi társas köreink emlékezete Bessenyeitől
Kisfaludy Károly köréig.

Szász Károly. Jolán.

Henszlmann Imre. Három nemzeti műemlék.

Szász Béla. Látomány.

XI. kötet (187²/₆). Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:

Henszlmann Imre. Leonordo da Vinci és a lombard iskola.

Halász Ignác és Szilasi Móricz. Kivi Elek Leája, a szerző élet-
rajzával.

Székács József. Goethe Velencei epigrammáiból. I—V.

Székács József. Eredeti epigrammák. I—IX.

Szász Károly. Goethe Euphrosynéja.

Szabó István. Euripidesz Alkesztisze.

Greguss Ágost. Toldy Ferencz emlékezete.

Zichy Antal. Deák Ferencz halálára.

Rákosi Jenő. Hamlet és Ofélia.

Gyulai Pál. Szilveszter éjszakáján.

Fejes István. Egy szép asszony. (Jutalmazott költői beszély.)

Szász Károly. Toldy Ferencz. (Jutalmazott beszéd.)

Névy László. Bajza József. (Megdicéért beszéd.)

XII. kötet (187²/₇). Tartalma, a hivatalos közleményeken
kívül:

Fábián Gábor. Buda haragja, époszi töredék.

Balázs Sándor. Vig Samu tanulságos története. (Székfoglaló.)

Lehoczky Tivadar. Magyar-orosz közmondások.

Abafi Lajos. Két magyar népballadáról.

Fábián Gábor. Elégia Székács József temétésekor, az ő és Toldy
Ferencz emlékezetére.

Abafi Lajos. A halhatlanság eszméje a népköltészetben.

Szász Károly. Kemény Zsigmond emlékezete.

Szász Béla. A szobor, allegoria.

Beöthy Zsolt. Az új család, rajz. (Székfoglaló.)

IRODALMI MUNKÁLATOK.

SZÁZADUNK EGY NAGY EMBERÉRŐL

GRÓF SZÉCSEN ANTAL.

(Székfoglaló. Fölvastatott 1877 február 28-dikán.)

I.

Gyorsan élünk jelenleg, nem csak anyagilag, hanem szellemileg és történetileg is. A közlekedési eszközök fejlődése és szaporítása, a vasutak, a távsürgönyök rövid napokba, gyakran pillanatokba foglalják össze azon változó helyiségi vagy szellemi benyomásokat, melyek előbbi időkben hónapok, esztendők, némelykor egy fél élet eredményét képezték. A természettudományok nagymérvű fejlődése, az ujonan észlelt vagy megvizsgált tények és fölállított elméletek mennyisége, melyek, egy francia író helyes észrevétele szerint, a tudományosságnak épen nem mindig tudományosan kiképzett vak imádói által, következményeikben gyakran több felületes szenvedélyességgel mint higgadt, lelkiismeretes komolysággal, a végletekig vitetnek, egészen új látköröket nyit meg az emberiség elmélkedéseinek, és behatóan megváltoztatja a külső események tényezői megítélésének arányát és alapjait, míg magok a történeti események oly nagy szabásokban, és oly rohamosan fejlődtek az utolsó években, hogy irányukban, és hatásukkal szemben, a közel múlt eseményei és vezéregyéniségei emlékének természetszerűleg el kellett halványulnia. Ezen gyors

és nagy jelentőségű fejleményeknek a multnak emlékeit háttérbe szorító hatalma a politikai elmélet terén nem kevésbé észlelhető. Azóta például, hogy az államgéppezet rendezése és czélszerű fejlesztése az államférfiak gondoskodásának és az államphilosophok tudományos elmélkedéseinek tárgyát képezni kezdé, a görög és római köztársaságok törvényhozóitól kezdve az angol reformbill alkotóinak működéseig, a választó törvények mikénti szabályozása, a választó jognak kiterjesztése vagy megszorítása, föltételeinek megállapítása és fokozása a politikai tudomány és gyakorlat egyik fő föladatának tekintett. És ime, a legutóbbi időkben mind azon combinationok, melyek a századok hosszu során át annyi kitűnő ész, tehetség, tapasztalás fáradozását igénybe vették, egyszerre hasznavehetetlen szörszálhasogatásokként elsepertettek az általános vagy azzal határos, széles alapu szavazatjog érvényesítésének egyszerű ténye által, melyet helyeselni vagy kárhozhatni, örömmel üdvözölni vagy aggodalommal fogadni lehet, de melynek mély behatását a modern politikai élet alakulására tagadni lehetetlen. Átalában mind azon események, melyek fiatalságunkat és férfikorunkat közvetlenül megelőzték, ha nem gyakoroltak a világ fejleményeire oly döntő befolyást mint például a francia forradalom, rend szerint kevésbé hívják föl figyelmünket mint egy távolabb mult, vagy a jelennek történelmi tényei, valamint az irodalom mezején is, nem tekintve mindig azon műveket, melyek belső jelentősege minden kor- és izlés-változástól független, sok névnek fénye ép a föllépésüket legközelebb követő nemzedékeknél halványul el leggyorsabban, némelykor,

hogy egy bizonyos idő lefolyta után ismét régi diszében virítson. A lefolyt és bevégezett, de még a hagyomány varázsfényével nem környezett események könnyen elavult, kopár ujsághirek színében jelennek meg: mert még nem érkezett el az idő, a mely megengedné, hogy belső indokaik kifejtése által valódi történelmi jellemök megalapíttassék, és lejárt divatként tekintünk az irodalomban sokat, mi apáinknak a költői szépség vagy szellemi emelkedettség színében tűnt föl. Franciaországban jelenleg sokkal élénkebb a XVIII-ik század történelme és irodalma iránti érdekeltség mint századunk második negyedében volt. Németországon a jelen nemzedék ismét sokkal nagyobb figyelmet szentel Lessingnek, Winckelmannnak, sat. mint az, mely őket közvetlenül megelőzte, és mely a kor szempontjából is sokkal közelebb állott a német írók e csoportozatához. Még csak az újabb történetírók fordítják figyelmüket a múlt század vége és a jelen első negyede eseményeinek tudományos földolgozására és föllevenítésére, melyek iránt a közönség sokkal kevesebb érdeklődéssel viseltetett mint a harmincz éves háboru eseményei iránt, és melyekről kevesebb alapos ismerete volt mint a Hohenstaufok küzdelmeiről. A XVIII-ik század eseményeinek ismerete csak Macaulay tanulmányai, id. Mahon gazdag tartalmu történelmi műve *), Walpole leveleinek, az ő és mások, például S. Hervey emlékiratainak teljes kiadása által vált, az utolsó harmincz évben, az angol közönség valódi szellemi tulajdonává, és ha Angolországban az irodalom terén magának

*) *History of England from the peace of Utrecht to the peace of Versailles.*

Shaksperenek fénye némileg elhomályosult az öt közvetlenül követő időkben, elég arra figyelni, mi jelenleg Angliában Byron, Moore, némi tekintetben Scott Walter felől mondatik és iratik, annak észlelésére, hogy az emberi tevékenység minden neme irányában, legyen az államférfiui vagy harcziás, költői vagy történelmi, létezik fénye ideiglenes elhomályosodásának bizonyos természeteszerű törvénye, mely szerint a közönyösség váltja föl rend szerint az érdekeltség élénkségét, a nélkül mindazonáltal hogy a jövő benyomásainak és ítéletének valódi mérlegeként tekintethetnék.

Mind ezen elősorolt okokból, azt hiszem, kevesen lesznek hazánkban, kik jelenleg Wellington herczeg iránt különösen érdeklődnének; még a maga idejében sem volt népszerű alak a száraz földön; annál valódibb, általánosabb, mélyen gyökerezett népszerűségnek örvendett saját hazájában, hol a köz vélemény, főleg dicső életének utolsó éveiben, és hivatalos levelezésének és jegyzékeinek közzététele után, elnémitotta pártoskodó elleneinek előitéletes és kicsinyes gáncsoskodásait, és fölkarolta s tisztelte benne, egy férfias nemzet egész komolyságával, az angol nemzeti jellem fényoldalainak legdicsőbb típusát. Hosszu élete, bármely siker kísérte is légyen lépéseit, nem volt ment politikai hibáktól és hibás számításoktól; ismételve fordult el tőle az ingadozó sokaság hajlama; Waterlooak ünnepelt hőseit a felcsigázott szenvedélyek személyes megtámadással fenyegették; a guny, a gyanusítás, a gáncsoskodás minden nemével üldözték a reformbill idejében; de élte vég napjaiban nemzete majdnem egyhanguan fordult vissza kegyeletes

lelkesedésével azon dicsó aggastyán felé, a kiben, a mióta élete és tetteinek rugói mindinkább kiderítették és napfényre jutottak, egy egész, egy valódi férfit tanult megismerni, olyant, a ki mindig és mindenhol majd az elhatározott erély egész nyomatékával, majd a bölcs méltányosság egész engedékenységgel, minden utógon-dolat nélkül, annak szentelte életét, a mit kötelességének ismert. És ép azért igazolva lesznek némely rövid vonások annak képéhez, ki a szó teljes értelmében a nyilvános élet önzéstelen kötelességei teljesítésének hőse volt.

Elfelejthetetlen előttem, hogy midőn fiatal koromban 1846-ban legelőször Anglia földre lépve, több barátom és uti társammal (Mailáth György, herczeg Schwarzenberg Károly, Prónay József) London mozgalmas uczáin sétálván, a »Green Park« szögletén egy jellemzetes alaku agg lovassal találkoztam, ki egyszerű polgári ruhában, barna paripáján léptetve folytatta útját, és katonás modorban kedélyesen köszöntve jobbra s balra, alig látszott észre venni, hogy őt követte az általános figyelem. Tudakozódásunkra, ki legyen ez a feltűnő alak, csak azon feleletet nyertük: »a herczeg« (»why it is the duke«). Bármely magas társadalmi állás, fényes történelmi emlék és vagyoni hatalom legyen is csatolva Anglia herczegeinek eléggé számos koronáihoz, a népnek csak ő volt a »herczeg«-e, és az egyszerű tiszteletnek és ragaszkodásnak ezen naiv kifejezése fényes állásának minden többi külső jelvényeivel fölér.

Nem lehet e rövid vázlatok feladata Wellington herczegnek életét és nyilvános pályáját részletesen ecse-telni: századunk első negyede világrendítő harcainak és

politikai eseményeinek elősorolása, Anglia belfejleménye, majdnem félszázados történetének ecsetelése lenne szükséges, ha e gazdag élet eseményeit és fordulatait kimerítően kellene elősorolni; de volt ez életnek egy benső egysége, egy vezérlő jellemfonala, mely egyes részletekben ép úgy észlelhető mint annak nagy eseményeiben, mely Anglia határain túl tanulságnul szolgálhat mindenütt, hol a köz élet nemes, de felelősségteljes feladatai érdekel szemléltetnek. És nem igazolatlan talán az a kísérlet, egyes vonások által élénkíteni egy dicső nyilvános élet általános képét, és hazánk némely olvasóiban fölhívni a benyomás azon közvetlenségét, melylyel a híres hadvezér, a lefolyt évek daczára, még mindig honfitársai kegyeltes tiszteletétől kísérve, a maga egyszerűségében és igénytelenségében előttem áll, midőn első látására visszaemlékezem.

A későbbi Wellingtoni herceg, az ir lord Morningtonnak harmadik fia, midőn 1787 évben 18 éves korában mint Wellesley Arthur az angol hadseregbe lépett, a maga személyében tapasztalta az angol társadalmi intézmények sajtószzerű rugékonyságának üdvös befolyását, mely oly élénkítő módon egyesíti a családi állások támaszát az egyéni képesség és tevékenység azon követelményeivel, melyek más országokban rend szerint el vannak egymástól különözve. Bár családjának anyagi és társadalmi állása neki az angol aristokratia sorában kiváló állást nem biztosított, elégséges volt az mégis arra, hogy fiának a köz szolgálat utját megnyissa és annak nehézségeit előtte kiegyengesse; de ha e családi viszonyok társadalmilag tekintélyesebbek lettek volna is

mint valósággal voltak, a megnyitott uton való haladás mégis, a pártfogás (patronage) azon virágzó korszakában sem elégítette volna ki oly egyéniség aspiratióit, ki magának nemesebb czélt tűzött ki mint egy parlamentiális vagy egyházi sinecurának biztosítása, és senki sem gyanította volna, hogy az özvegy lady Mornington, élte estéjén, három fiatalabbik fiát az angol peerek sorában, és kettőt, közöttük Wellesley marquist és Wellington herceget, ép oly fényes helyen szemlélendi hazájuk történetében mint a peerek házában.

Nyugat-Indiának vévén ezredével utját 1796-ban a fiatal Wellesley, egy erős szélvész által a kikötőbe visszaüzetett, és fényes pályájának első döntő lépését ezen látszólagos eshetőségnek köszönte: ezrede többé nem Nyugat-, de Kelet-Indiába rendeltetett, és ott nyílt neki alkalom a Typpo-Saib és a mahrattákkal folytatott harczokban, Seringapatam ostrománál és megvétélénél, az assyei és argaumi csatákban megvetnie katonai hírnevének alapját, de mi több, megszereznie azon tapasztalásokat, fejlesztenie azon jellemtulajdonokat, edzenie azon testi és lelki erőt, mely őt hosszú életén át a változó föladatok minden terén kísérte és neki rend szerint a kedvező eredményeket biztosította, mert azokat kellőleg előkészíteni és az eltökélés nyugodt szívósságával fölhasználni tudta. Még agg korában is igazolt büszkeséggel, és némi hálás érzettel tekintett indiai pályájára, és sokszor tulajdonított neki ezen szavak: »Indiában és India által lettem a mi vagyok.«

És kétségtelen, hogy már Indiában mutatkoztak benne mind azon tulajdonok, melyek épen katonai pályá-

jának és hadvezérségének sajátosságos jellemét képezték, és ritka folytonossággal majd minden vállalatához szerencsét csatoltak. Hogy épen az indiai élet és harcok természete fejtette ki és öregbítette benne a tulajdonok csiráit, azt már a föladatok nagysága és az azok keresztülvitelére, rendeletére álló eszközök, ezek aránytalansága, sokban magyarázzák. Kis számú, de fegyelmezett és jól rendezett csapatokkal megvívni a keleti fejedelmek számos, de rendezetlen seregeivel; minden nap észlelhetni, hogy csak az erők gondos kimélése, a vállalatoknak előleg felismert főbb pontokra való megszorítása és központosítása, a nyugodt elhatározottságnak rendíthetetlen szívóssággal való párosítása biztosítja a sikert, és némelykor a fönmaradást: mindig már magában ritka fontosságú előiskolát nyitott annak számára, ki később hivatva volt hasontermészetű nehézségekkel nagyobb szabásokban megvívni és indiai tapasztalásait nagyobb mértékben értékesíteni. És ha a célnek minden magán érdek feletti szemmel tartása, az eredmény gyakorlati feltételeinek szüntelen gondos észlelése, az önzetlenségnek azon neme, mely a hadvezér személyes dicsőségét ép az által biztosítja, mert személyéről el tud és szokott felejtkezni, ha mind ezen tulajdonok csirája a fiatal Wellesley ezredesben megvolt: nem kellett-e azoknak fejlődniök oly téren, hol a legnagyobb vitézség nem vezethetett tartós eredményre, ha a kivivott sikert annak gondos és erélyes fölhasználása nem követte; hol a hősies bátorság csak akkor tarthatott számot feladata gyümölcseinek biztosítására, ha a physikai erő anyagi feltételeiről kellőleg gondoskodva volt; hol meg kellett

küzdeni a távolságokkal, az éghajlattal, az akkori időben még oly fejletlen közlekedéssel; hol, szóval, az, ki a katonának ellátásáról, jóllétéről mindig és mindenhol gondoskodni tudott, majdnem szintoly érdemeket szerzett mint az, ki őket győzedelemre vezette, és kettős érdemet, ha személyében e két feladatnak egyaránt és egy időben meg tudott felelni. India érlelte a későbbi Wellington herczegben azon ritka tulajdont, melyet a római költő szavai jellemeznek: »nil actum reputans si quid superesset agendum,« semmit sem tekintve megtettnek, ha még valami teendő hátra volt; és a hátra levő teendő nem szorítkozott hősünknel egyedül mozgalmainak vagy győzelmeinek taktikai vagy stratégiai felhasználására; nem ragyogó és fényes, de gyakorlati és fontos dolgok gondja foglalta el rendesen figyelmét, gyakran oly mértékben, hogy alig talált időt saját tetteiről megemlékezni. A valódi lángész és férfias jellem, a hadviselés és államélet terén, nem mellőzi a látszóan kicsiny dolgokat, melyek összegökben nagyokká válnak, vagy legalább nagy dolgok keresztülvitelének gyakorlati feltételei, de a kis dolgokat sem tárgyalja kicsinyesen. A közigazgatás és nemzetközi érintkezés terén is a keleti fondorlatokkal és ravaszsággal való megmérkőzésnek szüksége csak edzhetette végre az angol hadvezérben nyugodt tiszta felfogásnak, elhatározottságnak és szívóságnak tulajdonait. Az indiai Wellington-féle okiratok áttekintése fárasztó és egyhangu olvasmány; a helyiségek távolsága, az eseményeknek elhalványult fontossága, a politikai cselszövények és katonai mozgalmaknak bizonyultsága csak nehezen igézik le az olvasó figyelmét;

az élelmezés, a csapatok egészségéről való gondoskodás, a fegyelem főtartására czélzó intézkedések majdnem nagyobb helyet foglalnak mint a katonai eseményeknek elősorolása; de a fárasztó olvasmány fonalán lassankint egy férfiúi alak domborodik ki, mely egységet és életet önt a látszólag jelentéktelen és érdektelen részletekbe, és mely előtt annyival inkább meghódolunk, mert jelentéseiben semmiről sem látszik megfélekedezni, csak önmagáról; föltaláljuk hatását vezérszellemének, és még inkább vezérszellemének döntő befolyását a tények összességében és a részletek igénytelenségében, s ösztönszerűleg érezzük, hogy azon munkás, ki oly annyira össze tudott forrni munkájával, inkább mint más valaki, nagy munkára van hivatva.

És itt, ezen nagy tulajdonokkal szemben, vagy helyesebben azok egyikeként, legyen szabad megemlítettünk Indiában tanusított gyakorlati, hadászati fölfogásának egy példáját. Az assyei ütközet 1803-ban egyik legfényesebb győzelmének tekintetett. »Assyei sikeremet — mondá későbbi időkben a herczeg — az igénytelen józan ész igen mindennapi alkalmazásának köszöntem. Az általam üldözött mahzassa vezérek gyorsan vonultak vissza gyalogságukkal és ágyuikkal, és jobbra egy folyón átvonulván, engem lovasságuk tulnyomó erejének hagyának kitéve. Hogy ez utóbbtól szabadulhassak, és az előbbieket elérhessem, nem volt más módom mint részemről is átkelni a folyón; de indiai vezetőim egyhangúan állíták, hogy a folyó e helyen teljesen átjárhatatlan, és az ellenség tulnyomó ereje nem engedi, hogy a dolgot közelebről megvizsgálhassam. Meg voltam némileg akadva, de

végre eltökéltem magamat, hogy az állítólagos akadályokat magam vegyem szemügyre, és mellém véve legértelmesebb vezetőimet és egész lovasságomat, száguldoztam a vidéken, míg látcsövemen át egy helységet láttam a folyó jobb partján, és egy másikat egyenesen azzal szemben, a másik parton, és mindjárt gondoltam magamban, nem épültek volna helységek oly közel egymáshoz egy folyó kis partján, minden közlekedés lehetősége nélkül, eszközöltessék az bár hajó vagy, valószínűbben, gázló útján. Minden ellenvetés daczára, föltevéssem vagy, helyesebben, okoskodásom alapján, eltökéltem magamat, bár kétségbe esett elhatározásnak látszott, seregemmel a folyónak tartani; és igazam volt: találtam átjárást, megszabadultam az ellenség lovasságának fenyegető árjától, erőm bármily csekély volt légyen, elégséges volt mégis épen azon tér elfoglalására és betöltésére, mely az átgázolt folyótól egy másikig ép ott az elsőbe szakadóhoz ért, és a melyen Assye feküdt, úgy hogy mind két szárnyam biztositva volt. Ott vívtam és nyertem a csatát, egyikét a legvérengzőbbeknek, a szám arányában; és ez mind azon egyszerű, józaneszü fölfogásnak volt eredménye, mely velem gyanittatá, hogy az emberek nem szoktak egy folyó partjain egymás irányában helységeket építeni, a köztök való közlekedésnek valamely módja nélkül.« (Lásd: *Quarterly Review*, 184-ik szám, 9-ik cikk, 513 lap, mely szám a hercege egy meghitt barátjának kézirati jegyzeteire hivatkozik.)

Rövid harmadfél évi angol és irországi tartózkodás után, melyet a kopenhágai expedícióban való részvétel szakított félbe, evezett legelőször azon délnyugati félszi-

getbe, melyen hat eseménydus éven át hazájának és Európának legfontosabb érdekeit védte és dialra segítette, hol legfényesebb babérait és legtündöklőbb kitüntetései nyerte, és örökké biztosította magának a történetben azon archimedesi pont órének szerepét, melyből az általa kezelt emeltyü a Napoleon viláгурalmi kísérletei megdöntésének egyik leghatályosabb, főleg általa kezelt emeltyüjévé vált. Az évek lefolyása, sok későbbi családások, a hadvezéri és államfőnöki lángésznek varázsa, és azon összeköttetés, melyben a francia császári hatalomnak kiinduló pontja Napoleont a forradalom világmozdító eszményéhez épen úgy csatolta mint más szempontból az anyagi rend erélyes helyreállítójaként tüntette fel, végre sorsának épen oly rögtönös mint tragikai fordulata, elfelejtették a későbbi nemzedékekkel e hatalom súlyát és veszélyét; de a ki az akkori időket közelebbről tanulmányozza, és tanulmányozza világszerte azok egykoru bizodalmas nyilatkozataiban, a kik e hatalom nyomását érezték, és azt azon általános ellenhatás ereje szerint mérlegeli, melyet az első francia császárság uralma minden leigázott nemzeteknél és minden letiprott államokban, fénye daczára, felhivott: érteni fogja a büszkeséget és lelkesedést, melylyel Anglia azon fiára tekintett, ki éveken át egyedül állt ellen megtöretlenül, nem ugyan a nagy császár személyes hadvezéri lángeszének, de azon császári hatalomnak, mely személyétől kölcsönözte, az akkori Európa érzelmében, a legyőzhetetlenség és biztos diadal fénykörét.

Midőn 1808-ban dicső pályájára indult, egy barátjával ebédnél találkozáván, és mély gondolatai iránt, me-

lyekbe elmerülve volt, megkérdeztetve, a félszigeti háboru jövendő hőse azt felelé: »Igazat mondva, a francziákról gondolkozom, kikkel meg kell vívnom; nem láttam őket a flandriai hadjáratok óta, már akkor elsőrendü katonák voltak, és több évek szakadatlan győzelmei csak még jobb katonákat nevelhettek belőlök; legyőzték az egész világot, és legyőzhetetleneknek tekintetnek; de se baj! kockám el van vetve: legelőször nem tartok tőlök; és másodsor, ha igaz mit harcsmódjukról hallok, azt hiszem, hogy az hibás oly katonák ellenében, kik, mint az enyéimtől reménylem, elég nyugodtak, hogy őket szuronyaikkal fogadják; gyanitom, hogy a száraz föld minden hadseregei már legyőzötteknek érezték magokat, mielőtt a csata még megkezdődött. Részemről legalább nem fogom magamat előleg megijesztetni*.)« Beváltotta szavát, és hogy a harcok mestere személyének is ellen tudott állani, megmutatta Waterloo; e tekintetben mindazáltal tisztelőjének sem szabad elfelejtkeznie, hogy csak akkor állott vele szemben, midőn varázsa már félig meg volt törve, és hogy annak fénykorában Károly főherceget és az ausztriai hadsereget illeti egyedül azon dicsőség, hogy annak Aspernnél diadalmasan tudtak ellentállani, ámbar a vezénylő főherceg, a hősiesség teljes szerénységével, nem vonta soha kétségbe Napoleon hadvezéri lángeszének felsőbbségét, és azon benyomást, melyet ez ő reája gyakorolt.

Sir Arthur Wellesley első föllépését Portugáliában a katonai siker kísérte; váratlanul azonban oly viszo-

*) Quarterley Review, 184. sz. 517. l.

nyok fejlődtek, melyek félbe látszottak szakasztani nyilvános pályájának szerencsés folyamát, de melyek egyszerűsminő jellemének kiváló tulajdonait meggyőzőleg tüntették ki.

A vimieiroi ütközetet az angolok, az ő vezérlete alatt diadalmasan vívták (aug. 21-én 1808). A győzelmes csata utolsó óráiban sir H. Burrard tábornok a csataterre érkező, a vezérletet az alsóbb rangban álló Wellesleytől átvette, és, ennek tanácsa és sürgetései ellenére, a nyert eredményeket elégegvén, a harcznak végett vetett. Sir H. Dalrymple, a portugaliai angol hadsereg főparancsnoka, a győzedelem eredményét főleg abban kereste, hogy a francia hadsereget, katonai conventió útján, Portugaliából eltávolítsa, mely szerződés aug. 30-án Cintrában meg is kötött. Wellesley osztott elvileg főparancsnoka azon nézetében, hogy e conventió, mely a Portugaliát a francziáktól felszabadítja és az angoloknak déli Spanyolországgal való összeköttetésre utat nyit, mind katonai, mind politikai szempontból előnyös, főleg minekutána tanácsa nem követtetésén, a francia hadseregnek teljes legyőzése Vimieirónál elmulasztatott, és az visszavonulásában oly erős állásokat foglalt el, hogy megvívásuk alig ígért sikeres eredményt. Ugyanazon magaslatok voltak azok, melyeknek ereje, torres-vedrasi vonalak neve alatt, az angolok védelmi állására nézve oly legyőzhetlennek bizonyult.

Kitörő örömmel fogadtatott a vimieirói csata híre Angliában; az örömmek és csalódásnak megfelelő ingerültséggel azon tudósítás, hogy a legyőzött ellenség szabadon és kedvező feltételek alatt hagyja el Portugaliát.

Elég Byronnak ismeretes, szintoly erélyes mint szenvedelmes és felületes benyomásokon alapuló, stanzáira utalni (l. *Childe Harold*, canto I. 24. 25. 26.), melyekben a cintrai conventiót megbélyegzi. Nem Wellesley kötötte volt meg a szerződést, ámbár a reá vonatkozó főhadiszállási tanácskozásoknál jelen volt; ajánlott bizonyos föltételeket, melyek később a főparancsnok által ismét mellőztettek; mindazonáltal nem tagadta meg aláírását, midőn arra felszólított. Ő ellene fordult első sortan a politikai világ ingerültsége. »A cintrai conventió után, ugy beszéli maga, átalános óhaj volt Angliában, hogy Byng példájára, valamely tábornok, büntetéképen főbe lövessék, és miután én voltam az egyedüli politikai egyéniség, főnökeim nem levén a parlamentben, természetesen és voltam a főbe lövendő, mit mégis némileg kemény eljárásnak tekintettem volna, minthogy én nyertem a csatát, mely oly magasra emelte a közönség reményét, a későbbi dolgokban pedig csak alárendelt szerepben, főnökeim utasítása szerint vettem részt. Maga a kormány hajlandónak látszott támogatásomat abban hagyni. Midőn haza tértem, történetesen ép az öreg király (III György) fogadásának szokásos napja volt; kértem Lord Castlereaght, vigyen magával az udvarhoz, minthogy visszatértem alkalmával be kell magamat mutatnom és történetesen nincs rendelkezésemre kocsim. Castlereagh, némi fenakadás után, ámbár barátságos hangulattal mondá, hogy a közönség érzelmei fölötté ingerültek és megjelenésemnek lehetne némi hátránya, szóval tanácsolta, ne menjek a fogadtatásra. Erre feleletem ez volt: »Midőn legelőbb megemlítettem szándéko-

mat, azt csak a király iránti tisztelet és kötelesség tanúsága gyanánt tekintetem; most úgy tekintem, hogy annak keresztülvitele az önértet dolga és kötelesség, melylyel saját jellememnek tartozom; tudnom kell tehát, a fentebbi tanács akármily értelemben a királytól magától veszi-e eredetét, és határozottan kívánom megértetni, hogy a holnapi fogadtatásra el fogok menni, vagy egész életemben soha többé udvari fogadtatásnál meg nem jelenek.◀ Castlereagh tüstént lemondott ellenvetéseiről, mentem, és kiválóan jól fogadtattam a királytól *).◀

Ha ily módon teljes elhatározottsággal tudta megőrizni személyes állását, még nagyobb mértékben tanúsította e kényes alkalommal azon önzéstelen méltányosságot és kötelességérzetet, mely soha mások hirnevét személyes érdekeinek föl nem áldozta és a köz szolgálat követelményeit soha egyéni állása védelmének alá nem rendelte. Fölötte hosszas lenne a cintrai conventió és a reá vonatkozó parlamenti vizsgálat részleteit elősorolni **); elég két pontot kiemelni. Az egyik ez: visszautasítván a conventió tartalma iránti felelősséget, mint-hogy a szerződés nem általa, döntő befolyása nélkül, és egyes pontokban határozott tanácsai ellenére kötöttet, Wellesley határozottan állította, hogy magát annak alaki aláírására kötelezettnek tekintette, mert velejében a szerződést igazoltnak tartotta, és aláírásának megtagadása, egyes pontokat illető vélemény-különbség miatt, a mint

*) *Quarterly Review*, 184. sz. 521. l.

***) L. *Selections from the dispatches of F. M. the Duke of Wellington*, 221. 248. l. és Gleig, *Life of the duke of Wellington*.

egy részről a katonai gyakorlattal összeegyeztethető nem volt, más részről veszélyeztette volna a fővezér tekintélyét és a katonai fegyelmet. A másik sir H. Burrardra, ki közbejövetele által őt vimieiroi győzelmétől megfosztotta volt, vonatkozó nyilatkozata, melylyel fejtegetéseit a parlamenti bizottság előtt bevégezte: »Ámbár eltérő véleményben voltam és vagyok sir H. Burrard tábornok irányában azon intézkedésekre nézve, melyeket az aug. 21-iki csata után tennünk kellett volna, mégis azt hiszem, nem fog elbizottságnak tekintetni, ha a parlament és a közönség előtt határozottan kijelentem azon véleményt, melyben mindég voltam, hogy sir H. Burrard az említett esetben kielégítő katonai okokra építette határozatát, és azon módon, melyet az ország érdekeinek legmegfelelőbbnek tartott, és hogy nem volt elhatározásának semmi oka, mely rám nézve személyesnek tekinthetik vagy melyet egy katonatiszt nem vallhatna magáénak.« Ha a vimieiroi ütközet katonai hírét nevelte hazájában és öregbitette honfitársainak hadvezéri képességébe helyezett bizodalmat, a cintrai conventió tárgyában követett eljárása és nyilatkozatai csak fokozhatták az iránta való bizodalmat. Mindenki érezte, hogy a ki ily módon érti és gyakorolja a katonai szellem követelményeit, melynek fő igénye: a kitűzött czélnek minden személyes szempontot alárendelni, és csak egyet tekinteni, az előszabott kötelesség teljesítését, férfiasan, elhatározottan, önzéstelenül, hogy ily egyéniség seregek vezetésére, sőt teremtésére kiválóan van hivatva. Megújult bizodalommal látta Anglia őt visszatérni Portugaliába, hol már most a hadsereg főparancsnoksága ő reá ruház-

tatott. Megujult bizodalommal: mert ha előzményei után jogosultnak hitte azon reményt, hogy mindinkább nagy hadvezérnek bizonyuland, az utolsó események már a jelenben azon biztosságot nyujtották, hogy egy magasztos jellem és egy nagy ember vezényletére bizattak Anglia seregei.

A portugál és spanyol harcok története eléggé ismeretes. A talaverai és basaroi csaták; a torres-vedrasi védelmi állás, mely oly fényesen igazolta az angol hadvezérnek a vimieirói ütközet után nyilvánított nézeteit; Ciudad Rodrigo bevétele, és a hadjárat lefolyása, a salamancai és vittoriai győzedelmektől a toulousi utközetig és Dél-Francziaország megszállásáig: minden történeti kézikönyben elősoroltatnak. Mennyi erély és szivósság, mennyi előrelátás és bátorság volt szükséges a fényes eredmények biztosítására; mily nehézségekkel kellett megküzdeni az angol kormány, a gyakran ingadozó közvélemény, az igényteljes, és katonailag nem igen haszonvehető spanyol szövetségesek, kormányuk és vezérek irányában (kik közül az egy Alava nyerte ki Wellingtonnak teljes elismerését és tartós barátságát): mind erről csak a közzé tett okiratok tanulmányozása nyujthat valódi képet. Csak egy jellemző vonást legyen szabad ez időből fölemlitenünk. Midőn a burgosi kastély elfoglalására irányzott vállalat meghiusult, 1812-ben a hadvezér e szavakat írta az angol kabinet főnökének, lord Liverpoolnak: »Elhanyagoltam a siker némi eszközeit, hibáztam, midőn oly kényes vállalatot gyakorlatlan kezekre bízam, nem ügyeltem föl elegendően rendeleteim pontos teljesítésére. Látom, hogy otthon már készülnek

a kormányt gáncsolni a burgosi vállalat meghiusulta miatt. A kormánynak nem volt ahhoz semmi köze, az egész az én dolgom *). « Ha egész férfias őszinteséget, mely a kudarczot egyszerűen bevallja és annak teljes felelősségét elfogadja, Napoleon azon szavaival hasonlítjuk össze, melyeket Metternich herczeghez intézett, midőn ez utóbbi egykor bulletinje hitelessége iránti kételeyeit jelezte: » Azt hiszitek, hogy számotokra irom hadi jelentésemet; párisiaim számára irom azokat, azokkal pedig még egyéb dolgokat is képes lennék elhitetni: « könnyen felismerendjük azon különbséget, mely a hatalmas császár meg angol ellenfele hadviselése szellemét jellemzi, és tán némi elégtétellel észlelendjük, hogy vég eredményben nem az volt a legyőzött, ki elvének vallotta jó és rossz sorsban az igazat mondani.

Mint sir Arthur Wellesley hagyta el hőszünk házáját, mint Wellingtoni herczeg, a száraz föld fejedelmének hálája és elismerése legfényesebb jeleivel diszitve tért vissza hazájába, és midőn a nép örömrivalgásai közt Londonba megérkezve, legelőször jelent meg a peerek házában, a legmagasabb czimmal lépett új társai körébe, néhány rövid esztendő lefolyta alatt sajátítva el az angol főnemesség minden fokozatait, melyek rend szerint csak több nemzedék és némelykor századok vívmányai voltak, és melyek mindegyike egy fényes hadi tettet jelezvén, fejedelmének hálás elismerése által fűzettek babérajai közé és a nemzet lelkesedett helyeslésében találták dicsteljes szentesítésöket.

*) *Quarterly Review*, 184. sz. 531. l.

Az események még egyszer a csaták terére hívták őt. A waterlooi ütközet és győzelem hadi életének utolsó és legfényesebb tette volt. Minél nagyobbak voltak az érdekek, melyek kérdésben forogtak, mennyivel kétsége-sebbnek mutatkozott némely pillanatban az eredmény, mennyivel élénkebb volt három vitéz hadseregnek rész-véte a vérengző csatában: annál hevesebb viták kelet-keztek későbbi időkben az események menete, a diadal-ban való részvét aránya, a győztes fél túlsúlyának okai iránt. Az első pillanatokban általános örömteljes lelke-sedéssel fogadta volt a megrémült világ nagyobb része a diadal hírért, mely egy háborus korszak megújulásának vette elejét; hű szövetségeseikként nyújtottak egymás-nek kezét a csatamezőn Wellington és Blücher, és har-czoltak nemes vetélkedéssel poroszok és angolok; és a francziák még nem kezdék leszállítani saját hősiességük jelentőségét, ellenfeleik kicsinylése, vagy azon »véletlen« befolyásának fölszigázott hangsúlyozása által, melyeken később a waterlooi ütközet folyamának és ki-menetelének egyedüli magyarázatát keresték, és szeret-ték találni.

Hogy Napoleon előnyomulása a charleroi-i úton meglepetés volt-e az angol hadvezérre vagy nem, mily része volt a francia császár állítólagos hibáinak, egészségi állapotának, rendeletei félszeg vagy hamis kivitelének az ütközet kimenetelére, végre, és főleg, a győzelem mily része illeti a hősiesség porosz hadseregét: mind ezen sokat vitatott kérdésekről csak a katonai szakemberek és a tör-ténelmi részletek kritikai vizsgálói ítélhetnek. Kétségte-lennek tekinthető mindazonáltal, hogy Wellington her-

czeknek nyugodt erélye és kitartása, mely állását meg tudta védeni, míg Blücher seregei megérkezhettek és megérkeztek, képezték a vég győzelem valódi alapját, és hogy jelenleg is a porosz seregnek döntő föllépését, egyszerűen, de kimerítőleg jellemzik és elismerik az angol hadvezér hivatalos jelentésének *) ezen szavai: »Nem tennék eleget saját érzelmeimnek, vagy Blücher tábornagnak és a porosz hadseregnek, ha nem tulajdonítanám e nehéz nap sikeres eredményét azon lelkes és jókori támogatásnak, melyet tőlök vettem. Bülow tabornok mozgalmá az ellenség szárnyán kiválóan döntő volt, és ha nem lettem volna is képes azon támadás megtételére, mely a végeredményhez vezetett, a porosz sereg mozgalmá visszavonulásra kényszeríté vala az ellenséget, ha támadásai meghiúsulnak, és megakadályozta volna, hogy azoknak hasznát vegye, ha szerencsétlenségünkre sikerülnek.«

De akárminő volt légyen a waterlooi napokban Wellington hadvezéri érdeme, e nyomasztó gondok és fényes győzelmek között ismét kifejtette jellemének azon önzéstelen nemes oldalait, melyeket ismételve volt alkalmunk jelezni, és melyek tanúságaként szolgálhat azon két levél, melyet, a diadal-érzet tetőpontján, a csatát követő napon lord Aberdeenhez és a Beauforti herczeghez intézett:

»Szivesen el fogja hinni — így ír ő Bruxellesből junius 19-én az elsőnek — azon mély fájdalmat, melyel vitéz testvére halálát egy, tegnapi nagy csatánkban

*) Lásd *Selections, etc.* 860. l.

kapott seb következtében adom tudtul. Ő nagy odaadásal és igen hasznavehetőleg szolgált alattam, több éven át és sok nehéz perczben, de soha sem tett jobb szolgálato-
latokat, és soha sem tüntette ki magát inkább, mint utolsó csatáinkban. Halálos sebet ép akkor nyerte, midőn egy bomlófélben lévő braunschweigi századot ismét maga körül gyűjtött; de még elég soká élt, hogy személyesen tudósithassam őt harcunk dicső kimeneteléről, melyet szorgos és odaadó szolgálata olyannyira elősegített. Nem fejezhetem ki azon fájdalmat és mély bűt, melylyel körültekintek, és veszteségeimet és főleg öcscsének elestét szemlélem. Ily csaták dicsősége, oly drágán megvásárolva, nem vigasztalás rám nézve, és nem említhetem azt olyan-
ként barátinak és rokoninak; de reményem, föltehető, hogy ezen legutóbbi csata döntő volt, és hogy kétségtelenül fáradozásaink és egyéni áldozataink igaz ügyünk közel diadalában találják meg jutalmukat. Akkor azon ütkö-
zetek dicsősége, melyekben barátink és rokonink elestek, lehet nekünk némi vigasz vesztökért.«

S gyöngéd gondoskodással teszi hozzá:

»Öcscsének volt egy fekete lova, melyet, ugy hiszem, lord Ashburnham adott neki; gondját viselendem, mig nem hallom, mit kíván, hogy a lóval történjék.«

A másik levélben pedig így szól: »Fölötte sajnálom, hogy öcscsének (lord Fitzroy Sommerset, a későbbi lord Raglan, és a krimiai hadjáratban az angol hadsereg főparancsnoka), nehéz megsebesüléséről kell hirt adnom, elvesztette jobb karját; épen láttam, nincs láza, és oly jól van mint csak valaki lehet a főnforgó környülmé-
nyek közt. Meg lesz győződve, mennyire illetődöm

szomorú esetén ; valóban veszteségeim egészen lesújtottak, és nincs érzékem azon előnyök iránt, melyeket kivivtunk. «

A ki a személyes dicsőség és hatalom tetőpontján, a diadal első örömrésztében, az egyszerű és mély bensőségű emberi érzelmeknek oly nagy befolyást engedett keblében, de csak egyéni benyomásai és bizodalmas nyilatkozásai terén, és a nélkül hogy magát nagy és terhes kötelességeinek rideg teljesítésében általok megakasztassa vagy meggyengíttesse: szerencsés nagy hadvezér, de egyszersmind több is mint szerencsés nagy hadvezér.

II.

Az 1815-ki eseményekkel bevégződött Wellington herczeg hadvezéri szerepe, a magán élet, s a politikai tevékenység mezején szemléljük őt azóta. Működése ez utóbbin csak ritkán találkozott azon elismeréssel, mely őt katonai pályáján követte, eljárásának helyessége sokszor vétetett kérdésbe, még indokai is sokszor gyanúsítottak és gáncsoltattak, míg végre a meghiggadt köz vélemény e tekintetben is elismerte, hogy ha államférfiúi és politikai képessége nem is ért föl a hadvezér rangszével, ha nem is mutathatott föl oly fényes és kétségtelen eredményeket az állam vezérletében, minőknek hosszú és változatlan sora katonai pályáját jellemezte, mégis vég eredményben a nyilvános élet béke-mezején, hazájának szint oly szolgálatokat tett, melyek köz elismerést nyertek és honfiainak hálás visszaemlékezését biztosították. És itt is főleg jellemének befolyása képezte a döntő elemet. Wellington herczeg egyik fő

részese volt azon irányzatnak, mely az angol nyilvános élet általános hangulatát, komoly kötelességérzet, férfias őszinteség és igénytelen önzéstelenség által, az erkölcsi emelkedettség magasabb fokára emelte, és századunk angol államférfiait a pártoskodás, az önzés, némelykor a haszonlesés azon megszokottságától elszoktatta, mely a XVIII-ik század embereit, nagy többségökben, jellemezte, és melytől csak oly magasztos érzelmű egyeniségek mint Pitt és Burke mutatkoztak teljesen menteknek. Nem szándékunk ezen észrevételek által a herceget egy Cato színében feltüntetni, kinek ridegsége egyszerű jellemének igénytelenségétől távol állott. Ha nagy emberekről van szó, sokan egész életöket, még külső jelenségeiben is, oly öszhangzó egyöntetűségben szeretik magoknak képzelni, mely akaratlanul a gyermekek azon naiv felfogására emlékeztet, kik a királyokat és királynékat, sétájokon és aluva, mindig csak koronával fejökön és királyi palástjukkal vállukon tudják képzelni. Nem olyanok szoktak lenni az emberek, és nem is volt olyan hercegünk; az akkori időből közzé tett angol levelezések, leginkább a huszas és harminczas évek első felében, a pártszellem és a társadalmi versengések befolyása alatt, nem e színben tüntetik őt elő, és Greville Károly például *) majd gögét és rideg magatartását említi, majd állítólagos nagyravágyását kárhoztatja, majd, társasköri adomákban, egy-egy hibáját vagy bal lépését jegyzi föl; de évről évre ritkul e gáncoskodások sora, hogy végre a tiszteletteljes hódolatnak engedjen helyet. Ily egykori jegyzetek áta-

*) Lásd: *the Greville memorials, Diary of Charles Greville.*

lán véve történelmi becsüek az események sorának és idejének meghatározása, egyes feledékenységbbe ment részletek felelevenítése, némely titkos rugók földerítése tekintetéből; de, a tények valódiságát tekintve, gyakran inkább a pillanat benyomásait, és azt tüntetik elő, a mi bizonyos körökben történtnek állított vagy gondoltott, mint az, mi valóban történt; ép azért talán annyival megbízhatóbbak, mennyivel őszintebben tükrözik vissza a vélemények és a szárnyaló híreknek változékony fordulatait.

A háboru utáni első években Wellington herceg a Franciaországban maradt egyesült szövetségi hadsereg főparancsnokságát viselte. Befolyás, tekintély, hatalom szempontjából valódi királyi állást élvezett. Ez időben Napoleon, a ki Angliát és az angolokat soha sem volt képes megérteni, és kinek katastróphájában, mely vele főleg az emberiség gyöngéit és rossz szenvedélyeit, de csak ritkán erényeit és nemesebb érzelmeit vétette számba, teljes komolysággal azon különös jóslattal állott elő, hogy Wellington hatalma veszélylyé válik az angol trónra nézve, minthogy nem maradt részére más foladat mint biztosítania személyes hatalmát és saját fejére tennie a koronát. De még mások is, például Gentz *), legalább azt hitték, hogy nem fog könnyen lemondani kivételes magas állásáról, melynek méltányossága, engesztelő szelleme és szigoru igazságszeretete által még nagyobb jelentőséget tudott volt szerezni, és hogy legalább az occupatio szerződésileg megállapított időtartamának né-

*) *Dépeches inédites du Chevalier de Gentz.* Két kötet.

mely hatalom által ezélba vett megrövidítése nála inkább ellenzésre mint támogatásra fog találni. Az aacheni congressus megczáfolta e felfogást, és ujra bizonyította, hogy személyes indokoknak nincs döntő befolyásuk a herczeg javaslataira és föllépésére.

Castlereaghnak és lord Liverpoolnak halála előtérbe állította az akkori toryk sorában Canninget. A herczeg nem volt Canning barátja. Egy mély ellentét jellemezte egyéniségeiket. Canning személyiségének kápráztató és leigéző szellemi fénye nem állott öszhangzásban Wellington nyugodt, igénytelen jellemkomolyságával és egyszerűségével. Rég ismerték egymást. A herczeg nagyra-vágyó eselszövénykedést látott Canning azon nyugtalan tevékenységében, melyet egy elfogulatlanabb ítélet inkább egy erejét és hivatását érző egyéniség tettvágyának kész tulajdonítani. A parlamenti szónoklatnak és vezérletnek, az irodalmi szellemiségnek embere volt az egyik ; a tettnek, a fegyelemnek, a kormányzás komoly tekintélyének képviselője a másik. Midőn Canning a kincstár első lordjának neveztetett ki, Wellington az angol hadsereg főparancsnokságáról lemondott és egynéhány kormánytársával visszavonult. Nevelte ellenszenvét azon külpolitika, melyet Canning követni kezdett, nem némi tüntetés, és népszerűség hajhászása nélkül, szakítván a sentimentális szövetségek solidaritásának azon eszméjével, mely a század kezdete óta egyrészt a forradalom, másrészt egy világuralomra törekvő hódító ellenében, Európa nyugalmanak és az egyes államok függetlenségének biztosítékaként tekintetett, ámbár, mint azt a mind inkább napfényre jövő okiratok a nagy közönség

előtt is tanusítják, ez általános solidaritás nem zárta ki az egyes hatalmaknak némelykor ellentétes részletes érdekei óvatos szemmel tartását.

A Canning miniszterium alakulása és Wellington herczegnek akkori magatartása a parlamentális történet egy sokat feszegetett epizódját képezik. Személyes benyomásunk, ha azt fölemlitenünk szabad, hogy a herczeg ez idő tájt egy előtte még némileg járatlan téren mozgott, hogy jellemének férfias egyenessége nem ismertette föl vele mindig a szövvényes személyes és pártállások természetét és kellékeit, és így némelykor nyilatkozataiban és föllépésében túl ment azon czélon, melyet magának kiszabott volt. Megesik ez gyakran olyanokkal, kik már előbbre haladott férfi korban, a harcmezőről a tanácskozási termekbe átlépve, a megszokott parancsszót a discussio sokoldalú indokolásaival kénytelenek fölcserélni. A szavak szabatosága nem áll mindig a tett embereinek rendelkezésére a parlamenti viták hevében, és ide sorozandók hősünknek azon sokszor idézett, és ellene fölhozott szavai, midőn kevéssel a kormány élére lépte előtt a felső házban kijelentette, hogy »örültnek kellene lennie, ha a kormány vezérletének elvállalására gondolna.«

És, mégis, nagy államférfiúi tettek emlékét hagyta fen hazája történetében, melyek, mint a katolikusok emancipatiója, vagy egyenesen általa vitettek keresztül, vagy, mint a gabona törvények eltörlése, egyedül az ő támogatásával voltak keresztül vihetők. Mind a két esetben szint annyi államférfiúi belátást mint elhatározottságot tanusított. De, ha a szó teljes értelmében államférfiúnak mutatkozott, főleg midőn komoly bonyodalmak

döntő föllépését vették igénybe (és pedig, jogérzeténél és hazája törvényei iránt mélyen gyökerezett tiszteleténél fogva alkotmányos államférfiúnak): tagadhatatlan, hogy nem volt parlamentális államférfiu, a szó és fogalom szorosabb értelmében. A parlamentarismus inkább az alkotmányos jogok gyakorlatának eredménye mint alapja; számos történelmi előzményeknek és tényleges föltételeknek összevágó behatásától függ életrealitása; gyöngéd gépezet az, melynek kezelése minden részletének gondos figyelembe vételét és kellő mérlegelését igényli. Midőn Wellington herczeg, ki a katolikusok emancipatióját sokáig ellenzette volt, annak elkerülhetlenségéről meggyőződött, ha csak Irhonban adolgota a polgári háboru széléig vitetni nem akarnak, kétségtelenül szintannyi politikai belátást tanusított a helyzet veszélyeinek felismerésében mint férfias jellemzőségeket és bátorságot azon eltökélésében hogy a szükséges törvényes intézkedéseket a parlamentnek elfogadásra ajánlandja, és azokat, tekintélyének egész nyomatékával, keresztül viendi. Magasztos hazafiu és államférfiu eltökélés volt, nem tekinteni a személyes következetességnek igényeit, midőn azon alapos meggyőződést szerzte magának, hogy a mellözhetlen törvényes intézkedéseket, a pártok és dolgok akkori állásában, csakis egyedül ő maga képes keresztül vinni. De eljárása megingatta egy uttal az angol parlamentarismus rendszeres működésének egyik alapföltételét: a parlamentális pártok szervezetének és ellentétének következetességét és szabatoságát, mely nélkül az egész gépezet rugóinak rendszeres működése alig képzelhető. Ismétlődtek ezen viszonyok 1846-ban. A »salus rei publicae« tekintete igazolja kétségkivül a

herczeg eljárását, és pedig annál inkább, mert, mind két izben, az alaki törvényesség határain belül tudta azt biztosítani; az angol politikai élet gondos tanulmányozása mindazonáltal kétségtelenné teszi, hogy a létező pártok ismételt szétröpitése és hitvallásuk egyik fő ágazatának rögtöni átalakítása nem volt hátrányos befolyás nélkül az angol parlamentális életre. A reformmozgalom alkalmával ezt maga a herczeg is észlelhette. 1828-ban, mint 1846-ban, Peel volt a herczeg politikájának fő részese, azon egyetlen különbséggel, hogy az első alkalommal a herczeg, az utóbbiban sir Robert vitte a fő szerepet. Ritka tünemény, hogy egy nemzet épen államférfiai következetlenségeihez csatolja hálás visszaemlékezésének lelkesedett hódolatát; még ritkább, és jellemtisztaságának legfényesebb tanúsága, hogy az éveken át főnhirdetett nézeteknek földadása — egy gyorsan letűnt személyes ellenzék kivételével — nem csonkítja, de fokozza az ezen jellem iránti tiszteletet és köz elismerést. Még feltűnőbb talán, ha ily nézetváltozás által nem gyöngül annak gyakorlati tekintélye kortársainál, nem halványul el hirneve utódaiknál, ki kétszer vallotta be nyilvános életében, hogy évek hosszu során át, politikai hitvallásának két fő ágazatát illetőleg, téves utakon járt. Magyarázza ezt némileg az angol szellem gyakorlati iránya. A logikai rideg következetességnek kevesebb befolyása volt az angolok eszmemenetére mint más nemzetek szellemi mozgalmaira, és valamint a tények gondos mérlegetésének nagy súlyt tulajdonítanak a dolgok megítélésében, úgy a nézetek azon módosításában, mely a tények vizsgálatának és

bővebb fölismerésének alapján fejlődik, nem annyira következetlenséget szoktak találni mint inkább oly áldozatot, melylyel a meggyőződés őszintesége a tények valódiságának meghódol.

Wellington elhatározott ellene volt a reformnak, és mindig az maradt, ámbár annak törvényes megállapítását köteles tisztelettel és minden utógondolat nélkül elfogadta. A politikai jogokat mindig törvény adta törvényi jogoknak, nem valamely természet jogi igény kifejezésének, az alkotmányt nem az egyesek, de az állam és társadalom tulajdonának tekintette, melyen változtatni nem szabad és nem kell, míg az állam czéljának megfelelőleg működik. (As long as it works well.) A nép felizgatott szenvedélyei ismételve fordultak, mint megemlitettük, ez időben a haza nagy hőse ellen: személyes biztossága nem egyszer volt veszélyeztetve; két waterlooi nyugalmazott katona egy izben sétájában váratlanul lova mellett termett, és őt, a csőcselék nép fenyegető rivalgásai közt, házához kísérte; vas táblákkal kellett ellátni »Apsley house« ablakait, és ezeket a herczeg későbbi időkben épen oly kevésbé engedte eltávolítani, mint hosszú ideig nem akarta kijavíttatni lord Lyndhurstnak, első felesége ebédlőjében függő arczképét, melyet egy kőhajgálás nyakán átlukasztott. Mind ezen méltatlan megtámadások ép oly keveset hátráltatták őt, mint a reform hátrányai és veszélyei iránti meggyőződésének változatlansága, közvetítő bofolyásának érvényesítésében, midőn, a hosszas harez vége felé, a felsőház további ellenállását tarthatatlannak tekintette. De ezért nem mondott le abbéli nézetéről, hogy a reformbill kiszámit-

hatlanul módosította Anglia létfeltételeit, és például egy előrelátó, öntudatos, következetes külpolitika követését fölötte nehezé, ha nem lehetlenné tette: oly jóslat, melyet azóta az angol külpolitikának némely fordulatai és időszakai bizonyos mértékben igazolni látszottak.

Magatartásának önzéstelensége, mérsékletessége, elfogulatlansága mindinkább biztosította neki még politikai elleneinek is tiszteletét és bizodalját. Mindenki kezdé érezni, hogy ha a pártokon kívül és azok fölött némileg kiváltságolt állást iparkodik elfoglalni, teszi ezt, nem hogy a pártok fölött uralkodjék, de egyedül, hogy a koronát és hazáját sikeresebben szolgálhassa. És így, midőn 1834-ben IV Vilmos, a Melbourne miniszterium váratlan elbocsátása után, a kormány alkotását az Olaszországban távollevő sir Robert Peelre bizta, és visszatértéig a három államtitkár teendőit és pecsétjeit Wellington herczegre ruházta, az alaki dictaturának ezen szokatlan neme alig hívott fel némely, gyorsan elnémuló, ellenvetéseket, és nem keltett komoly bizalmatlanságot az alkotmányosság legföltékenyebb hivei soraiban sem. Viktoria királynő trónra léptével a gondviselés az aggkor szélén álló herczegnek azon ritka szerencsét adományozta, hogy dynastikus és monarchikus érzelmei az uralkodó személye iránti vonzódással, majdnem atyai érdekeltetéssel és évről évre növekedő tisztelettel párosulhassanak: a politikai meggyőződésnek és a személyes érzelmeknek oly öszhangzása, mely, III György elmeháborodása óta, se IV György, se IV Vilmos alatt (az elsőhöz való bizalmas viszonya daczára) neki osztályrészül nem esett volt. Még egyszer látjuk őt sir Robert

Peel utolsó kormányában; megemlítettük, mily rész vett a gabona-törvények eltörlése keresztülvitelében. Emlékezetem szereti azon jelenetet fölhívni, midőn, az utolsó szavazás és a »cornbill« elfogadása után, mely nagy részben személyes tekintélye befolyásának tulajdonított, nap keltekor a felső házat elhagyva, lovára szállott és Apsley housenak vette útját, és midőn a nép kitörő öröme őt hangos »cheer«-ekkel, és »Isten őrizze kegyelmességedet« kiáltásokkal üdvözölve, az aggastyán, félig megilletődve, félig nevetve, a közel állókhoz e szavakkal fordult: »Köszönöm, köszönöm, jó emberek, de ne ijesszéték meg lovamat.«

A népszerűség a politikai hatalomnak fontos tényezője, sokszor elragadó varázsszal hat az egyesekre; de valamint a régiak a sorsnak csak azon kedvezményeit tekintették valódi szerencsének, melyekben az istenek szabad adományát látták, úgy csak azok népszerűsége bir valódi, benső becszel, kik, mint Wellington herceg, éltökön át mindent megtettek, hogy kiérdemeljék, és semmit, hogy megnyerjék. És ily értelemben vált mindinkább népszerű alakká; viszonya a királynéhoz és Albert herceghez (lásd Martin: Life of the prince consort) mindinkább magára öltötte az atyai kedélyesség azon színét, mely bizonyos értelemben a vas hercegnek (the iron duke), mint őt akkori időben czimezni kezdték, a nélkül hogy ezen nevezetnek keletkezése idejét határozottan megállapítani lehetne, az egész nemzet iránti viszonyát jellemezte. Örömet használta a nép e nevet, a mennyiben tántorithatlan kötelességérzetét akarta ez által jellemezni, a nélkül hogy azért félre ismerte volna, mily

gyöngéd, emberszerető kedélyt rejt a külső ridegségnek e vas pánczélja. Személye, szokásai, lakása minden angol érdekeltségét fölhivta; mindenki akart az ismert alakkal találkozni, megmutatni őt gyermekeinek, és benne Anglia egy dicső korszakának egyik fő részesét; számosan kivántak Apsley houseba zárandokolni, szemügyre venni azon egyszerű, igénytelen helyiségeket, melyekben, valamint »Walmercastle«-ben és Strathfieldseyben, idejének nagyobb részét töltötte, vagy megpillantani azon dicső termet, melyben június 18-án waterlooi harcztársait maga körül gyűjteni szokta. Mindenki szeretett véleményére hivatkozni: a sport hívei büszkeséggel idézték mondatát, hogy, a félszigeti háboru tapasztalatai szerint, mindig azok mutatkoztak a leghaszonvehetőbb lovassági tiszteknek, kik legbátrabban és serényebben követték a falkát. Számos adomák keringtek azon pontosságról, melylyel minden levélre személyesen felelni szokott, míg a kéziratgyűjtők e készségét kiaknázó fondorlatai őt nem kényszerítették, hogy e szokásáról lemondjon; vagy azon száraz és találó humoros megjegyzéseiről, melyek közül csak egyet akarok fölemlíteni. Midőn a herczeg egy izben, a híres Wilkienek, a chelseai rokkantak festésének megállapított árát 1200 guineával akarta kész pénzben kifizetni, a művész azon észrevételt tette, hogy ez ügyet egy bankári utalvány által kényelmesebben lehetne elintézni; mire a herczeg nevetve felelte: »Azt hiszi-e kegyed, szeretném ha Coutts (a híres bankár) irnokai tudnák, mily bolondul költöm pénzemet.«

A herczeg gyönyörű képeket birt, nagy részben az európai uralkodók ajándékául; de a tárgy őt rend szerint

inkább érdekelte mint a művészi kidolgozás. Nem versenyezhetett e tekintetben tőle oly különböző magas művészi és irodalmi műveltségű bátyjával, Wellesley marquis-val, ki a latin költészet mezején még több babérokat aratott mint politikai életében, és kiről öcsese mondani szerette, hogy őt hatalma tetőpontján még mindig úgy váratta, mint midőn Wellesley hadnagy volt. De ha a herceg nem is volt az ékesszólásnak vagy az irodalomnak embere, jegyzékei és okiratai, melyek népszerűségének és valódi jelentősége felismerésének oly hatalmas eszközei voltak, neki az angol irodalom terén is kitűnő helyet biztosítottak. Lord Ellesmere beszéli (1. On the life and character of the duke of Wellington) — és lord Ellesmere, az akkori Sutherland hercegnek öcsese, ki sokáig lord Francis Egerton neve alatt ismertetett, Wellington hercegnek legmeghittebb tisztelőihez és barátihoz tartozott hogy midőn egy orosz tábornok oly angol munka iránt tudakozódott, mely legalkalmasabb volna a nyelv jellemének és szellemének elsajátítására, a hercegnek egy nagy tekintélyű politikai ellene azt felelte: »Nem ajánlhatok alkalmasabb munkát mint Wellington hercegnek közzétett jegyzékeit.

Élte utolsó éveiben még egyszer hívta őt a sors a tevékenység terére. A continensen majd mindenhol győztek volt a forradalmi mozgalmak, a chartisták föllépése fenyegette London nyugalma és Anglia belbékését, komoly aggodalom szállta meg a kedélyeket, és kényszerítette az ingadozó wigh kormányt, hogy a rend föntartását a majdnem nyolczvan éves hercegre bizza. Mondatik, hogy a Windsorba távozó királynő azon kérdésére,

fogja-e a visszatorlás anyagi eszközeit használni, mely kérdés azon óhajt látszott magában foglalni, hogy az lehetőségig kerültessek, szokott nyugalmaival azt felelte volna: »Addig és ott, de csak addig és csak ott, hol és mig azt a köz érdek igényli.« Akár valójában mondattak ezen szavak, akár csak tulajdonítottak legyen neki, bizonyosságul szolgálnak minden esetre, mily irányban várta tőle a köz vélemény, hogy föladatát megoldandja. Maga körül gyűjtötte a rendnek barátjait, kik feles számmal és lelkesedett bizalommal sereglettek körülötte, mely hadvezéri belátással tette meg intézkedéseit, és mert mindenki tudta, hogy mérséklete oly nagy mint elhatározása, április 10-ike vérontás nélkül látta a rend és törvényesség azon diadalát, melyen még jelenleg minden angol emlékezete férfias büszkeséggel csügg. És így a sors azon érdemlett jutalmat tartotta fönn érneinek, hogy őt oly győzedelemmel léptette le a tevékenység teréről, melyben nyilvános életének irányzatait egyesítve, és ugyanegy föladat megoldásában, mint hazájának legnagyobb polgára és legnagyobb katonája tündökölt.

1852 szept. 14-én terjedt el a hir, hogy az öreg herczeg jobb életbe szenderült. Ámbár a természet törvényei ez esetet közel kilátásba tették, mely gyászszal fogadta mégis a nemzet hősenek kimulta hírért. Százezerek sereglettek össze temetésénél, és midőn a diszes gyászmenet a világváros utczáin keresztül, Pál templomának vette utját, a mély csend zálogul szolgált, hogy egy közös érzelem él keblökben és hogy egy egész nemzet öszhangzó fajdalmával látják sirba szállani egy eseménydus kor nagy férfiát.

Nem mindenkinek adományozta a gondviselés a hadvezéri lángészt vagy az államférfiai képességet, nem mindenki van hivatva csatákat nyerni vagy államokat kormányozni; de mindenkire nézve bő tanulság rejlik azon életben, melyet e sorok röviden ecseteltek, és biztosítva lenne azon nemzetnek és országnak léte és jövődjéje, melynek minden fia, bármily szerény legyen állása és hatásköre, jelszavául választaná a herczeg életének és jellemének két fő vonását, melyek e szavakban foglaltatnak: kötelességérzet és önzéstelenség.

STEINACKER GUSZTÁV EMLÉKEZETE

DUX ADOLFTÓL.

(Felolvasatott 1877 november 28-dikán.)

Folyó évi júniusban tartott ülésünkben vettük a gyászjelentést Steinacker Gusztáv haláláról, kit műfordításai által szépirodalmunk körül szerzett érdemeiért külső tagul választott volt a t. Társaság az 1875 évi tagválasztások alkalmával. És ha valaki, ugy bizonyára Steinacker Gusztáv volt érdemes a t. Társaság elismerésének e jelére. Mert őt nem csak művészeti és irodalmi érdek, nem pusztán a költői játékosztön, a rhythmus és rím zenéjében lelt öröme vezette sikeres fáradaimaiban, hanem főképen mély szeretete azon föld iránt, melynek annyi virágát gondos és avatott kézzel ültette át idegen éghajlat alá, meleg vonzalma Magyarországhoz, melyet ő, ki nem született itt, mégis nem egyszer hazájának vallott. Ez érzelme pedig egész életén át kísérte őt, mert majdnem négy évtizedet foglal magában azon időköz, mely hazánknak és szépirodalmunknak szentelt első munkálataitól az utolsóig lefolyt. És az ily módon magát kitüntettet elhunyt társunk felett tartandó emlékbeszéddel engem bizott meg a t. Társaság, mert némileg én is

törekedtem azon ösvényen haladni, melyen ő aratta érdemeit. De Steinacker Gusztáv mint lelkész és nevelő még oly téreken is működött, melyekre én, mint be nem avatott, csak bizonytalan lépésekkel követhetem őt, míg nem egy kitünő társunk, hivatásánál és szakismereteinél fogva sokkal inkább képes volna elhunyt társunknak, az egyház és nevelés terén kifejtett működését kellőképen méltányolni. Azonban úgy hiszem, alávethetem magamat a reám bízott feladatnak, mert Steinacker érdekes és rokonszenves alakja már úgy is határozott körvonalokban léphet szemünk elé, ha csak egyszerűen és minden szakavatott ítélet nélkül is sorolom elő életpályájának, valamint sokoldalú irodalmi működésének főbb mozzanatait *). Az így megkönnyebbitett feladatot pedig annál inkább teljesíthetem e szépirodalmi és nemzeti érdekeket magában egyesítő körünkben, mert Steinacker életének s működésének minden főbb mozzanatában, még lelkészi és nevelési működésében is, velünk rokon irányra akadunk. Nevelési működését illetőleg részint hazánk terén találjuk őt, részint még abban is szépirodalmi érdeke nyilvánul; a németül írt eredeti költeményeiben részint hazafiúi érzelmeit vallja, részint pedig, a hol idegen tárgyak, oly helyre vezet bennünket azok által, mely érdeklőnköt bírja, mert nevezetes mint a remek költészet hajléka; végre még azon törekvéseiben is, melyek célja a külföldi ev. egyháznak szabadelvű szervezése volt, hazánk viszonyaira hivatkozott, azon országaira, mely felé

*) Körülbelül 70 önálló művet és a magyarországi, osztrák és németországi sajtóban számtalan hírlapcikket közölt.

egész életén át hajlott lelke. Ez érzelme pedig nevelésének egy részében, valamint hivatásbeli működésének első szakaszában, sőt már származásának egyik előzményében is gyökerezett.

Ugyanis egy Malvieux nevű, kalvin hitű francia, ki a múlt században Prágában telepedett le, vallásszabadságának korlátozása miatt előbb Bécsbe, később a gömör-vármegyei Rima-Brezóba költözött, a hol, hazánk akkor még mélyen szunnyadozó iparát életre ébreszteni törekedvén, hutákat és hámorokat állított fel. E gyárnok leánya, az Anhalt-Dessauból származott Steinacker Frigyes nevű kereskedőhöz ment férjhez, mely házasságból született Steinacker Gusztáv Bécsben, 1809 évi márczius 1-én. De csak gyermekségének éveit töltötte ott. Szülői 1822-ben Pestre költözvén, ő ugyanazon évben a pozsonyi ev. lyceumban kezdette meg tanulmányait, melyeket azután Rozsnyón és Kézsmárkon folytatott. És miután erre egy évig a bécsi protestans hittani intézetben tanult, egy fél évet Pesten töltött szülei-nél, a reá következő fél évet pedig Nagy-Bajomban, a hová azon célra ment, hogy tökéletesen elsajátítsa a magyar nyelvet. Azután Halléba vágyakozván, mint-hogy akkor majdnem lehetetlen volt külföldre utlevelet kapni, e nélkül is ál ruhában szökött át az osztrák határon, mint Wigand Otto könyvárus inasá, ki épen akkor költözött Pestről Lipcsébe. Harmadfél év múlva, 1835-ben, elvégezvén hittani tanulmányait a hallei egyetemen, visszatért szüleihez Pestre, mire tizenkét évig élt és működött hazánkban.

Steinacker ez életszaka első négy évét mint ma-

gán nevelő részint Pesten, részint Tisza-Roffon töltötte báró Bánffyné házában, mely állásában 1837-ben megházasodván, nőül vette Veszter Aureliát, kiváló műveltségű kézsmárki leányt, kivel még mint tanuló ismerkedett meg Kézsmárkon; és, a mi bizonyára ritka eset a magán nevelői életben, egy ideig még a nevezett bárói házban is lakott fiatal nejével. Ugyanez állása folytán báró Vayékkal és több más akkori kitűnőséggel is bensőbb érintkezésbe jött. 1838-ban a debreczeni reformált consistorium által felállított leánynevelési és tanintézet igazgatásával bízván meg, a tősgyökeres magyar városba tette át lakását, hol paedagogiai működése mellett a német ajku evangélikusok istentiszteletét is vezette. 1843-ban pedig mint lelkész hivatott meg Gölniczbányára, hol 1846-ig maradván, ott végezte be hazánkbeli működésének életszakát.

E röviden körvonalozott időközben sokoldalú irodalmi munkásságot is fejtett ki, melyben ő is, mint akkor minden fogékony keblü tehetség, a reformmozgalom befolyása alatt állván, azokat nem egy tekintetben tükrözte vissza irataiban. Már első műve, melyet még hallei tartózkodása utolsó évében adott ki, a »Harfentöne aus dem Ungarlande« czimű eredeti költeménygyűjteménye (Lipscse, 1835) a kor e jellegét hordja magán, nevezetesen azon versezetekben, melyek Széchenyiről, a lánczhydról, a magyar mágnásokról, és azon országgyűlési vitákról szólnak, melyekben szabadelvű katholicus követek a protestánsok jogait védték.

E versgyűjteményben »Treumund«-nak nevezte magát Steinacker, mely akkor legelőször használt álne-

vét későbbben is megtartotta költői szerzeményeinek legnagyobb részénél. Csak egyetlen egyszer használt még egy más ál nevet is. Ugyanis egy fiatalkori drámai kísérletét: »Drei Männer für Einen« című 3 felvonásos vígjátékát adván ki (Weimar, 1876), ott »Max Friedau«-t találjuk mint a szerző nevét.

Visszatérve a hazánkban kifejtett irodalmi működésre, Steinacker az akkori mozgalmak befolyását még azon bensőbb érintkezéseiben is tapasztalta, melyekbe Beöthy Ödönnel, a híres bihari követtel, és Fáy András-sal jött. Az előbbivel Debreczenben ismerkedett meg, hol is Beöthynek, ellenségével, a nagyváradi püspökkel folytatott levelezését németre fordította, és előbb a Theodor Mundt által szerkesztett, »Der Freihafen« című lapban, később pedig külön lenyomatban is (Eugen v. Beöthy und der Bischof von Grosswardein, Altona, 1840) közölte. Fáy András-sal pedig nevelési iratai által jött érintkezésbe. Steinacker ugyanis egy német nyelvtanon kívül, melyet magyarul és németül adott ki, a nőnevelést törekedvén előmozdítani hazánkban, Campe, a híres paedagogiai író, egy terjedelmesebb műve nyomán egy »Női hivatás és társalkodástan« című tankönyvet adott ki; azonkívül pedig az »Athenaeumban« a nőnevelésről közölt egy cikksorozatot, mely később (Pesten, 1842) »Tapasztalások és intések a nőnevelés mezején« cím alatt összegyűjtve, Fáy András előszavával jelent meg.

Egyébiránt a Fáy András-sal kötött barátságos viszonyának Steinacker Gusztáv egyik legtalpraesettebb műfordítását is köszönhetni, a »Fóti dal«-ét, melyet egy

fóti ünnep alkalmából fordított. Egyáltalában elhunyt társunk az e helyen körülírt időszakban sokat és buzgóan foglalkozott szépirodalmunkkal. Az e téren folytatott tanulmányainak első gyümölcse »Abafi,« Jósika Miklós regényének fordítása volt, mely 1838-ban jelent meg, és Liegnitz Augusta hercegnőnek, III Frigyes Vilmos porosz király második feleségének volt ajánlva, ki a szerző egyik nevelő nővére volt. Mert a nevezett hercegnő, született Harrach grófnő, egyike volt azon előkelő családbeli leányoknak, kik Bécsben Steinacker Gusztáv szülői házánál tartózkodtak magasabb művelésök czéljából, és így nevelő nővéreinek nevezhetők. Az említett regényt későbbben Jósika még egy másik művének fordítása követte: »Zrinyi a költő«-é, mely 1844-ben látott napvilágot. E két prózai fordítás között pedig megjelent Steinacker első nagyobb munkálata a műfordítás terén: »Pannonia, Blumenlese auf dem Felde der neueren magyarischen Lyrik in metrischen Uebersetzungen« (Lipsee, 1840). Elhunyt társunk nevezett műve által e téren még az első uttörők közt foglal méltó helyet, miután a külföld akkor még csak Toldy »Handbuch«-ja és gróf Majláth János forditmányai nyomán tudott valamit költészeti irodalmunkról. Az akkori időszak legjelesbjei, u. m. a két Kisfaludy, Vörösmarty, Eötvös, Kölcsey, Czuczor, Bajza válogatott költeményei mellett egynéhány régiebb költőit is közölvén, elég hű képet nyújt a külföldi olvasónak lyránk akkori állásáról, valamint a nemzet költészeti érzelmeiről és izléséről. Azonkívül fordításai mellett az eredeti szöveget is közölvén, hazánkbeli magyar és német ajku olvasóit össze-

hasonlításokra és így a magyar nyelv és irodalom behatóbb tanulmányozására serkentette. Még saját művészetét és formaérzékét is előmozdította Steinacker e fordításai által: mert míg a korábban megjelent eredeti költeményeiben még csak egyetlen egy versnemet kezelt, az Anastasius Grün által »Spaziergänge eines Wiener Poeten« című híres költeményfüzére által divatba hozott trochaikus nyolczlábu verset, most már nagyobb formai változatosságra tett szert, és így későbbi sikereinek alapját megvetette.

Ha még néhány egyházi szónoklatát említem, melyet Gölniczbányán tartott és Lőcsén adott ki a sajtó útján, bevégeztem elhunyt társunk akkori irodalmi működésének vázlatát.

Eddig csak szorgalma fáradozásait érezhette; legfőlebb azon nehézségekkel kellett bajlódnia, melyeket Debreczenben a német nyelv tanítása, és Gölniczbányán az akkor iszonyu módon terjedő iszákosság, a pálínka-kór, okozott neki, mely utóbbi ellenében némi sikerrel harczolt a népnevelés terén kifejtett buzgalmával és egy általa alakított mérsékleti egylettel. Azonban más nagyobb működési terere hívta meg sorsa, de egyszersmind súlyos szenvedésekre.

* * *

1846-ban egyszerre több nevezetes helyre hivatott meg Steinacker lelkészül, többi között Triestbe is, és ő e városnak adott elsőbbséget.

Triestben, hol 1846 augusztus 9-én tartotta székfoglaló egyházi szónoklatát, igen jól érezte magát. A

nagyobb városi élet újabb társadalmi viszonyai, a tenger: már ezen tényezők is oly hangulatra keltették, mely leginkább megfelelt költői lelkének és tettvágyának. De egy uttal a kor szárnyesattogása is napról napra élénkebbé vált, a forradalom éve közeledett, és végre beköszönvén mozgalmaival és hatásaival, Steinacker számára is elhozta az alkalmat, hogy megkezdhesse szabadelvű működését a protestans egyházi szervezet terén. Kiváló része volt ugyanis az ausztriai protestans egyház szervezését tárgyaló tanácskozásokban, melyek Bécsben tartattak 1848-ban és 1849-ben, és melyeken mind a két alkalommal jegyzőnek választatott. És bátran nyilvánította szabadelvűségét, valamint a tanácskozási teremben, úgy a szószéken és társadalmi érintkezéseiben is. Így például barátságos leveleket intézett az akkor Grácban fenállott »német-katholikus felekezeti község« egyes tagjaihoz, kikkel véletlen megismerkedett vala, nem csak azon elfogulatlanságnál fogva, melylyel művelt emberek minden tekintet nélkül a hitkülönbségre közlekednek egymással, hanem azért is, mert elvbéli rokonságot talált a »német-katholicismus« és a protestans vallás között. Egyáltalában igen szabadelvű theologikus álláspon- tot foglalt el, és így ő, kit már fiatal korában Albach, a híres ferenczrendi hitszónok lelkesített, és ki maga is jeleskedett szónoklataiban, ezekkel még más hitűekre nézve is nagy vonzalommal birt, olyannyira, hogy ő alatta Triestben többen áttértek a katholikus hitről a protestansra. Végre egy 1850-ben tartott hitszónokl- tában felekezetének alattomos ellenei ellen kelt ki, és az ausztriai protestansoknak akkor nyújtott engedményeket

keveselvén, férfias bátorsággal hangsúlyozta azoknak igényeit mind azon jogokra és szabadságokra, melyeket addig tőlük még megtagadtak.

De az imént körvonalozott magatartásával ugy saját felekezete orthodoxiájában, valamint más hitűekben és a világi hatalom embereiben is ellenséges érzelmeket gerjesztvén maga ellen, egyike lett az akkori reactio áldozatainak. Minden megelőző kihallgatás, és egyházának illetékes hozzájárulása nélkül, Steinacker az 1852 márczius 8-án egy helytartósági intézménnyel lepetett meg, melylyel lelkészi állomásától egyszerűen elmozdították. Híjába folyamodott hitközsége Thun miniszterhez: az erőszakos intézkedés nem vonatott vissza. A váratlanul jött csapás szivét törte Steinacker Gusztáv édes anyjának, ki évek óta özvegy lévén, nála lakott, és május 25-én halt meg mint 72 éves matróna, gyöngéden szeretett egyetlen fiának és menyének karjai közt.

Azonban nagy vigaszul szolgálhattak az így lesújtottnak a szeretet és tisztelet jelei, melyeket hitközsége részéről tapasztalt. Az t. i., hogy a pillanat minden gondjaitól megmentse, rögtön egy 4000 ftnyi tiszteletadományt nyujtván, azon kívül hat évre évenkénti 600 ftot biztosított neki; és így megnyugtatta családjának sorsa iránt, Steinacker azt egyelőre Sopronba küldte, hol legidősb fia akkor gymnásiumba járt, maga pedig Hannoverbe ment, hol egy akkor épen üresedésben levő lelkészi állomásért folyamodott. És nem is csalódott erre fektett reményében, a mennyiben az illető hitközség, t. i. a hannoveri Kreuzkirche községe nagy szótöbbséggel meg is választotta. De volt egy párt, mely nem igaz hitűnek

hiresztelvén és egyházellenes észjárással vádolván őt, annyira vitte a dolgot, hogy az egyházi hatóság megtagadta tőle a »colloquiumot,« mely szükséges volt, hogy választása érvényesüljön. És így megsemmisült Steinacker reménye. Ez ügy roppant sensatiót keltvén, magán és hivatalos körökben, valamint a sajtóban is, Steinacker ép oly meleg védelemre mint dühös ellenzésre talált.

Mind ennek csak azon egy jó következménye lett reá nézve, hogy ő, ki akkor tulajdonképen hontalan volt, polgárjogot nyert Celle városától. Különbö az egy és ugyanazon évben oly gyorsan egymásra következett sors-csapásokkal járó izgalmak annyira megrendítették egészségét, hogy egyelőre nem lévén képes valamely állást elfoglalni, lebeszélte hannoveri választóit jogának további védéséről, és egészségének helyreállítására Svajczba ment. Ott pedig nem sokára javult Steinacker testi és lelki állapota úgy, hogy egy barátságos meghívásra Weimarba mehetett, hol is nem sokára egy nőnevelő intézet igazgatását vállalta magára, melyet 1854-től 1857-ig vezetett.

Bárhol fordul vala jobbra Steinacker sorsa, az minden esetre örvendetes volt volna; de talán nem csalódom, ha reánk nézve a megelégedés egy külön nemét vélem találni azon körülményben, hogy a költészetnek, a szép cultusának szentelt körünknek lelki rokonára épen Weimarban kezdett újra mosolyogni a sors kedvezése, a költészet és művészetek klasszikus helyén, melynek neve a mi irodalmunkban is nem egyszer hangzott fel, Berzsenyitől fogva, ki a magyar maecenás, gróf Festetics György Keszthelyét »kis-Weimar«-nak ne-

vezte, az Akademia azon kiadványai-ig, melyek Goethe életrajzának és költeményeinek fordítását tartalmazzák.

Steinacker ismételten fejezi ki háláját azért, hogy egy nemes szivü fejedelem, Károly Sándor, a jelenleg uralkodó nagyherceg szabadelvűségének következtében menhelyet talált Weimarban, hol hivatásabeli működésén kívül, mely maga is sok kellemmel birt reá nézve, akkori boldog megelégedése nagy részben azon hatásokból eredt, melyeket új lakhelyének klasszikus emlékei gyakoroltak fogékony keblére. Egy ideig (1855-ben) Steinacker még Goethének kis kerti házában is lakott, ama híres park szélén, melynek alaptervét Goethe maga szerzette, nem messze azon még most is fenálló gúnyhótól, melyben Károly Ágost nagyherceg fiatalabb korában, izgalmas élvezetek és ünnepélyek után, néha egész napokat töltött philosophiai magányban. Ez és más efféle emlékezések pedig annál inkább hathattak Steinacker fogékony keblére, mert azok akkor úgy szólván egy újabb megtestesülésök küszöbén álltak; hiszen közeledett a mint fejedelem és ember egyaránt magasztalt Károly Ágost nagyherceg születésének száz éves fordulója, mely alkalommal Goethének és Schillernek, valamint Wielandnak azóta Weimar köz helyein diszlő szobrai is leleplezendők voltak.

De Steinackert új lakhelyének nem csak multja, hanem jelene is lelkesítette. Nevelési törekvéseiben elismerést és pártolást nyert Mária Paulovna és Sophia nagyhercegnők részéről; társadalmi viszonyai pedig a legkellemesebb voltak. Többi között Steinacker a legbarátságosb viszonyban állott Liszt Ferenczcel, kiről tudjuk, hogy

mint a weimari udvar vendége, ott szokta tölteni az év egy részét. Itt van helyén azt is emlitenünk, hogy elhunyt tagtársunk nem csekély mértékben maga is zeneértő és művész volt. Már gyermek korában avattatott be e művészetbe, Streicher, a lángeszű hangszerkészítő és Schiller barátja által Bécsben felállított ének-iskolában, kitől nem egy kitüntetésben részesült. Szépen énekelt a legkésőbb koráig, valamint zongorázott is, és így nem csak kiválóan élvezhette Weimar művészeti ünnepéleit, hanem zenészeti műértelemmel szerkesztette is különféle ünnepélyes alkalmakra írt költeményeit, melyeket művészek és dilettansok szoktak előadni. Hogy pedig Steinacker ily módon kiváló tényező volt sokféle művészi ünnepélyekben, azt kétségkívül saját tehetségeinek és lelkesültségének köszönhette, de nagyrészt feleségének is, ki a legnagyobb lelkesüléssel mivelvén a weimari emlékek cultusát, e tekintetben férjét is buzdította.

Steinacker e működésének irodalmi emléke, két alkalmi drámai költeményen kívül, melyeket Liszt Ferencz születése napjára adtak elő 1855-ben és 1857-ben, egyik fő műve: »Weimars Genius,« melyet Károly Ágost nagyhercegnek 1857-ik évi szeptember 3-án ünnepelt századik születése napjára adott ki szerzője. E könyv az ünnepelt fejedelem életrajzán kívül, melyet egy barátja (báró Biedenfeld) írt, számos, kivétel nélkül Steinacker tollából származó költeményeket tartalmaz, melyek mind Weimar és a nagyhercegi család mult és későbbi jeleiről szólnak. Steinacker e költeményeinek formájában azon simaságot és dallamosságot mutatja fel, mely későbbi műfordításait jellemzi, tartalmukra nézve pedig sok

helyütt a tárgy fölé, melyhez tapadni a pillanatnak szolgáló alkalmi költemények természete, a költészet tisztább legkörébe is emelkedik. Például felhozhatnák egy, Schiller halálkozásának 50-dik évfordulójára irt, a költő temetéséről szóló hangulatteljes szép költeményt; egy másikat, mely egy másod hegedüs remek előadását dicsőítvén, költői felfogással és zengzetes rhythmusokban a természet echojává alakítja annak hangjait; és még több igen sikerültet. Itt említett költeményeinek egyikében Herder emlékének hódolván, Steinacker világosan mutatja, mint tisztult ironiává azon keserű érzelem, melyet zelotikus üldöztetése benne költhetett; és úgy a kor, mint elhunyt társunk személyrajzának egy vonását képezi a szóban levő költeménynek egy szaka, melyben, Herderhez intézvén szavát, ezt mondja:

Stets wies zum Himmel Deiner Leier Klang,
 Doch fern blieb ihrem Ton, ob tief empfunden,
 Moderner Inbrunst Liebesüberschwang
 Im Spiel mit Lammesblut und Kreuzeswunden.
 O frommer Sänger, wohl Dir, dass erklingen
 Dein Lied in Zeiten, die noch nicht durchdrungen
 Vom süßen Ambraduft und Opferbrand
 Der Namen Liegelind' und Amaranth.

Elhunyt társunk itt Herder korával azon kort hozza ellentétbe, melyben a reactió altató szárnyai alatt Redt-witz Oszkár édeskésen jámborkodó költészete divatra kaphatott, azon kort továbbá, melyben egyrészt ő, a szabadelvű lelkész, állomásától elcsapatott, míg e kényuralmi tény intézője másrészt Redt-witzet a német irodalom tanárául hívta meg a bécsi egyetemhez, a honnan

azonban az »Amaranth« költője, fiascója következtében, csakhamar ismét távozni kényszerült. Egyébiránt e két tény, mely az idézett versszakban oly gyöngéden van érintve, világosan egymás mellé téve, tárgyalja egy újabb történelmi mű írója *).

Steinacker személyisége még egy más tekintetben is tükröződik a szóban levő versgyűjteményben, a meny nyiben t. i. e különben tisztán német tárgyaknak és célznak szentelt könyve is azon buzgalomról tanuskodik, melylyel szépirodalmunkat ismertette. Midőn t. i. Weimar kitünőségei közt Liszt Ferenczet is dicsőíti, e célra nem csak saját eredeti költeményét, hanem szép fordításban Vörösmarty ismeretes stropháit is közli.

Mindent összevéve, a »Weimars Genius« czimű könyv élénk beszédü tanuja azon megelégedésnek, mely az Ilm melletti városban Steinacker szívét eltöltötte. És nem csak aesthetikai érzékének kielégítése okozta ezt, hanem még azon körülmény is, hogy a szószék iránti hajlamának is élhetett ott.

Már gyermekkori játéka is az oltár és szószék körül forogtak, és az így már korán felébredt és környezete által táplált hajlama a lelkészi pályára vezette, melytől azonban erőszakosan elszakított, és melyre az akkor még tartó időáramlat alatt másutt aligha térhetett volna vissza. De a weimari jobb traditiók nem csak a művé-

*) Die Anstellung des Freiherrn Oskar v. Redwitz als Professor und die Entsetzung des Pastors Steinacker, bilden ein scharfes Kriterium für den Geist, in dem die beiden Excellenzen (t. i. Thun és Bach) vorgingen. (W. Rogge: »Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart.«)

szetek, hanem a szabadelvűség tekintetében is fenállanak, és így az ottani szabadelvű papságnak köszönhető Steinacker, hogy az udvari és a városi egyházakban szónokolhatott, még pedig, mint belső elégtétellel hangsúlyozza, azon szószékről, melyen hajdan Herder, és ennek híres harmadik utódja, Röhr állottak. Ernő herceg meghívása folytán Góthában is szónokolt, és végre 1857-ben egészen visszatérhetett a lelkészi pályára, midőn t. i. a buttelstedti lelkész-állomást nyerte el.

Hanem e kis városkában sem kellett félbeszakítania eddigi viszonyait. Buttelstedt csak körülbelül egy órányira fekszik Weimartól, minden nap közlekedik a posta a két hely közötti, gyümölcsfákkal szegélyezett uton, és így a buttelstedti lelkész gyakori érintkezésben maradhatott és maradt is a várossal, sőt egész Thüringiával.

Ez időtől fogva még inkább mint valaha azelőtt fáradozott a nevelés terén. Már 1841-ben, midőn még Debreczenben működött, Fröbellel levelezésben állott, és most tovább fonva a szálakat, melyek azelőtt összekötötték a híres paedagoggal, meleg buzgalommal terjesztette Fröbel nevelési elveit. Nagy része volt az illető thüringiai, később egész Németországra kiterjesztett egyesület életbe léptetésében, melynek ő választmányi tagja is volt. Részt vett az egyesület vándorgyűlékezeteiben, felolvasásokat tartott, és majd magyarázatva, majd megtámadások ellen védve Fröbel elveit, nagyszerű tevékenységet fejtett ki a napi sajtóban. Egy részét ide vonatkozó munkálatainak összegyűjtve: »Bilder-Studien und Klänge aus dem Bereich des Elternhauses und

Kindergartens, der Bewahranstalt und der Volksschule« czim alatt (Halle, 1868) adta ki, mely műben, elhunyt tár-sunk nevelési iránya mellett, költői tehetsége és a szép iránti hajlama is világosan nyilatkozik. Itt ugyanis Steinacker nem csak elméletét fejtegeti, hanem novellista módon jól kikerekített, és itt-ott humorral irt képeket is nyujt a gyermekek, szülők és gyermekkertésznők életéből. Azon kívül szép gyermekdalokat is irt, és az aesthetikai nevelés egy és más alapelvét is fejtegette. Nagyban működött Steinacker uj hona egyházi szervezetének érdekében is. A weimari nagyhercegségben most fenálló zsinati szervezet részben az ő műve, hogy pedig azt előkészítő törekvéseiben, a hazánkban tett tapasztalásaiból indult ki, azt világosan mutatja egy röpirata, melynek czime: »Zur Verfassungsfrage der evangelischen Kirche in Deutschland« (Lipese, 1862), és melyben a consistorialis szervezet ellen a zsinati szervezet mellett szólván, többi között ezt mondja: »A szerző azért véli magát hivatottnak e kísérletre, mert ifju korától fogva alkalma volt behatóan megismerkedni a magyar hazájában a reformatió óta a Haynau-féle erőszakos intézkedésekig fenállott zsinati szervezettel, és mindazonáltal, hogy ez némileg még hiányos és tökéletlen, azon üdvös befolyásról meggyőződni, melyet e szervezet Magyarország protestansaira gyakorolt, kik is a legujabb időkig megmutatták, hogy valamint 300 év előtt, ugy későbbben is, mindenkor méltók és érettek voltak az általuk oly hű ragaszkodással védett egyházi önállóság és autonomia jogára.«

És valamint e tekintetben, ugy szépirodalmunkra nézve is hiven ragaszkodott hazánkhoz. 1863-ban Toldy

művét: »A magyar költészet történetét« németre fordítva adta ki, és fiatal korában megkezdett műfordítási törekvéseit később is folytatva, 1875-ben közölte az: »Ungarische Lyriker von Alexander Kisfaludy bis auf die neueste Zeit« czimű munkáját, mely minden addigi műfordításait, a »Pannoniában« megjelent sikerültebbeket is, magában foglalva, meglehetősen hű képet nyújt szépirodalmunk kifejlődéséről, minthogy a szerző a bevezetésben annak vázlatát adja, a költőket pedig, kiknek műveiből mintaványokat fordított, és kiket kor szerint rendezett, egyenkint életrajzi és kritikai jegyzetekkel kíséri. És hogy ez utóbbi tekintetben minél megbízhatóbb művet nyújthasson, elhunyt tagtársunk barátjainak, Toldy Ferencz, Greguss Ágost és Szász Károly uraknak támogatását kérte ki, és azt meg is nyervén, nem csak műfordítási tekintetben, hanem az irodalomtörténeti pontosságra nézve is lelkiismeretesen kidolgozott művet hozott létre. A mellett még társadalmi uton is törekedett szépirodalmunk részére a német közönség érdekét kivívni. Ugyanis Weimarban nyilvános felolvasásokat tartott a még kéziratban lévő műfordításaiból, és ezeket később kiadva, Marlitt E., Hillern Vilma és Werner E., a Németországban oly népszerű költőnőknek ajánlotta munkáját, így törekedvén létre hozni a magyar költészet és a német közönség között azon rokonszenvi viszonyt, mely a költészeti művekre nézve még saját nemzeti körükben is életfeltétel, és mely viszony nélkül az idegen földről származott, fordítás által behozott költészet vagy irodalmi curiosum vagy könnyen figyelmen kívül marad. Elhunyt társunk »Ungarische Lyriker« czimű munkája

ellenben, számos példányban elterjedvén, széles körökben figyelmet keltett, a mit nagy mértékben meg is érdemelt.

Steinacker a műfordításban egy eszményi célt tűzött ki magának, melyet e szavakkal formulázott: »Lehetőleg legnagyobb hűség a forma minél nagyobb tökélye mellett.« De tudta is, mely veszélyek fenyegetik a műfordítót a hűség Scyllájánál, ha szerencsésen elevezett a formatökély Charybdise mellett, és viszont; valamint tisztán tudta azt is, hogy majdnem minden esetben az eredeti szépségének egy nagyobb-kisebb része ki szokott siklani a műfordító kezéből. E tapasztalást költőileg is kifejezte eredeti költeményei egyikében, melyek az »Ungarische Lyriker« függelékét képezik. A szóban levő költeményt Düringsfeld Idához intézte, ki férjével együtt különböző népek életét jellemző adatokat gyűjtve, valószínűleg e célra Steinackerhez is fordult, hogy közölje vele magyar népdalok német fordításait. És a kézésre válaszolván, írta Steinacker az említett költeményt, melyben a nevezett irónőnek azt tanácsolja, hogy inkább személyesen látogatván meg Magyarországot, saját tapasztalásából tanulmányozza a magyar népeletet, mert, ugy mond a vég stróphában:

Wenn deutsche Leute ihn künden,
Der Magyarenseele Brand:
Dann ist's die rothe Nelke,
Der ihr würz'ger Duft entschwand.

A műfordítás tehát, ez szavainak értelme, csak a művirág egy neme, mely az élő virágnak csak külformáját és színét, de nem egyszersmind illatát adhatja

vissza. Annál komolyabban törekedett Steinacker a jól felismert nehézségeket legyőzni. És valóban, későbbi műfordítmányai nem csak a szép rhythmus, és — mi ellen a magyar költészet nem egy német fordítója vétett — természetes szórend és teljes hangzásu rim által tűnnek ki, hanem sokszor az eredeti zománcz színezetében is ragyognak.

Az »Ungarische Lyriker« czimü könyve a legutolsó gyümölcse volt azon viszonynak, melyben Steinacker hazánkhoz állott. Az óta még ismételtlen meglátogatta hazánkat, hol három kitünő műveltségü fia lakik, legutolszor pedig 1876 évi szeptemberben, midőn mint a frankfurti »Freies Deutsches Hochstift« képviselője a nemzetközi statistikai congressusra jött fővárosunkba. Azóta még kiváló része volt a Fröbel-egyletnek f. évi április 3 — 5-kén Lipcsében tartott közgyűlésében, hol egy nagyobb szabásu felolvasást is tartott a gyermekkertek mellett: legutolsó felolvasását! Ezután még rendesen működött lelkészi állomásán, míg végre f. é. június 7-én délután 4 óra felé, minden megelőző betegeskedés nélkül, szivszélhűdésben, rögtön elhalt.

Megrendítő hatásu volt halálkozásának hire, és mind azon távol és közel székelő egyletek részéről, melyeknek Steinacker tagja volt, siettek június 11-kén véghez ment temetésére.

Most pedig úgy illik, hogy egy összefoglaló, elhunyt társunkat jellemző visszapillantással fejezzem be rajzomat; és nem tehetem ezt találóbban mint a következő szavakkal, melyekkel Steinacker maga jellemezte magát:

»Vallás, művészet, az ifjuság nemes irányu kikép-

zése — úgy mond — e szent trias volt az, melynek legkorábbi vonzalmam és lelkesedésem, összes életem és törekvésem szentelve volt. Az vezetett engem az egyházi, szépiészeti és nevelési munkásság hármas terére. E munkásságom módjára pedig kisebb-nagyobb mértékben hatott az ereimben folyó német, magyar és francia vérnek hármas vegyülete, mely, egyéniségem szellemi és kedélyelemei mellett, a haladás és korszerű kifejlődés érdekében gyors, határozott, becsületes, de nem mindig tévedés nélküli cselekvés pályájára terelt. Életem ez okból igen változó, küzdelmes, és viszontagságteljessé lőn. De azért el nem vesztettem lelkem benső derűtségét, valamint sohasem szüntem meg bizni istenben és emberekben, és az igazság s szabadság diadalában, melynek végre be kell következnie az emberek és népek életében. « (Bilder, Studien und Klänge« sat.)

E vonásokkal, melyekkel ő maga rajzolta magát, tart-
suk meg emlékezetünkben elhunyt társunk szellemi képét.

ALSZÖGI TÖRTÉNET

ÁGAI ADOLFTÓL.

(Székfoglaló. Felolvasatott 1877 december 27-dikén.)

Ember-emlékezet óta nem esett olyan dolog Ér-Szent-Jánoshalmán, mint az a dolog, a melyet most el akarok beszélni.

De mit ember-emlékezet óta!

»Móte világ a világ!« kajátotta át a sövényen Kis-Nagy Mihályné asszonyomnak özvegy Savadiné, s az imént nagyjából megtilólt kender farkkal olyan haragosan csapkodta meg a tiló lábát, hogy a pozdorjája csak úgy kavargott a feje fölött — »móte világ a világ, ilyen szégyenbe nem keveredett még az alszög. Bezzeg van is öröm, pletyka a felszögön! Czigány asszony lányát szeretni! Hogy az a füstös... Oah! ne vétsek az isten ellen! De ha én volnék az édes anyja, kiszedném a Gyuri haját mind egy szálíg, inkább, hogy sem czigány lány legyen a menyem!«

S mintha annak a legénynek a haja volna, mit a marka köré csavarított, megint jókorákat vágott a kender-sörénnyel a tiló lábához.

Ha azóta tán még sem, a mióta világ a világ, de annyi bizonyos, hogy ilyen eset nem fordult elő nagy

darab földön mint a melyet özvegy Savadiné asszonyom emlegetett. Ér-Szent-Jánoshalmán meg úgy sem. A vásárszéli Szent János csorba feje mögül sokszor került már a kelő nap e zsupos és cserepes házfödelek fölé, de még olyasmire nem sütött, hogy magyar legény cigány lányba veszekedjék bele.

Pedig Ér-Szent-Jánoshalma olyan helység, a melyben még a legcsekélyebb lány sem kivetni való, a legkülönbje pedig minden órán kisasszony számba mehetne. Aztán van ottan mód jóformán minden háznál. A város alatt elkanyargó Fűzes-ér, meg a távolabb Zagyva sohasem engedte kiszáradni nagy határát. Olyankor is kétszer gyűjtöttek ott, mikor másutt egyszer sem. A partja országos szárazságban is tündöklött, akár a zöld tűz. Libát akkorákat nevelt mint a hattyu, a kukoriczájából ki nem látszott volna a pikás kozák; a foszlós cipóján összekaptak Pesten, a szalonnáját Bécsbe vitték, a pogácsalmáját meg Burkusországba. Áldott földje volt; s a kinek nem jutott belőle, az fuvaroskodott s végig a Jász-ságon le a Mátra tövéig, meg föl Pestig: messziről ráismertek már az ér-szent-jánoshalmi ember lovára, mert az, ha csülökig dagasztott is a vármegyés országot fölengedt sarában, vagy ha kerékagyig hanyatlott is a gyapjas vagy »dögbürös« szekér a sikáló homokba: meg nem rekedt egy minutára sem, a jó uton pedig még meg is koczogott a nagy teherrel.

Milyen lehet hát még az ilyen falu legkülönb legénye, az Aszaló Gyuri, öreg Aszaló György uramnak másodszületett fia! a ki nem is muszájból, csak afféle uras tempóbul vállalt hintós kocsisságot a kastélyban, mert

olyan négy sárga volt ott a keze alatt mint a sólyom, s mert ő vihette magát az öreg meltóságos urat, a ki ugy bizott a kezéhez, hogy vak sötéttel is elindult volna vele akár hova.

Olykor, ha üresen fordult vissza, utba ejtette az édes apja portáját, s nagyokat csörditve az új módi angol suhogóval, a négy táltosa a kapu előtt egy szökésre ugy megállt mint a czövek. Nagy kedve tellett öreg Aszaló uramnak a fia jeles kocsisságában, egész viselkedésében, de különösen magában is, mert nem csak hogy csinos, deli legény volt, de megbecsülte apját és hű volt az édes anyja emlékezetéhez. Nem is verekedett életében hatszornál többet, és akkor is ő bele kötöttek bele. Persze, hogy ilyenkor nem hagyta magát és ott vágta a hol érte.

Egyszer, hogy megint üresen fordult vissza a kastélyba, a gecseri uton egy gyalog szerrel siető cigány lányt ért utol, a ki hosszú bádoggal hozta vissza Gecsérről a határ mappáját, melyet a jánoshalmi főindzsellér pingált ki szép rózsaszín és zöld koczkákra. Akkoriban még cigány-posta járta, az egyetlen adó, a melylyel a faluszéli cigányság lerótt a tartozását a község iránt, a mért szabad volt neki sátor helyett kunyhót építenie és megtelepednie. De csak is községi dolgokban tartozott vinni-hozni a levelezést s a mi vele járt. Némi persze a hiteles billagos vékát is, aztán hegyében a tekintetes szolgabíró ur déczbundáját, öt nehéz tájékpipáját, meg a puskáját, a mi szintén mind hivatalos tárgy.

A mint Gyuri lenézett a kolesz magas bakjáról az

árokparton torony iránt igyekező cigány lányra, úgy találta, hogy szép; de nem csak hogy szép, hanem hogy derek is, mert a nagy melegben olyan szaporán rakta a lábát mint a fekete bogár, melyről a szép fekete szemhez vett hasonlatot a nép. Már pedig ha volt bogárszem a világon, akkor azé a cigány leányé volt, a ki ott lent karikázott a partos uton a helység felé. Piros kendőjét, mely félig árnyékba fogta kigyult arcát, kissé megoldotta az álla alatt, s a naptól szinte forró meleggé áthévíült bádoggal a jobbik vállára hajította épen, hadd azt süsse most.

— Hová, szógám? kérdi Gyuri.

— Oda a hová maga *).

— Nem túlnél föl?

— Hisz úgy se vagyok már messzire a falutól.

— Nehéz az a bádoggal pikzsis, hé!

— Nehéz annak a kinek.

— Hát ha mégis jobb lesz úgy a hogy én mondom? szól a legény.

— Ugy is jó az a hogy én mondom, szól a leány.

— Pedig szívesen fölveszlek.

— Szívesen ám . . . a vásár kutjáig.

— De tovább is, hallod-é.

— Hát meddig? mondá a cigány lány, s fölnezt a fiatal kocsishoz, a ki nem is maga rángatta már a ha-

*) A cigányság nem él a »kend« szóval, sem »édesnek« nem mondja apját, anyját. A szerző.

nyagon tartott gyep-lüszárt, hanem a kezét a ló szája rángatta.

— Hát meddig vigyelek? kérdé.

— Meg merne állni velem a piacon?

— Meg én, a grófi udvar kellő közepén is.

— Csak az anyám ponyvája előtt.

— Kapaszkodj föl no!

A cigány lány a bádóg pikszist a batár hasába tette, maga meg mint a madár repült föl a kocsis ülésre.

— Hát ki a te anyád?

— Hát a Tyutyúné; a Tyutyú Kata. Ugy is híják hogy Hörcsögné.

— A Tyutyú Kata a te anyád?

— Az.

— Hásze az módos kofa. Aszongyák, cserepes háza van a Paczalszögön.

— Van.

— Mért hogy meg nem váltott a gyéresi uttól?

— Nem vagyok én beteg.

— Vagy a frányát, hogy volnál beteg? De ha módjában van az édes anyádnak, hogy más valakinek akaszsa nyakába ezt a bolond bádóg durungot, mért tégedet eresztett utnak mégis?

— Azért, mert megszólt volna az atyafiság. A ki cigány sorban van, az végezze a maga cigány dolgát, azt mondja az én anyám.

Erre Gyuri azzal felelt, hogy fölkapta a gyep-lüt,

kieresztette az ustort s hajtott be a faluba mint a fürgeteg.

— Ne szálljak le? kérde a leány, hogy a kuthoz értek.

— Nem hát! felelé daczosan Gyuri.

— Nem sajnálta meg, hogy fölszedett? kérdi a lány.

— Azt sajnáltam volna, ha nem cselekedtem volna, mondá Gyuri s a leány felé tekintett. Hogy is hínak he?

— Évának.

— Jól teszed Évike, hogy így hínak, biztatá a lányt a legény, mintha azoknak akarna megfelelni, a kik sokallják a cigány lánynak ezt az uri nevet.

És a piacon, alku szerint, megállt vele, a Tyutyú Kata poros szilva-gulája előtt.

Már a vásár kutja s kő szent János között hogy elszállt a hintó, a faluszéli házakból kiszaladtak a kis kapuba, s homlok felé emelve a keze élet: a hány asszony, leány volt, mind nagyot sikoltott bámultában. Az Aszaló Gyuri, a grófék hintós kocsisa, maga mellé ülteti a cigány lányt s viszi be a helységbe! A méltóságos ur párnás helyén meg a hosszú bádog pikszis nyújtózkodik! Szörnyőség!

Mentül beljebb értek, a nagy csördítésre — Gyuri tüntetett — annál többen siettek a ház elé. A vászon nép, mely az érparton mosott, majd beleejtette a sulykot a vízbe, hogy a pattogásra hátra rándult a fejök. A kik szembe jöttek, azok megálltak, aztán megfordultak s

hosszan néztek a hintó után. Az egész felszögön nagy volt a riadalom. Mert Ér-Szent-Jánoshalmán a helység két fele csak úgy torzsalkodott egymás ellen mint a hajdan korban Korint és Athéne; s mint az ujjabb korban Kecskemét és Kőrös, a városnak a hány része annyi pártra szakad: úgy szakadoz pártokra a legkisebb község is. Tudok egy rongyos falut itt közel a fővároshoz a Cserháton, melynek parton-lakói a laposbelieket úgy csufolják, hogy »csoszogók,« a laposiak meg a partosokat úgy tisztelik, hogy »kopogók,« és a »görhes kocsmá« a megmondhatója, szent vasárnap napos napján hányszor csosszantották már meg a csoszogók a kopogókat s a kopogók hányszor koppintottak már a csoszogókra!

Ér-Szent-Jánoshalmán alszög és felszög még ugyabban agyarkodott egymásra. Ki sem illik mondani, miféle szögnek tisztelte meg alszög a felszögöt és viszont. Mióta az esztét tudja Dudás bácsi, a falu legöregebb embere, kiérdemesült bakter és egymás után négy falu bikájának testőre (ott is lakott az akolban a piac közepén, mely a gyalog toronnyal vagy haranglábbal két fő monumentuma volt a helységnek), mondom, még ez az öreg ember sem tudott egy esetenél többet, hogy alszög és felszög összeházasodott volna. Három álló hétig ülték is meg ezt a menyegzőt háborúnak beváló verekedéssel, a midőn folyt a vér mint a bor, vagy a bor mint a vér, mert mind a kettőnek eredettől bővében volt Ér-Szent-Jánoshalma.

Hogy ne ujjongott volna hát a felszög, mikor azt látta, hogy mekkora székenbe keveredik az alszög leg-

különb legénye, a kihez fogható, erőben, csinosságban, jó módban és társadalmi rangban — mert hiszen az öreg méltóságának a hintós kocsisa — nem akadt az egész járásban, édes apja szerint az egész vármegyében, talán az országban sem, s a míg édes anyja élt, nagy e világon sem.

Már is faggatózott egymással egy alszögi meg egy felszögi asszony ott a piacon.

Mond a felszögi:

— Erős ám a cigány hajszál!

Mond az alszögi:

— Erős hát! Látom, hogy bele botlik kigyelmed.

— Az még csak hagyján, feleli vissza a felszögi asszony; de mikor még az erős legényt is lehúzza a hintó bakjáról, aztán oda köti a Tyutyú Kata lányához!

— Nem felszögi olló fogja azt elvágni, mondja Alszöginé.

— Ha elvágja! üti rá Felszöginé.

Mikor Évi a magas ülésről lepördült, a Tyutyú Kata is eltátotta a száját azon a nagy tisztességen, a mely érte a lányát. Ez meg, kiemelve a batárból a bádóg mappa-tokot, a piros kendője csücskét a szájába fogva, érthetetlen szókat motyogott, de a melyekből mint kalácsból az apró szőlőt, kiszedte Gyuri a legkedvesebb köszönetet, s aztán — míg Gyuri nagy hahóval fordult meg a piacon, hogy pusztult előle ember, gyerek, malacz, kutya — Éva a nyakába emelte a hosszú szelenczét s szaladt vele a szem közt levő faluházába. Már az indzsellér ur is tudta a nagy eseményt, a jegyző is, a »harna-

gyok« is tudták, s nem is szalasztották el az alkalmat, hogy a szép cigány lányt, kiki a maga módja szerint, meg ne hajgálja egy kis tövises rózsával vagy bogácsesal.

A faluháza kapujától az anyja szilva-dombjáig csak egy kis iramodás volt, de ezen a rövid uton jobban elfáradt Éva mint Gecsértől a gecseri határig, a hol a hintó kocsis-ülésére kapaszkodott föl. Kimerülve esett le a szilva-kálvária mellett. A keresztet (a nehéz bádog tokot) az utolsó előtti stácziónál: a faluházánál tette le a válláról.

De a csufolkodás még nem fájt neki nagyon. Valami, nem tudja mi, futamodott, bizsergett végig egész fiatal valóján, a feje bubjától a lába hegyéig, s a piros keszkenőt égő arczára ráhuzva, sirni kezdett mint a nyári meleg eső.

Özvegy Tyutyúné kövér tenyerével akkorát ütött a maga czombjára, hogy csak úgy csattogott s a köténye öblös zsebében csörgő tánczra kerekedett a sok apró pénz. Hogy még megrikatják az ő lányát! Azok a parasztok!

— Tán megpánásolják a serencsűjt? Hát micsodá serencse ázs? Ánnák serencse, á kit ázs én vírem, gyerekem meglát! Kérte mán est á csibaki prémás is!

És szidta a falut a főbirótul kezdve le a csöngetyüs bótosisig, a ki ott állt az ajtajában s a szája bal sarkát a simléderig fölrántva, gunyosan hunyorgatott rá a vén cigány kofára, a ki összeszidta mind, borítaná be a képüket a fekete gyevla!

Még cziprábban is mondta, de azt én nekem nem szabad itt ismételnem. Düh és keserőség fogta el a vas-tag asszony nagy kebelét. Haragjában félre lódult fejről a fekete selyem kendő, mely alól nehéz csimbókokban buggyant ki a szürke sűrű haj; aztán, a kofaság nagy részének gyönyörűségére, nyögve lehajlott a lányához, széles ölébe kapta annak finom fejét, megezirogatta és énekelt neki rekedt hangon holmi pogány zoltárokat, melyeknek se szavát, se dúdját sohasem hallotta még senki. Mintha csak el akarta volna siratni, mintha csak meghalt volna az Évi! Mert a cigányban, mint a zsidóban s valamennyi üldözött fajban: a bú, harag és vi-gasság mindjárt a legmagasabb hangokon nyilatkozik. A betegje fölött úgy kijajgatta már magát, hogy ha igazán gyász éri: szívében nincs újabb hur, mely keserű veszteségén megrezdüljön; s ha az atyafiságban egy kis purdé, vonatkozólag egy piczi zsidócska születik: a Paczalszöget majd fölveszi az ujujj! a zsidó sort meg az ajajaj! Mikor aztán a keresztelőt lakodalom váltja föl, az elnyomottak e legragyogóbb ünnepe: a torokban nincs új hang, melylyel jó kedvöket világgá kurjantsák.

A Paczalszögön a faluvégi cigány-részben volt csak nagy a riadás. Összeröfönt az egész füstös atyafiság. S mikor egyszerre csak ott termett köztük az Aszaló Gyuri testestül lelkestül, igazi forgó szél csapott bele a Fáraó nemzetségibe. Az asszonyok boszorka-tánczra ke-rekedtek, a dádék egymásba kapaszkodva ordítottak s a rajkók cigánykereket hánytak.

A Tyutyúné háza a faluban is számot tett volna, a cigányvárosban meg épen palota sorba ment. Ellak-

hatott volna benne a cigányok császára is. A födele cserép, a tornácza két oszlopra. Kerítése is lett volna, ha az érdemes atyafiság a deszkáit szét nem hordogatta volna; kertje is, ha a hosszú pórázra eresztett süldők ki nem turják s meg nem eszik mind a virágmagot. A pitar tulipántosra volt kipingálva. S ha már a pitar is tulipántos, milyen lehetett a két nagy szoba! Diszesek is voltak azok. Persze hogy a kék bársony zsölye a vörös virágu kanapéval; a barna-funéros kaszten a habosra politérozott szőke sifonnérral; az egymás mellé akasztott három tükör, ugy nagyságra mint keretre különböző: bántotta volna a mi szemünket. De annál jobban tetszett a Tyutyú Katának, ki sok licitáczió n váltogatta magához e jeles darabokat s velök méltán nagyra is volt. Ez mind az Évié lesz! mondogatta, hogy elégűlten nézett körül a »palotájában.« S ennél még több is! gondolá, de még magának sem mondta ki fenszóval, csak amugy suttogva. Mert Tyutyú Kata értette a mesterségét annak, hogyan kell szerezni és gyarapítani. A szilvargarmadának arany a feneke. S az árpácskát, zabocskát s buzácskát, mit a méhektől körülöngött gyümölesért nyáron át apránkint összehordogatott özvegy Hörcsögné: ősszei megvette tőle jó áron a sánta Hasli, a ki meg eladta a pesti gőzmalmosnak. A vásárjáró morvákutl aztán szertelen alkudozás és véres esküdözések és fogadkozások közt egymás után vette a gyolcsvégeket, a tarka selyem kendőt, harisnyát. Minek harisnyát? Mikor sem az ő, sem az Évi lábán soha senki sem látott még! El is magyarázta a csengetyüs bótos, hogy mire kell Hörcsögnének a strimfli. Pamutból kovácsolják ám Hörcsög Ka-

tának a pénzes ládáját: mert az a harisnya, az mind pénztartó ám, s az első szobának egy elzárható sarkában álltó helyükben vannak egymás mellé támasztva.

Ámbátor gazdagnak tudták a Paczalszögön Hörcsög Katát s maguk is a legjelesebb cigány lánynak ismerték el Évit: mégis csak nagy dolog volt az, hogy »magyar« legény jár a cigány lány után. A hogy megjelent köztük Aszaló Gyuri, olyan volt nekik mintha valami királyfi tisztelte volna meg ronda ucejájakat. Mégis egy pár meszelő-kötő cigány asszony a dült fal mögül piszkot szórt a deli legényre. Persze csak a nyelv lapátján. De ez a fajta mocok szaporább minden mocsoknál. Egy-egy övig felgyürközött vályogvető legény is izgatta Katát, hogy szégyenbe keverik a leányát. Gyalázatot hoz a cigány nemzetségre, s ha tized magával lett volna, tán még rá is merte volna tenni a kezét Gyurira.

Ez meg azért jött, hogy maga kérje meg Évit.

Mert senki sem akadt a faluban, a ki magára vállalta volna a lánykérést. Még az a vén Dudás bácsi sem. A bikájának nem bánja akár egy egész csordát. De öreg Aszaló György uram fiának cigányleányt? Soha!

Évit a padlásról kellett lehurcolni. Azután sem engedett még. Inkább oda ült a ház végibe s mind a két kezével betakarta a képit. Gyuri oda lépett, arról a kerek arczáról egyenkint lefejtegette a hozzá tapadó ujjakat s az egyikre rá is huzta a karikagyűrűt. Évi azt cselekedte, a mit ilyenkor nagy e világ minden szerelmes lánya tesz, akár királykisasszony, akár cigány lány: oda omlott a kedvese vállára. Aztán megfordítván rajta fejét, nevetett és ragyogó fekete szemével hunyorítás nélkül

tekintett bele a fényes égbe s boldogságában egy nagyot sikított. Kata asszony erre szörnyet csapott a czombjára megint, boglyas fejről lekapta a selyem kendőt, s mint diadalmi lobogót csóválva meg, magához ordította az összes barna familiát s meginvitálta estére arra a süldőre, mely, mintegy sejtve közel halálat, nagyokat visitott bele e hirtelen való eljegyzés részeseinek és tanuinak rivalkodásába.

Hogy öreg Aszaló György uram és Gyuri fia között előtte való nap micsoda jelenet folyt le otthon a nagyobbik házban, azt apróra megtudni mind e mai napig sem lehetett. Annyit láttak csupán, hogy az ángyi a kezeit tördelve sirva jött ki onnan, s hogy ura, Aszaló János, véres kézzel ment utána. Jézus Mária, tán meg is ölték Gyurit! A családi dölyf, a megsértett fajbüszkeség képes az ilyenre. A szomszédok azt is látták, hogy késő éjjel Gyuri (tehát még sem ölték meg) a Hasli zsidóval (könnyen rá lehetett ismerni a sántaságáról) mentek a kastély felé. Onnan Hasli visszavezett öreg Aszaló György uram házába, meg vissza a kastélyba. Nyilván diplomatikus kiegyezésben sántikált. Hogy hasztalan: ez csak azt mutatja, hogy még a Hasli zsidó esze sem elég éles a sziklát keresztül furni. Aszaló György uram kitagadta a fiát. Ezt Gyuri nem bánta. Az ő grófja le nem veszi róla a kezét. De mikor betért az istállóba, ráborult a legkedvesebbik lova, a Ráró nyakába és tele sirta a szép állat hullámzó sörényét. Összeveszett a szerető édes apjával, összeverekedett a testvérbátyjával, megsértette jószíviü ángyát, magára uszitotta a felszögnek, az alszögnek is maró gunyolódását, és, mi tagadás? magában is hátulsó lábára állt egy kicsit a kevélység, hogy a megvetett

czigány fajtával keveredjék most sógorságba. De kétségének és keserűségének zavaros éjjelébe két ragyogó csillag világított bele.

A szalmafonatos ágyra dőlve, félt elaludni. Hát ha még édes anyja is ellátogat hozzá az éjjel! Biz az meg is látogatta; föléje is hajolt, homlokáról félre is simította fürtös haját, meg is csókolta, és azt sugta fülébe, hogy ha Évi felé húzza a szive, hát csak engedjen az erőnek. Ha szeretik egymást, egymáshoz is valók. Abban a fényes országban, melyből fiához alászállott: egy rendben van minden lélek.

Erre a mennyei biztatásra aztán derült lélekkel indult neki Gyuri a Paczalszögnek. Az édes anyja igazságot szolgáltatott neki. Persze, hogy a szerelmes ember olyat álmodik a milyet óhajt, s annak hisz legjobban a ki ugyan-egyed gondol vele.

Azoknak, a kik e két fiatal sziv kigyuladását nagyon is hirtelennek tartják: azzal felelhetnek, hogy a szerelem gyorsan jár. A gecseri határtól Ér-Szent-Jánoshalma falukutjáig, ha egy keskeny ülésen egymás mellé szorul két ifju teremtés: gyorsabban válik ki a szikra mint a villanyos ütegnek egymástól selyemmel elszigetelt elemeiből ott az urak hátulsó párnás ülésén. De igaz történetet mondok el, s így nincs okom hosszasan magyarázni azt, a mit úgy is szívesen elhisz nekem minden olvasóm, ha fiatal és nem kritikus.

A lakodalom zajos volt. A felszög és alszög megvetéssel távol tartózkodott a vigasságtól, melybe bizony egy kis bánat is vegyült, mert apa, testvér, az egész rokonság nem csak hogy feléje nem ment, de egy álló

hétig ki sem mozdult a házból, vagy a tanyán kereskedett beszoruláskor, a mikor kívül semmi dolog s a mely időben a menyegzőt megülték. Csak az Aszaló János felesége lopózkodott ki a paczalszögi palotába, hogy a koszorut rátűzze az új ángyi fejére, aztán meg sem izelve a zsirtól csepegő káposztás bélest, fogta magát, haza szaladt. Otthon aztán meg is verte érte az ura; de nem bánta.

Zajos volt a lakodalom. Sem azelőtt, sem azóta ilyen fényes mulatságot nem látott a Paczalszög. A ki hegedű-fogható, klárinétfúható, czimbalomverhető és bőgő-bődithető kéz csak akadt a csigánysoron, az mind ingyenben muzsikált fele áron: mert a legtöbbje mégis rátért, hogy ha egy »magyar« legény elvesz egy cigány lányt, az mégis valami. Elmaradt a Gyuri atyafisága, igaz; de a demokrata méltóságos ur oda küldte a két gróf kisasszonyt az Andor kis gróffal, a ki megtánczoltatta Évit, míg Gyuri a két konteszkát forgatta meg gyöngédeden, nagyon vigyázva, hogy valami erősebb tapintással meg ne találja recessenteni vékonyka bordájukat. Hörsög Kata, az örömanya nagyon fájlalta, hogy a méltóságos urhoz nem lehetett szerencséje, mert a mennyire tiszteli, oda kínálta volna magát neki az örömtánczra.

A cigány, ha érti a koplalást, de érti ám az evés-ivást is, mikor van benne módja. A pörkölt, bárha nem esett malaczból került is, nagyon jól ízlett az egész ivadéknak. Kata asszony nem kimélte a harisnyáit: vagy kettőt egész a csücskéig rázott ki erre a boldog ünnepre. Hogy legalább is kettőnek kellett kiüresednie, mutatta az, hogy ma még az ő lábán is harisnya volt. Feszült is

rajta, hogy majd kipukkadt vastag ikráin a morva szövevény.

Még a Hasli zsidó is itt volt. Nem is lett volna szabad elmaradnia, a ki Hörcsögnével már oly régtől fogva áll üzleti összeköttetésben. De meg azért sem, mert oly hiven fáradozott a haragos apa megkérlelésén. Euni persze nem evett, mert tiltja Mózes a tréfit. Váltig kinálták, de hijába. Sánta volt lábra, de szilárd vallásos meggyőződésében; inkább tánczol, de nem eszik. Hörcsögné szaván, karján fogta s úgy megpörgette a kis zsidót, hogy majd leesett a feje.

Pedig ennek még nagy hasznát vette. Addig-addig bicczengetett a grófi cselédház és öreg Aszaló György uram háza között, hogy magyar-purdé unokája mellett elvállalta a keresztapaságot. S a mi még ellenállt a Hasli rábeszélésének, megtörött az egy éjjeli látogatás alatt, a midőn az a jó asszony onnan a csillagos égből az öreghez is alászállt s megengesztelte haragos, büszke szívét; ángyi jól hallotta a másik házból, mikor apósa álmában fölsírt. Vallatta is más nap reggel; s az öreg nem tagadta.

A Hasli zsidó is pogány kezeire emelve a csöpp gyereket, így fordult oda az öreg apához:

— Ha jól megnézi kegyelmed eztet az ártatlan bogárkát, hát megláthatja benne a boldogolt Sára asszony fizionomiját. Valóságos fotografi!

És egyet fordulva az ép lábán, meglóbázta a csöppet.

Hörcsögné a saraglya mellett nagyokat sírt az örömtől. Ángyi beszólitotta, de Tyutyúné csak nem mert beljebb kerülni.

Ekkor öreg Aszaló János kilépett a pitarba s oda nyujtotta eléje kérges nagy tenyerét.

— No, ne szégyeljen szemre gyünni, k o m á m a s s z o n y ! Hiszen a kettőnk vére !

Erre Hörcsögné megint nagyott ütött tenyerével a czombjára, lerántotta fejről a kendőt s boldogságában nagyot esett a padkára.

Savadiné asszonyom meg ott a felszögön, a tavalyi tiloltból font vászon csíkokat öntözgetve az udvaron, a sövény mellől átszólt özvegy Kis-Nagy Mihályné asszonyomnak :

— Hallotta már kigyelmed ? A cigány sógorságból cigány komaság lett. Hálá istennek, hogy benne nem a felszögöt érte gyalázat !

KRIZA JÁNOS EMLÉKEZETE

GYULAI PÁLTÓL.

(Felolvasatott 1878 február 10-dikén.)

Ezelőtt mintegy negyven évvel irodalmunkban a fejlődés egy újabb stadiumának jelenségei mutatkoztak. Kisfaludy Károlynak és körének nemzeti iránya diadalt ült; Vörösmarty a képzelem szabadságát hirdette, s lerázva a német költészet jármát, nem csak nemzetiebbé tette költészetünket, hanem egyszersemind megnyitotta azt az összes európai irodalmak behatásainak. Az európai és nemzeti irány egymásba olvadva fejlődtek összes nemzeti életünkben. Reform és nemzetiség volt a kor jelszava, s míg az ősi alkotmány sánczait a demokratia eszméi és vágyai kezdték ostromolni, a költészet mindinkább hajolt a népköltészethez, hogy újabb erőt merítsen belőle, s a távol körrajzában feltűnt Petőfi alakja.

E mozgalom zajába Erdélyből két lyrai költő hangja vegyült: a Szentiváni Mihályé és Kriza Jánosé. Mindkettő székely, s egy az üldözések miatt számban megfoghatkozott, de buzgóságban annál erősb felekezet, az unitáriusok hitfelekezetének hive. Mindketten ugyanegy főiskola, a kolozsvári unitárium collegium növendékei, s

egyaránt szülöttei a kornak, a melynek irodalmi és politikai eszméin lelkesüléssel csüngenek. De születésök és sorsuk különböző. Kriza egy szegény székely pap fia, magába vonult, félénk, álmodozó természet, a ki inkább csak a természet ölében, könyvei között és a templomban találja magát otthon, s az egyházi pályára készül; Szentiváni egy régi nemesház gyermeke, erélyesb szellem, a kit körülményei és szenvedélyei a politikai pályára ragadnak, jeles ellenzéki szónok és hirlapíró, s kétségbe esve a külön vált Erdély jövőjén, a két haza egyesülésének egyik legbuzgóbb bajnoka.

A két ifju költő egyszerre s ugyanegy szépirodalmi vállalatban lépett fel s együtt üdvözölte őket az Athenaeum triumviratusa. Mindenik dalain a népköltészet fuvallata, a székely bérczek levegője érzett, s leginkább ez által vonták magokra a figyelmet. Néhány év múlva költői pályájok is egyszerre szakadt meg. Szentiváni már 1842-ben meghalt, Krizát is ugyanez időtájt kezdték elvonni a költészettől a terhesedő tanári, papi teendőik és családi gondok. Azonban husz év múlva, 1863-ban, újra megjelent az irodalom küzdő homokján, de nem saját költeményeivel, hanem a Vad rózsák című székely népköltési gyűjteménnyel. Első fölléptekor költeményeiért az Akademia választotta tagjának, a Vad rózsák megjelenésekor a Kisfaludy-Társaság sietett tagjai közé sorozni. Költői munkássága e két fő mozzanatát az évek hosszú sora választja el egymástól, de mindkettő ugyanazon egy szellem lelkesült nyilatkozata. Mint költő azon iránynak volt egyik előhírnöke, a mely a népköltészet alapján még nemzetibbé akarta varázsolni költészetünket, mint a szé-

kely népdalok és balladák gyűjtője szintén ez iránynak tett szolgálatot. Ime Kriza költői mungásságának irodalomtörténeti érdeke és fontossága.

Már az iskola falai közt kezdett költeni. A harminczas évek elején a kolozsvári unitarium collegium ifjúsága is magyar olvasó társaságot alapított a magyar irodalom tanulmányozása végett, a melyet az iskolai rendszer elhanyagolt. Kriza volt az olvasó társaság könyvtárnoka és írott lapjának egyik legbuzgóbb dolgozó társa. Midőn 1835-ben a berlini egyetemre ment sem szaktotta meg az összeköttetést társaival, sőt mint kolozsvári pap is, midőn az olvasó társaság 1839-ben egy Remény czimű zsebkönyvet adott ki, régibb dolgozatai mellett ujakkal is gazdagítá e vállalatot. A Remény 1840- és 1841-ben is megjelent, de már Szentiváni Mihály szerkesztése alatt, a ki körébe vonta az erdélyi szépirodalom valamennyi jobb erejét, sőt magyarországiakat is, mint Kuthyt és Tárkányit. E zsebkönyvekben, az Athenaeumban s egy pár erdélyi lapban jelentek meg Kriza költeményei; még maig sincsenek összegyűjtve, bár nem egy dala él a nép ajkán.

Kriza költészete kettős jellemű. Mint szonett- és epigrammairó a régibb költészet hatása alatt áll, mint műfordítón, óda- és dalköltőn az újabb szellem lengedezése érzik. Kazinczytól tanult szonettet írni, sőt epigrammát is, bár Vörösmarty lyrai epigrammái szintén hatással voltak reá. Epigrammaköltészete gazdag ötlet- és érzelemben; gúnyával találóan ostorozza a jelen ferdeségeit s lelkesülve borong a mult nagy emlékein, de nem közelíti meg se Kazinczy szellemességét és csínját, se

Vörösmarty mély felindulását és forma-tökélyét. Mint műfordító épen nem taposott nyomokon jár, sőt mintegy tiltakozni látszik Kazinczy műfordítói elmélete és gyakorlata ellen. Nem azoknak fordít, a kik inkább csak összehasonlítás végett olvassák a fordítást: hogy vajon visszatükrözi-e az eredeti mindennemű sajátosságait; hanem azoknak, kik az eredetivel nem gondolva, élvezni akarják a művet. Nem igyekeznek idegen szólásmódokat, fordulatokat ültetni át nyelvünkbe, megelégszik azzal, ha egészen magyarul, sőt magyarosan tolmácsolhatja az eredetit. A mit Hugo Viktor, Lamartine, Heine, Rückert műveiből fordított, mind igen jeles; de legszebben fordította Burnsnek egy pár dalát. Az »Arató leány« egyik legkitünőbb lyrai fordításunk; mintha a skót és székely költő szellemi rokonságban volnának egymással, mintha e két hegyi nép élete és költészete csak egymást másolná. Valóban senki sem volt inkább arra hivatva, hogy Burns összes költeményeit nyelvünkre fordítsa, mint Kriza. De mint annyi mást, ezt is abban hagyta. Élete alkonyán Milton Elveszett paradicsomát kezdte fordítani. Egy unitarius püspökhöz épen illet a puritán költő e remeke; de csak töredéket hagyott hátra belőle, azokat is inkább hevenyészve mint kidolgozva.

Ódát mindössze is keveset irt, de egy pár igen jelest. Az újabb óda felé látszott törni, mely egyéni élményeket vegyít általános eszmék és érzések közé, s a föltétlen rúton kívül mindenhez hozzá mer nyulni, mert azt tartja, hogy nem a tárgyban rejlik a költészet, hanem a költő szívében. Inkább a meghatottságban kereste a főnségest mint a fenszárnyalásban, s a képek gazdagságát benső-

séggel igyekezett pótolni. A »Székelykő« alatt czimüben egy hegyi falut énekel meg; a természet szépségét dicsőíti, a nép jó erkölcsén és vallásosságán lelkesül. A »Vén körtefa«-ban a gyermekkor örömeinek emléke rezdül meg a férfi bánatával vegyülve; üdvözli a szülői ház öreg fáját, melynek ágai között egykor mint evet szökdelt, melynek kérgére nevét véste; megemlékszik a madárkáról, mely lombjai közt szerelemről dalolt és fészket rakta, a méhecskéről, mely ágairól virágos lábakkal repült odább, s így sohajt föl:

Szerettem én is, vívtam a szerencsét,
Amott a sziv, eröm itt megtörött;
Szilagba hullt reményem szép hajója,
Csüggedten állok romjaim között.

Bölcsöm, körüled ringott, jó öreg fa!
Hajh nem lehet hús árnyad siromúl!
Édes hazámban tilt a végzet halnom,
S halál az élet szép hazámon túl.

De legsikerültebbek dalai: a népélet- és a költészetből meritett ihletet s a specificus magyar dal lebegett előtte mint eszmény. Szülő földje, Háromszék, a székely határórség egyik része, mély benyomást tett reá. A székely határőr sokban különbözött a magyarországitól. Kettős hatóság alatt élt, a polgári és katonai alatt. Ma földjét szántotta, holnap hadi szolgálatra indult, egyik héten katonai előljárói parancsát vette, a másikon választott tisztviselőinek engedelmeskedett. Minden szabad székely a magyar nemes jogait örökölvén, sérelemnek tartotta ez intézményt, s gyászosan emlékezett Mádéfalvára,

a hol 1764-ben egy véres összeütközés után a fegyvert fel kellett vennie. Kriza gyermekkorában a francia háboru emlékei még élénken éltek a határőrök között. A költői mozzanatokban gazdag határőrségi élet néhány szép dalra lelkesítette Krizát, s valóban e dalok a határőrség egyetlen emlékei költészetünkben. Egyik dalban a székely határőrök búcsuját rajzolja, midőn Ferencz császár a francziák ellen indítja őket. Mély felindulás ömlik el e dalon, a nélkül hogy a jellemző vonások elmosódnának. E másik dalában földjét szántva énekli a határőr :

Nyilj mélyebben, te barázda,
Patakként foly könnyem árja ;
Apámat háború,
Anyámat sok gond, bú,
Szegényt elragadta.

Holnap indul a legénység
Komondóba, nincsen mentség!
Zöld erdő zugását,
Vad galamb szólását
Majd meghallom esmét.

Egy harmadik dal, a mely talán legkitünőbb, egy vagdalt székely katona álmodozása, a mint idegen földön, egy fa árnyában hazájára gondol :

Hajh, keserü kenyér
A katona kenyér,
Véres a karéja
Mert festi drága vér.

A bele nem puha,
De kemény mint a kő,
Nem patyolat fehér,
De barnán sötétlő.

Nem puha, mert földét
Kemény kard szántotta,
Barna, mert tésztáját
Égő könyv áztatta.

Szerelmi dalai már sokkal számosabbak, s a míg a katonadalok forrása bizonyos busongó melancholia, emezeké bizonyos könnyed érzelmesség. Rhythmusuk nem változatos, de az tárgyuk és hangulatjuk. A székely népelet s az egyszerű szivregények főbb mozzanatait tárgyazzák: kötődést, a mely gyöngédségből foly, bánatot, a mely nem emelkedik a kétségbeesésig, hiúságot, a melyet a szerelem meg-nemesít, gúnyt, a melyet fájó sziv sugall, de önérzet mérsékel. Naiv érzelmesség és szelid humor bájosan váltakoznak e dalokban, hanem a heves szenvedély sehohsem hallatja hangját. Mintha a költő kerülné vagy nem volna ereje hozzá. Azonban e helyett, mintegy kárpótlásul, a kecses érzelmességnek néha meglepő szépségeit veszszük, mint például:

A kis leány kertjibe'
Rózsát szed a keblibe ;
Nem tudja a kis szedő,
Maga legszebb rózsató.

Terem ott még sok virág,
De nincs közte lenvirág,
Erzsi szeme lenvirág,
Szelid égő kék virág,

Isten adta kék szeme.
Annak vagyok betege,
De a kis eperke-száj
Meggyógyit, ha szívem fáj.

Ily sokat ígérőn kezdte Kriza költői pályáját, de már 1843-ban elhallgatott. Az élet gondjai elvonták a költészettől. A szerény jövedelmű egyház papjának tanárkodni is kelle és segédkedni a kolozsvári lapok szerkesztői mellett, hogy fentarthassa népesedő családját. Ő maga írja élte alkonyán egyik barátjához: »Annyira el volt foglalva egész életpályám papi, tanári s ujságírói foglalkozással, hogy egészen oda hagytam volt a költészet tündérországát s most csak mint régi édes álom képeire emlékezem azon bűbajos világban töltött óráimra.« De azért mindvégig költő maradt, mert nem csak az a költő, a ki költeményeket ír, hanem minden ember, a ki nemesen fogja fel s éli át az életet. A költészet az emberiség köz kincse, s a költő csak teremtő tehetségben különbözik mástól, de nem egyszersmind érzésben és gondolatban. A költő csak azt fejezi ki művében, a mit az emberek éreznek, gondolnak és cselekesznek; s nem tudom melyik több értékű: egy sikerült költői mű-e vagy egy nemesen átélt élet? A költészet örök forrásai a vallás, hazaszeretet, szerelem és családi élet: e források sohasem száradtak ki Kriza szívében. Szerette hazáját, átélte örömét, buját és korlátozott hatáskörében hiven ápolta érdekeit. Szerette nejét, gyermekeit, boldog családéletet élt s a sors csapásai alatt a vallásban keresett vigaszt. Mint egyházának papja, később püspöke, mindig szívéen viselte az egyházi és iskolai ügyeket. Összeköttetésbe

hozta felekezetét az angol és amerikai hitrokonokkal s kivivta szellemi és anyagi támogatásukat. Megállapította a »Keresztyén Magvető« czimű első unitárius egyházi és tudományos folyóiratot. És szűk anyagi körülményei között jótékonyt is gyakorolt; házához vette koronkint a szegény papok és tanítók leányait nevelés végett s elhelyezte vagy férjhez adta őket. A keresztyén szellem és nemes családiasság költszete övezte egyszerű lakát: ime a hallgató költő költeményei.

Igy olvadtak az életbe Kriza költői álmái, s midőn 1863-ban kiadta népköltési gyűjteményét, szintén csak ifjúkori vágyát valósítá. Ő elébb hirdette népköltésztünk maradványai összegyűjtésének fontosságát mint a Kisfaludy-Társaság, s már kész gyűjteménye volt, midőn Erdélyi János Társaságunk megbizásából gyűjteni kezdett. Még 1843 elején előfizetési felhívást bocsátott ki a Vad rózsákra, de hijába. A részvétlenség miatt a vállalat abba maradt s a buzgó gyűjtőt más ügyek más felé vonták. Azonban a midőn 1859-ben az erdélyi muzeum-egylet első ülésén néhány napfényre került ó-székely ballada olvastatott fel s az értekező a még ki nem aknázott kincsbányára mutatott, Kriza lelke új lánggra gyult. Megemlékezett régi gyűjteményéről s egyszersmind új gyűjtéshez forgott. Gróf Mikó Imre följánlotta a kiadás költségeinek fedezését. Kriza régi gyűjteményét új adalékokkal gazdagította, gyűjtésre ösztönözte székelyföldi barátait és paptársait, utasítást dolgozott ki számukra, a tanulókkal szintén gyűjtetett, sőt nyaranta maga is berándult a székelyföldre a székely tájszólás finomabb

árnyalatai tanulmányozása végett. Így jelent meg egy pár év múlva a Vad rózsák első kötete.

E gyűjtemény mind tartalom, mind szerkesztés tekintetében haladást tanusított. Erdélyi inkább csak dalokat, balladákat és népmeséket gyűjtött; Kriza a néphagyományok némely mellőzött fajait is felölelte, mint a táncszókat, gyermekdalokat, találós meséket, szólásmódokat s más népsajátságokat; Erdélyi a népmeséket csak tartalomra közölte hiven s nem egyszermind alakra nézve is, Kriza hiven igyekezett visszaadni a népi elbeszélő mód sajátságait is; Erdélyi mellőzte a tájszólást, Kriza visszatükrözte azt a legfinomabb részletekig, sőt a székely tájszólásról egy egész értekezést és tájszótárt csatolt gyűjteményéhez. Egyaránt ki akarta elégíteni a költészet és nyelvészet barátait; nyelvészeink csakugyan nagy méltánylattal fogadták s örömmel használták fel biztos adatait s alapos fejtegetéseit. De bármily becses a gyűjtemény nyelvészeti tekintetben, költői becse még nagyobb. Az ó-székely balladák, a melyeket Kriza részint gyűjteményében, részint a különböző folyóiratokban közzé tett, őt egész magyar Percyvé emelik. Valóban az angol püspök balladagyűjteménye nem becsesebb az angoloknak mint nekünk a magyar unitárius püspöké. Oly oldalról mutatta be népköltészetünket erősnek, a melyet leggyöngébbnek hittünk.

Hogy szép népdalaink vannak, azt régebben is tudtuk, s Erdélyi gyűjteménye megjelenése után még inkább meggyőződünk róla, de népballadai szegénységünket nem tagadhattuk. Ismertünk ugyan Kriza előtt is néhány szép népballadát, de azok inkább csak az alföldi

szegény legények tragikumát tárgyazták; az ó-székely balladák részint a mesék világába, részint a lovagkorba ragadtak bennünket, megérintve történelmi emlékeinket is. A törökkel vívott három százados küzdelmünk semmi nyomot nem látszott hagyni népköltészetünkben, s ime egy pár ó-székely balladában e küzdelem olynemű költői mozzanatait veszszük, a melyek a spanyol románczokat, a mór küzdelmeket juttatják eszünkbe. Addig ismert balladáinkban hiányzott a fájdalom, a lelkiismeret-furdalás, a kétségbeesés daemonismusa, a subjectiv csodás, a balladaköltészet ez eleme, a mely oly rejtélyes költői szint kölcsönöz e műfajnak: az ó-székely balladák tragikai katasztrófája nem egyszer jelen meg ily alakban, sőt a vallásos mysticismus is megrezdül olykor bennök. E mellett a legtöbbször nem olyan lyrai levegő veszi körül őket mint gyakran alföldi balladáinkat, a melyekben a körvonalak mintegy elmosódnak; a cselekvény gyors menete, élénk izgatottsága, a szenvedély erőszaka hangzik ki belőlök s a fenség bája ömlik el rajtuk, a midőn pedig hosszabbra nyulnak, epikai alakot kezdenek öltetni, mintha egy elveszett nagyobb epikai mű epizodjai volnának.

S a költői becsen kívül irodalomtörténeti becsök is van. Még inkább megerősítik azt a nézetet, hogy költészetünk eredetileg csak a rhythmus báját ismerte s minden olyas mint rim és mérték csak esetlegések voltak. A rim és versszak nélküli nyolcz és tizenkét szótagu sorok, a melyekkel oly gyakran találkozunk az ó-székely balladákban, legrégebb epikai költeményeink versalakjai lehettek. Ilyenekben énekelhették hegedőseink elveszett

eposzainkat, a melyekről történetíróink emlékeznek, s hogy azok sokkal költőibbek lehettek mint a hogy egy-egy epizodot belőlük rimés krónikáink fentartottak, mutatja a Szilágyi és Hajmási című ó-székely ballada, a mely mind aesthetikai, mind nyelvi tekintetben felülmulja a Szendrői Névtelen közlését, pedig ez a jelesebbek egyike. Az ó-székely balladák fölfedezése irodalmunkban egész mozgalmat idézett elő: nem csak a székely gyűjtöket sarkalta nagyobb tevékenységre, hanem a magyarországiakat is. S ime az elhagyottabb vidékeken itt is fedeztek fel néhány, az ó-székely balladákhöz hasonló költeményt. Egy pár év múlva a Kisfaludy-Társaság újabb gyűjteményében egy egész csoport ó-székely és ó-magyar balladát vehetett olvasó közönségünk.

Valóban Kriza semmivel sem folytathatta és fejezhetette volna be méltóbban költőit pályáját mint népköltési gyűjteménye kiadásával. Mint költő és gyűjtő ugyanazon szellemnek áldozott, a magyar újabb költészet szellemének. De vajon e szellem, ez irány megérdemli-e azt a lelkesülést, a melyet reá pazarlunk? Vajon az a törekvés, a mely a népköltészet alapján nemzetibb- és eredetibbé, természetesb- és elevenebbé óhajtotta varázsolni költészetünket, nem volt-e inkább káros mint hasznos? Negyven év óta foly a küzdelem költők és kritikusok között; most talán nyugodtabban ítélhetünk s az árnyoldalak mellett inkább láthatjuk a fényoldalakat is. Sokszor felhozott, hogy e törekvés elszakít bennünket az európai irányoktól s mintegy nemzetiségünkbe fulaszt. De vajon nem európai irány-e ez is? Vajon Burns a múlt század végén nem a skót népköltészet karjain lépett-e

föl és Scott Walter, Moore, sőt bizonyos tekintetben Byron is nem az ő vállain emelkednek-e? Vajon Herder nem hirdette-e, hogy csak a népköltészet az eredeti költészet? figyeljete az összes európai nemzetek népdalaira, ezek a ti mestereitek! Goethe nem a német népköltészet alapján teremtette-e meg a német dalt és balladát? A francia romantikusok nem hajoltak-e szintén a népköltészethez, és Béranger nem az egyszerű chansont emelte-ó ódává és elegiává? És nálunk Kőlcsey nem hirdette-e ezelőtt ötven évvel, hogy »a nemzeti poezis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni.« Bajza nem örült-e ugyanez időtájt, hogy költőink figyelme a népdalok felé fordul?

Elmult száz esztendeje, hogy költészetünk újra fölédelt s újabb fejlődésnek indult. Átéltük a francia, klasszikai és német iskola küzdelmeit s a nemzeti irány felé kezdtünk hajolni. Ez iskolák sok új eszmét, műfajt ültettek át költészetünkbe, kifejtették prozodiánkat, meghonosították a klasszikai és nyugat-európai versalakokat, hajlékonyabbá tették nyelvünket és kiművelték aesthetikai érzékünket.

De ha méltánylatunk kíséri e vívmányokat, bizonyára azoktól a költőktől még kevésbé tagadhatjuk meg ezt, a kik nemzeti versidomunkat elméletben és gyakorlatban megalapították és művészi vé emelték. Ha bámuljuk Berzsenyit, a ki a klasszikai odát oly magas fokra emelte, még inkább kell bámulnunk Petőfit, a ki a magyar dalt megteremté. Ha örültünk, midőn Kőlcsey a német költészetből átültette hozzánk a balladát, üdvözlünk kell Aranyt, a ki a népköltészet alapján a magyar

ballada megalkotója. Ha a nemzeti szellem fejlődését láttuk abban, hogy Vörösmarty a régi és megújított nyelvet összeolvasztva, a nemzetit a művészivel összehangba hozta s eposzunkat visszavezette a nemzeti hagyományokhoz, vajon nézhetjük-e hanyatlásnak Arany költészetét, a ki alak- és tartalomban még nemzetibbé tette a magyar eposzt s a régi és népnyelvből újabb bájakat fejtett ki. Költészetünk fejlődni fog s újabb törekvések szoritják majd háttérbe a régieket, de a nemzeti szellem mély nyomait többé semmi ki nem törölheti belőle, s ha költőinket kifárasztja a philosophiai szemlélődés, megvénheszti a világpolgáris szellem, üdülés és ifjulás végett mindig vissza fognak térni a népköltészet forrásához.

Kriza egyik előharczosa s hű fegyverhordozója volt költészetünk nép-nemzeti irányának, egész a diadalig. Nem vívott koszoruért, de engedjék önök, hogy épen azért letehessem sirjára a hű és buzgó harczos koszoruját. E koszorunak nem az ad becset, hogy én fontam, de a hely, honnan nyujtom, és az, hogy önök nevében nyujtom, a kik a magyar költészet és műbirálat legkiválóbb képviselői.

T E T E M R E H I V Á S *)

ARANY JÁNOSTÓL.

(Előadatott 1878 február 10-dikén.)

A radványi sötét erdőben
Halva találták Bárezi Benőt,
Hosszu hegyes tör ifju szivében.
»Íme, bizonyság isten előtt:
Gyilkos erőszak ölte meg őt!«

Kastélyába vitette föl atyja,
Ott letevék a hűs palotán;
Ki se' terítetteti, meg se' mostatja:
Vérben, a hogy volt, nap nap után
Hever egyszerű ravatalán.

*) A középkori istenitéletek egy neme, midőn a gyilkosság gyanujában levőket a meggyilkolt holtteste fölé állították, hogy az újra megeredő vér bűnös voltukat bizonyítsa. Istenitéleteknél hazánkban egyházi részről a káptalanok ügyeltek föl; világi részről a pristaldus nevű tisztviselő járt el. Ezért van jelen a költeményben egy kanonok s az itt (minden további igény nélkül a név helyes voltára) pör-osztónak mondott pristald. Ha a balлада, czéljához képest, a tetemre hívás törvényes szokásain netalán túlmént: költeményben ezt megbocsáthatónak vélte

a szerző.

Állata örzeni négy alabárdost :

»Lélek ez ajtón se' be, se' ki! . . .«

»Hát ha az anyja, szép huga már most

Jönne siratni? « — » Vissza! neki;

Jaj, ki parancsom, élve, szegi!«

Fojtva teremről rejti teremre

Halk zokogását asszonyi bú.

Maga pecséttel »hívja tetemre,«

Kit szemre vesz, ölyvként, sanda gyanú.

Légyen a seb vérzése tanú.

A palotát fedi fekete posztó,

Déli verőn sem süt oda nap;

Áll a tetemnél tisztí pörösztó,

Gyertya, feszület, kánoni pap;

Sárga viaszfényt nyughelye kap.

»Jőjenek ellenségi, ha voltak!«

Jó, kit az apja rendre nevez;

Hijába! nem indul sebe a holtnak

Állva fejénél az, vagy emez:

»Gyilkosa hát nem ez . . . újra nem ez.«

»Hát ki? . . .« riad fel Bárcki sötéten,

»Boszulatlan nem foly ez ősi vér;

Ide a gyilkost! . . . bárha pecsétem

Váddal az önnön szívemig ér;

Mindenki gyanus nekem, a ki él!«

»Jőjenek úgy hát ifju baráti!«

Sorra belépdél sok dalia:

Fáj nekik a hőst véribé' látni

S nem harc mezején elomlania.

Erre se' vérzik Bárcki fia.

»Jöjön az udvar! apraja, nagyja . . .
 Jöjön elő Barcz, a falu, mind!«
 Megkönyezetlen senki se' hagyja,
 Kedves urára szánva tekint.
 Nem fakad a seb könyre megint.

»Jöjön az anyja, hajadon húga!«
 Künn a leány, már messze, sikolt;
 Anyja reá rogy, öleli bűgva:
 Mindre nem érez semmit a holt,
 Marad a tört vér — fekete folt.

»Jöjön utolszor szép szeretője,
 Titkos arája, Kund Abigél!«
 Jó; — szeme villan s tapad a törre;
 Arcza szobor lett, lába gyökér.
 Sebből pirosan buzog a vér.

Könnye se' perdül, jajja se' hallik,
 Csak oda kap, hol fészkel az agy:
 Iszonyu az, mi oda nyilallik! . . .
 Döbbenet által a szív ere fagy:
 »Lányom, ez ifju gyilkosa vagy!«

Kétszeri mondást — mint lebüvölten —
 Hallgat el, aztán így rebegi:
 »Bárczi Benőt én meg nem öltem,
 Tanum az ég, s minden seregi!
 Hanem a tört én adtam neki.

»Bírta szívem' már hű szerelemre,
 Tudhatta, közöttünk nem vala gát;
 Unszola mégis szóval »igenre,«
 Mert ha nem: ő kivégzi magát.
 Enyelgve adám a tört: »Nosza hát!«

S vadul a sebből a tört kiragadja,
Szeme szokatlan lángot lövell,
Kaczag és sír, s fenvillogtatja
S vércse-visongással rohan el.
Vetni kezét rá senki se' mer.

Oda kinn lefut a nyilt úcza során,
Táncolni, dalolni se' szégyell:
Dala víg: »Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel
Mint macska szokott az egérrel!«

DANTE

GRÓF SZÉCSEN ANTALTÓL.

(Felolvasatott 1878 február 10-dikén.)

Több mint hatodfél százada múlt, hogy Dante *Divina Commediája* az olasz nyelv és költészet alapjait megvetette.

Voltak Dante előtt is kezdemények az olasz költészetben, főleg a Provence trouvéri nyomán és azokkal karöltve; előtte és körülötte alakult és fejlődött a nyelv és költészet; de neki volt fentartva, hogy mind a kettőre lángesze bélyegét nyomja s személyében nemzete költészetének megalapítóját és legnagyobb költőjét egyesítse.

Annyi évszak lefolyása alatt, fő műve hatásának, fölfogásának és népszerűségének sok változáson kelle átmennie. És pedig annyival inkább, mert a *Divina Commedia*, míg költői belbecsét a költészet legmagasabb elemeiből merítette, tartalmában, tényleges alapjában és külső alakzatában saját kora eszményeivel, politikai, vallásos és tudományos eszméivel állott a legszorosabb összefüggésben.

A XIV-ik században tanszékeket állítottak magyarázására, és Boccaccio az elsők közt volt, kiket a firenzei

köztársaság kormánya e feladattal megbízott; de azon arányban, a mint Olaszország földén a viharos köz élet, a köztársasági szellem, a középkor erélyes, bár durva szenvedélyei a fejlődő jóllét, az egyeduralom megszi-
lárdulása, az élet könnyü élvezete s az udvarok növe-
kedő fénye által háttérbe szorítottak, a komoly gondol-
latok, az elvont philosophiai és vallási aspiratiók költő-
jének is háttérbe kelle némileg szorulnia. Neve tiszte-
lettel említettett, egyes sorait s nagy műveinek epizod-
jait folyvást idézték még, büszkén állítottatott a nemzeti
dicsőség élére, Rafael, *Parnassójában* és *Disputájában*,
a költők és philosophok fényes csoportjában szemléljük
őt a Vatikán falain; de az Ariosto és Tasso Olaszor-
szága nem a Dante Olaszországa volt többé! Némely
kiváló egyének, kik szellemök és jellemök fő vonásaiban
közel rokonságban voltak, mint Michel Angelo, érezték
és hirdették nagyságát, de az általános izlés mind in-
kább ellentétben kezdett állani e költői nagyság összes
magasztos és lényeges elemeivel.

Az olasz költészet s mivelődés befolyása, mely a
XVI. század utolsó negyedéig, főleg a nyugat-európai
irodalmaikon, észlelhető volt, Dante költészetének kellő
méltánylását annál kevésbbé mozdithatta elő, minél in-
kább gyöngült magában Olaszországban is a költői
mélység és bensőség iránti érzék; minek tanúságát egy
könyvész barátunk a Dante-kiadásoknak a XV. század
második felétől a jelen század elejéig folyvást ritkuló
számában igen találóan vélte kimutathatni; s mi, a re-
naissance korában, oly neme volt a közönyösségnek,
mely a hagyományos kegyeletet a középkor nagy köl-

tője iránt nem zárta ugyan ki, de mind határozottabb ellentétté fejlődött, midőn a társadalom, az irodalom és a művészet teljesen elfordult mind azon eszméktől és érzelmeiktől, melyek Dante alkotásainak egyik fő elemét s lelkesítő szellemét képezték.

Voltaire szellemes ellenének, de Brossesnak, ép oly mulattató mint korára nézve jellemző *Olaszországi leveleiben* *) a középkor mű-remekei iránt nem csak a legteljesebb közönyvel, de a megvetés bizonyos nemével találkozunk. S e szellemnek hódol irodalmi tekintetben Voltaire maga is, midőn Dantéről így nyilatkozik: »Az olaszok Dantét isteninek nevezik; rejtelmes istenség, melynek jós-szavait kevesen értik. . . Van vagy husz költői vonás benne, a mit mindenki ismer, a mi elég arra, hogy megkiméljen a többi tanulmányozásának fáradságától.« **) És más helyt: »Nagyra becsülöm azt a bátorságot, melylyel kimondatott, hogy Dante egy örült s munkája szörny-alkotás. Dante helyet foglalhat a könyvtárakban, de olvasni soha sem fogják. Tőlem minduntalan ellopja valaki Ariosto egy-egy kötetét, de Dantét még soha senki sem lopott el tőlem.« ***) Még Goethe is, ki először állapította meg a világirodalom fogalmát, alig foglalkozik Dante költői egyéniségének s nagy művének összeségével; csak előre haladottabb korában nyilatkozott egyszer, röviden és

*) *L'Italie il y a 100 ans*, par le Président de Brosses, deux volumes.

**) *Dictionnaire philosophique: Dante*.

***) *Lettres au P. Berzinelli*; idézi Ste Beuve: *Causeries de Lundi*, 11 d. 1854. 167—68. II. V. 11.

alkalmilag, Dantéről, egy német fordítása megemlítésénél *); és bár lángesze jellemzően emeli ki a középkori költő egyik legsajátosabb tulajdonát, alkotásainak érzéki szemléletességét, mely a legrendkívülbbnek s legesodátosabbnak is a természetesség és lehetőség színét kölcsönzi, e mély kritikai belátásról tanuskodó, de csak futólag oda vetett észrevétel s egy pár rövid bevezető szó Dante nagy szellemi és kedélyi tulajdonai elismerésével, nem meríti ki, sőt meg sem közelíti azt, a mit egy Dantéről egy Goethe mondhatott volna, ha rokonszenves figyelmet szentel vala művének s egyéniségének.

Századunknak s a lefolyta alatt fejlődött történelmi érzéknek, mely a letűnt korszakok jellemét részleteiben fölismerni, megérteni s föleleveníteni törekszik, volt fentartva Dante és művei új megismertetése, s így a *Divina Commediának* is, minden jellemző elemei méltánylására kiterjedő s azokat összefoglaló behatóbb tanulmányozása. Történet-buvár, nyelvész, műtudós szolgált itt gyakran uttörőül s utmutatóul a költészet barátjának.

A német irodalom, ama tárgyilagos fogékonysággal, melylyel a szellemi nagyság minden neme iránt viseltetik, ragadta meg e tekintetben is a vezérszerepet. Streckfusstól és Kannegiessertől Philaletesig, Witteig s legujabban Bartschig, egyik sikerült fordítás és beható kommentár a másikat követte; a Hoffinger-fordításban még a nőnem is hódolt a középkor komoly és férfias

*) *Goethes Werke*. Stuttgart, 1837. 29. k. 158. és köv. ll.

költője hatalmas varázsának. Franciaországban, hol a mult század végén Rivarol fordítását, mely csak a *Pokolra* szorítkozott, csak merész kísérletnek tekintették, a közelebbi évtizedekben Dante fordítóinak és magyarázóinak száma, hogy csak néhányat említsek, Guingenétől és Faurieltől kezdve Ozanamig, Lammenaisig, Fiorentino és Brizeuzig, mind inkább szaporodik. Angliában Ford J., Carry, Wright, Rosetti, és mások, a Dante-irodalom jeles képviselőinek tekintetnek.

E nevek felsorolása tulajdonkép csak oly valakit illethetne komolyan meg, ki fordításaikat mind behatóan tanulmányozta s összevetette; de a névsor magában is bizonyítja az ujonan ébredt világirodalmi és egyéni érdeklődést.

Ez érdeklődés a költő saját hazájában sem maradhatott viszhang nélkül. A Dante iránti tisztelet ugyan, mint már említettük, soha sem aludt el ott; de e tisztelet és érdeklődés, a mennyiben komoly volt, s egyes epizódok vagy kitünő szépségű sorok magasztalásánál többre terjedt, csak kevés beavatottnak volt valódi tulajdona, s a mennyiben tágabb körben is nyilvánult, főleg csak a dicső név és hagyomány iránt való hódolat kifejezése volt. Az olasz nemzeti és függetlenségi mozgalom befolyása csak emelhetette ama költő népszerűségét, ki nemzete irodalmában egy maga volt egy nagy történelmi korszak viharainak, harczainak és szenvedélyeinek élethű és életerős tolmácsa; habár politikai, vallási és philosophiai felfogásai és meggyőződései messze elütnek a jelenkor aspiratióitól s irányzataitól, s gyakran a legmesterkétebb magyarázgatásokra volt szükség, hogy ezekkel azonosittassanak.

Végre hazánkban sem hiányoznak, Császár Ferencz régibb fordításán kívül, az újabb időben fordítási kísérletek, melyek némelyike, mint Szász Károly mutatványai, a közönség és irodalmi körök figyelmét már is fölbresztették, míg mások nem kerültek ugyan még azok elébe, de azok előtt, kik velök történetesen megismerkedtek, újabb tanuságot nyújtanak, mennyire tárgult korunkban Dante hiveinek köre.

A most vázolt irodalmi mozgalom általánosabb, komolyabb és tartósabb mintsem csak szeszélyes és mulékony irodalmi divat szüleményének tekinthetnők. De fennmarad még az a kérdés: van-e a *Divina Commedia* egészében valódilag tartós vonzó erő oly olvasóra nézve, a ki nem hódol vakon a névnek és a tekintélynek? Helyesen mondja e tekintetben Ste-Beuve: »Dante költeménye kora történetének kifejezése a szó legtágabb értelmében; kifejezése nem csak a szenvedélyeknek, politikai ellentéteknek és harczoknak, hanem az akkori tudománynak, hitnek és képzelődésnek is. Az emberiség szótárát oly szavakkal gazdagította, melyek az élet és a sors döntő pillanatait jelzik, s örökre ugy fognak ismételtetni, a hogy ő azokat mondta, míg csak emberek lesznek. . . . Szépségei nagyok, s oly váratlanok, hatalmasak és magasztosak, hogy nem bánjuk meg a fáradságot, melylyel élvezetükhöz jutottunk; de fáradságba s komoly munkába kerül ez élvezet, s Dante azok közé tartozik, a kiket csodálunk, bár minden perczen és minden lépésnél kénytelenek vagyunk újra meghódítani felfogásunk számára; költészetének arany-ágát szüntelen az azt környező tüskék közül kell kiszakítani: oly mun-

ka, mely már magában is tanuskodik azok belértékéről, kik abban gyönyört tudnak találni, s szellemök nemességének kétségtelen bizonyítéka.« *)

Ste-Beuve soha sem tette Dantét és korát kritikai tanulmányai egyik fő tárgyává; nem tagadja, hogy »mínél inkább saját századának volt embere Dante, annál kevésbbé a mienké;« de ép azért bir kétszeres súlylyal az ő tanuságtétele, midőn rövid szavakban kimerítően jelzi azt, a mi Dantéban mind azok érdeklődését fölhevja, a kik fogékonysággal birnak az emberi érzések és szenvedélyek magasztos kifejezése, a költői alkotások lélekemelő és nemesítő hatása iránt, s a kik a szellemi élvezet valóságát nem elsajátításának könnyűségében keresik.

Bármely költői mű megítélésénél, mely keletkezése korában életre való volt, szem előtt kell tartanunk ép azon kor szellemét és befolyását. Shakspereről és Molièreről szint ugy áll ez mint Danteról; s a hol e szempont tekinteten kívül hagyatik, mellőzése vagy arra vezet, hogy a minden nemzedékeket egyaránt megható, állandó szépségek érzete a lefolyt idők sajátságai megértésének nehézségein hajótörést szenved, vagy ellenkezőleg, hogy a mi csak egy bizonyos korszak hatásának mulékony szüleménye, a szellemi emelkedettség és varázs tartós nyilvánulásaival azonosittatik. Az első tévedés közönyt szül az emberi szellem legnemesebb alkotásai iránt; a második a mesterkélts magasztalást, mely mig bámulja és dicsőíti azt is, a mi mulékony, gyakran azt is elhomályosítja, a mi az idők és felfogások

*) L. a *Causeries de Lundi* föntidézett cikkét.

változásaitól függetlenül, állandóan fénylik. Kegyeletes figyelem, de az előítélet elfogultsága nélkül; őszinte fogékonyság minden szellemi és költői szépség iránt; de tartózkodás minden dicsőítéstől, mely nem saját meggyőződésünk bensőségén s felfogásunk tisztaságán alapul; elismerése annak, hogy az irodalom, mint a művészet mezején, minden nemesebb élvezet azon képzettség és műveltség arányában növekszik, melylyel a nagy művekhez közelítünk; de kerülése azon tévedésnek is, mely belbecsöket főleg tanulmányozásunk nehézségeihez s fáradsalmaihoz méri: ime, ily szellemben kell foglalkoznunk a világirodalom, különböző korszakok s nemzetek szülte nagy alkotásaival, ha jelentőségöket felfogni, szépségeiket átérteni és érezni, eszméiket s érzelmeiket állandóan elsajátítani óhajtjuk. És ha valakit, Dantét e nemesebb szellemben kell olvasni és tanulmányozni.

A *Divina Commedia* magyarázásában mindig három szempont érvényesült: az általános philosophiai és hittani; a történelmi és politikai; végre a költő egyéniségének szempontja, és ez az utóbbi ugy lélektani mint egyszerűen életrajzi értelemben. Így például mindjárt nagy vándorlása küszöbén (a *Pokol* első énekében) nem csak eltérők voltak a nézetek ama politikai egyéniségeket illetőleg, melyek a három vad állat: a párducz, orosz-lány és nőstényfarkas, és az agár által személyesítettnek tekintendők; hanem maga az ily értelmezés is kétségbe vonatott azok által, a kik ez állatok képében nem annyira történeti személyeket mint inkább az embert általában környező veszélyek- és kisértéseknek, vagy a költő egyéni szenvedélyeinek és tévedéseinek allegóriáját

keresték. De ha mind ez értelmezések egyike sem föltétlenül s kizáróan jogosult, azok egymást kiegészítő összefoglalására maga Dante utal, midőn Can-Grandéhoz intézett ajánló levelében így ír: »E mű értelme nem egyszerű, sőt állitható, hogy többszörös. Mert első értelme a betű szerinti, másika az, a mit betűje jelent.« *)

Danténak és munkájának költői jelleme hatalmas egyéniségében s legbenső érzelmeiben és meggyőződéseiben gyökerezik ugyan, de lelkében a *Divina Commedia* eszméje, mind azon szellemi irányzatok, tudományos tanulmányok, politikai aspiratiók befolyása alatt fogamzott meg, melyek elméjét egész életében oly élénken foglalkoztatták, s fejlődésére mind azon viszonyok és események hatottak, melyek költői pályáját, mint egész életét, oly rögzössé tették; s ezért, költeményének önmaga által hangsúlyozott többértelműségével szemben, mind e tényezők tekintetbe veendőek.

Dante kora, főleg hazájában, viharos események közepett, élénk szellemi mozgalom s új átalakulás csirázásának korszaka volt. E korszak látta a hatalmas Hohenstauffen-ház bukását és enyészését, a német nemzet római szent birodalmának egyre növekvő belbonyodalmaid és fejletlenségét; látta Franciaországban az új állameszmék első csiráit, hazánkban az Árpád-ház kimulását és az Anjouk fényes uralmának megalapítását, kik-

*) »Dicendum est, quod istius operis non est simplex sensus; imo dici potest, quod est polysensus, id est plurium sensuum. Nam primus sensus est per litteram; alius est qui significatur per litteram.« (Dante munkáinak velencezi negyed. kiadása, 4 k. 1. r. 400. l. Idézve Philaletesnél, Ozanamuál s másoknál.)

nek erélyes kormányzata Nápolyban, bármily zsarnoki és kegyetlen volt is, új és döntő súlyt vetett volt az olasz föld ingatag államviszonyai mérlegébe.

Nagy Károly kora, de főleg a X. század óta a császári és a pápai uralom váltak az európai nemzeti élet központjaivá s azok is maradtak a XIII. század közepéig, leghevesebb összeütközéseik s ellentéteik idejében épen úgy mint a mikor karöltve működtek. A Hohenstauffenek bukásával és kimultával más tényezők léptek előtérbe. VII Gergely és IV Henrik, III Innocenz és a Hohenstauffenek közt a világi és egyházi hatalom határai, felsőbbsege vagy alárendeltsége fölött folyt a harc; de egyikök sem vonta kétségbe, hogy ők ketten állanak az európai világ élén. A római császári hatalomnak, mely a római köztársaság viláгурalmát örökölte volt, és a Nagy Károly által alapított keresztyén császárságnak varázsfénye előtt századokon át meghajolt a keresztyén világ; és bár Byzancz félre állott, bar nyugaton, főleg Franciaországban és Angliában az önálló állami élet magvai kezdettek csirázni, s keleten Magyarország királyi nemzetök függetlenségét a legtöbb esetben meg tudták védeni, míg a távolabb eső népek és országok csak ideiglen vonattak a császári hatalom körébe: ezzel, az akkori nemzedékek szemében mégis csak ama másik hatalom vala egy sorba tehető, mely szintén Róma dicső nevéhez kapcsolta létét, s a szellemi tekintély és isteni küldetés nevében szintén viláгурalomra tartott igényt. Az emberi dolgok sajátsága, hogy a fő cselekvők öntudatos működését rend szerint számos, föl nem ismert tényező öntudatlan közreműködése kíséri, és hogy a kitűzött czé-

lok mellett s azokon kívül, valósuljanak bár azok vagy hiúsuljanak meg, oly eredmények keletkeznek, melyeket a nyugtalan tetterő tekintetbe sem vett és az elbizakodott tervező kifelejtett számításából.

A császárok és pápák harcainak folyama alatt megingott a világvezérlet több százados alapja; megszilárdult az egyes országok önállósága s élénkült annak érzete; a világi ügyek során mind jobban elhalványult egy, a keresztyénség fő elemeit képviselő s egyesítő hatalom fogalma; s midőn a francia Szép Fülöp durva önkénye és cselszövő erélye a XIII. század vég éveiben az ősz Bonifác pápát Anagniban megtámadtatta czinkosai által, többé nem oly hatalmak összeütközéséről volt szó, melyek még, ellentéteik daczára és viharos harcaik közepett is, irányzatuk és hagyományaik egyetemességében a szellemi közösség egy bizonyos nemével birtak volna. S minél inkább gyöngült e közösség érzete, s minél inkább támaszkodott a világhatalmak mindenike oly tényezőkre, melyek nem az általa képviselt eszméknek voltak kifejezői, hanem saját élettal, vagy — gyakran öntudatlanul — annak legalább elemeivel birtak: annál inkább meg kellett inganiok mind azon alapoknak is, melyeken világreszünk legfőbb állami és egyházi intézményei s összes szervezete századokig nyugodott volt.

Sehol sem volt érezhetőbb ez mint Olaszországban, hol a XIII. század vége felé a császári hatalomnak csak neve s külső jelvényei maradtak fön. A szent szék, régi császári vetélytársai legyőzése után, más ellenséges elemekkel látta szemben magát, melyekben előbb támaszát kereste, míg hatalmok növekedésével ellenségeinek bizo-

nyultak és végre római világ-állását avignoni szolgaszerepre voltak képesek átalakítani. Az önálló külön állam-élet magvai, nagyobb és kisebb körökben, mindig bőven voltak elszórva az olasz félszigeten, majd a városok köztársasági intézményeinek, majd az egyeduralom zsarnoki, de erélyes szervezetének alakjában érvényesülvén. A hatalmi vezérelemek gyöngülésével kétszeres erélylyel kelle amazoknak kifejlődniök; de minden kiegyenlítő vagy közvetítő hatalmi tényező hiányában a fejlődés erélye az ellentétek élénkségét csak öregbítette s az erélylyel többnyire szenvedély és erőszak járt karöltve.

Költőnk szülővárosa már fél század (1215) óta volt élénk és vérengző pártharczok színhelye, mikor ő (1265) született. A Guelfek és Ghibellinek, a császári és pápai érdekek és igények nevében vívták harczaikat Flórencz pártjai; de sokszor egészen más indokokból meritették élénkségöket és szívósságukat. A szűk tér, melyen a városi mozgalmak keletkeztek és fejlődtek, kétszeresen nyomatékosakká tette az egyéni érdekeket és szenvedélyeket, s valamennyi szereplő családi viszonyainak vagy személyes tulajdonainak jelentőségét döntő mértékre emelte. A szoros kapcsolat, melyben minden egyesnek sorsa a köz élet eseményeivel állott, az egyének és családok barátságának vagy ellenségeskedésének, emelkedésének vagy süllyedésének közvetlen összefüggése mindennel, a mi a polgárok és városuk sorsát illette, e szoros összeköttetés drámai élénkséget adott az események menetének, költői bensőséget az érzelmeknek és szenvedélyeknek, még ott is, a hol a köz élet legridegebb föladatai körül látszanak forogni. A fiatal Buondelmontiban, kinek

meggyilkoltatása idézte föl Flórenczben először a pártok tusáit (1215), nem annyira politikai hittársok halálát siratták barátai s rokonai, mint családja egyik diszeét, körük egyik meghitt társaét, nem politikai nézetkülönbséget, hanem családi sérelmet s meggyaláztatást akartak megboszulni az Amideik és Ubertik, mikor azt ledöfték, ki családjuk egyik leányának adott szavát megszegte; és bár a Guelfek és Ghibellinek neve alatt mérköztek egymással, de e neveket csak azért tüzték zászlaikra, mert »Guelf« és »Ghibellin« a legszenvedélyesebb ellentét, a legengesztelhetlenebb gyűlölet, a legszivósabb harc jelszavai voltak. Mikor, évekkel később (1260), Farinata degli Uberti, az arbiai csata után a győztes ghibellinek élén szülővárosába bevonult, és egy maga szegült ellen párthiveinek, kik Flórenczet a ghibellin érdekeknek feláldozni s megsemmisíteni tökélték el: félreismerhetetlenül nyilvánult a hazafiság azon neme, mely nem általános politikai eszmékben, sem a fönálló világrend két fő tényezőjének egyike iránti kegyeletben gyökerezett, hanem a szülőföld, az anyaváros iránti ragaszkodó szeretetből merítette jogosultságát és erejét.

A középkori császári és pápai hatalom átalakulása, Európa százados alapjainak megrendülése, a külön államélet fejlődésének csirázása, költőnk szülővárosában egy páratlanul szenvedélyes és a politikai kísérletek változékonyságában végletekig menő pártküzdelem s belmozgalom; és mind ez egy átmeneti korszak szokásos jellemével, mely szerint a hagyományos intézmények és eszmék még folyvást éreztetik hatalmokat, bár valódi erejük már tűnő félben van, míg az új fejlemények a tények

nyomatékával jelentkeznek, bár még az általános jogérzelem és meggyőződés által nincsenek szentesítve: ime, ezekből az elemekből alakult Dante és a *Divina Commedia* korának történelmi légköre.

A történelmi fejlemények elválhatatlan kapcsolatban állanak a szellemiekkel; felváltva készíti elő vagy követi egyik a másikat; de kölesönös hatásuk változó sorozata egyikre nézve sem szünteti meg a befolyás valódiságát. És így Dante korában a szellemi téren is az egyéni kezdeményezés váltotta föl azt a, magában bár csekélyebb tevékenységet, mely a középkor első századaiban főleg egyházi testületek körében működött. De azért ez az új, gyakran lángeszű kezdeményezés még sem működött tulnyomóan az egyházon kívül, s még kevésbé az egyház ellen. Aquinoi Szent Tamás és Szent Bonaventura, kiket Dante oly lelkesült bensőséggel magasztal, fő feladatuknak ismerték: az anyagi világot, az ember testi és lelki szervezetét, a jelen élet feladatait s a jövő élet reményeit egyaránt felölelő tanulmányaikat és rendszeröket a keresztyén hittet, tanaival, valamint az egyház hagyományaival és tekintélyével szoros összhangzásban tartani; szerették a philosophiát az ő egyik fő támaszának tekinteni.

A hol Dantéről van szó, lehetetlen a skolastikus philosophiáról s mestereiről megfedkezni, kik oly mélyen hatottak egész eszmemenetére, minden fogalmaira, legbenső erkölcsi és vallásos meggyőződéseire, s kiknek befolyása, mind szellemileg, mind alakilag, a *Divina Commedia* annyi lapján észrevehető. De éppen e befolyás következtében találkozik itt a mai olvasó azon

nehézségekkel, melyek leküzdése annyi fáradságba kerül; azon műkifejezésekkel, melyek, mint Ozanam jellemzően mondja *), »magok is meglepetve látják magokat öszhangzatos strófákba szorítva össze;« azon arányos osztályzatokkal, melyek keretében az eszme teljes szabotossággal nyilvánul ugyan, de melyek a lelkesedést annyira lehangolják; egy szóval a stagirita ama műnyelvével és módszerével, melytől Dante, bármennyire erőködött, sem birt soha menekülni. S minél inkább iparkodtak mesterei s ő maga is az akkori tudományos ismeretek összegét philosophiai rendszerbe foglalni össze, annál kevésbé követheti őt e téren az, a ki ily tudományos egyetemességre még saját korának művelődése irányában sem tarthat igényt, annál kevésbé érezheti magát hivatva a mult idők tudományos fejlődését, minden tekervényein s gyakran eszmedus tévedésein át, kísérni. A felületes tanulmányozás, e rideg mezőn, csak tévutakra vezethet; a fő feladat: biztos kalauzok vezérlete mellett legalább a fő elvekre és irányzatokra nézve tisztába jőni. S bár ez már magában is fáradalmas munka, de jutalma sem marad el; nem csak abban, hogy nagy költőnk és műveinek helyes felfogását s megértését elősegíti, de az által is, hogy e téren sok oly nézettel ismerkedünk meg, melyek az egyének és a kor eszmenetére fölötte jellemzők s melyeket sokan alig keresnének ott, a hol található. Aquinói Szent Tamásnak, ki buzgó egyházi atya, a rend és törvényes tekintély embere, s maga is fényes család ivadéka volt, majdnem radikális eszméi a népek

*) *Dante et la philosophie catholique.*

ellentállási jogáról a zsarnok hatalommal szemben, sokat megfejtenek költőnk életpályájában szint úgy mint kora történetében. És a szent philosophnak gyakran idézett szavai: »Mindnyájan egytől veszszük eredetünket; nem olvasuk, hogy az isten ezüstből teremtett volna egy embert, kinek ivadékai a nemesek, és sárból egy másikat, kitől a nem nemesek származnak*)«, a Dante költeményében, minden családi önérzete daczára, ismételten viszhangra találunk (**).

Az egyéniség öntudata s az egyetemességi irányzat nem csak a philosophia és hittudomány mezején vala észre vehető. Dante kedves mesterének, Brunetto Latini munkái ép úgy tanuskodnak e befolyásról mint a kezdetleges költői kísérletek; de hatásuk, különösen az egyéniség hatásának bélyege van nyomva az új fejlődésnek indult művészet alakításaira is. A valóság azon érzete, a naiv élethűség és mesterkéletlen bensőség szelleme, mely mindenütt nyilvánulni szokott, a hol az egyéni teremtő erő széttöri az elavult és lelketlenné vált típusokat, Giotto műveiben, habár némileg szerényebb mérvben is, szint úgy nyilvánul mint a Dante költészetében. Mellőzve azt a kérdést, mennyire volt vagy nem volt Dantenak egyenes befolyása Giottóra, elég a paduai Madonna dell' Arena frescót (***) megtekint-

*) *Summa theologia* 91., 96. Idézve Ozanam föntidézett munkájában.

**) V. ö. *Purgatorio* VII. 121. 123. v. »Rade volte« stb. *Paradiso* XVI. 7. 9. v. »O poca nostra nobilita« stb.

***) Itt főleg Joachim visszatérte és visiója, a virágok csodája, a boldogságos szűz Mária látogatása, Lázár föltámadása, a temetés, az erkölcsök és bűnök veendőik tekintetbe.

teni, hogy megértsük, mennyire elérkezett a költői és művészi bensőségnek, a lelki emelkedettségnek, a tényleges élethűségnek, az egyéni szellem és felfogás érvényesítésének a kora, bár az éltető szellem kifejezésének eszközei még a mestereknél sem mindig feleltek meg magasztos céljaiknak, s azért néha legnemesebb eszméik is csak tökélytelen, vagy bizarr és homályos képekben s fordulatokban nyilvánulnak.

Azt a hatást, melyet Dante költeményére korának történelmi és szellemi légköre gyakorolt, harmadik és legfontosabb tényezőként a költőnek saját egyénisége és életsorsa egészítette ki. Százszor el volt mondva, s többek által mesterien is, Dante fiatalsága; lefestve ama sajátos érzelmet, mely őt már kilencz éves korában Beatricejéhez vonzotta, s kedvese haláláig mint lángoló, bár tisztán eszményi szerelem, halála után mint életének vezérsillagaként fénylő, hű és lélekemelő visszaemlékezés, saját haláláig kísérte.

Szülővárosának történelmi emlékei, ép úgy mint vele egykorú vagy korához közel álló életiróinak följegyzései, tanuskodnak ama viharos pártharcokról, melyeknek végtére ő is áldozata lett: a campaldinói ütközetről, melyben hősiességgel küzdött, a fehérek és feketék tusáiról, Flórencz szakadatlan politikai mozgalmairól s változó állami alakulásairól; Dante fontos személyes szerepléséről, követségeiről, száműzetéséről; vándorlásairól, melyeknek nyomdokait változó tartózkodási helyeinek kegyeletes büszkesége fentartá emlékezetének; tanuskodnak végre hanyatló éveinek csüggedő komorságáról, míg idő előtti halál vetett véget

az életnek, melyből az éltető remény már rég eltűnt volt.

Dante szelleme magasztos és komoly, kedélye foggékony és mély bensőségű, érzelmei élénkek, szenvedélyei viharosak; öntudat, büszkeség és erély hatják át egész valóját, és egyéniségének tragikus hatást kölcsönöznek. Keblében a vallásos érzet uralkodik, míg elméje, a tudomány szomjától s a philosophiai nyomozás varázsától eltelev, hiven tükrözi vissza kora szellemi mozgalmainak két fő irányát. Tettereje és hazafisága, mely ott is átcsillámlik, a hol szülővárosát átkozza s a legkeveserűbb szemrehányásokkal és gáncsokkal halmozza el, a nyilvános élet és vérengző párttusák közé sodorja azt, ki hivatva lett volna a pártok fölött állani mindig; s élete vég éveiben (*Paradicsomában*) ősével, Cacciaguidával mondatja: »Dicsőséged lesz, hogy magad leszel pártmaga-dnak.« *)

Ez volt valódi dicsősége, s nem csak a politikai harczok terén. Mert az őt környező történelmi és szellemi légkör befolyásának, sőt saját egyéniségének azon nyilvánulásai daczára, melyekkel részéről a tevékenység minden terén találkozunk, volt azok mellett s azokon kívül keblében egy sajátyszerű benső élet, melyben a gyöngédség és a szenvedély, az élet realistikus ösztöne és az elvont eszményi aspiratiók jellemzően vegyülnek, de mindig a komoly, erélyes és öntudatos jellem alakító befolyása alatt. Számosak a *Divina Commediában* e jellemereylynek s a költő egyénisége érvényesülésének a

*) *Paradiso*, XVII. 60, 70. v.

tanuságai, még ott is, a hol általános emberi érzéseket akar kifejezni. Ki nem ismeri egyik kedvencz írója, Bötöiustól kölcsönzött ama híres szavait: »Nincs nagyobb fájdalom mint a nyomor közepett emlékezni boldog napokra!« *) s ki ne érezné, hogy Dante itt főleg saját sebzett keble sugallatának ad kifejezést, melyben az egyéni keserűség erélye elnyomta a visszaemlékezés engesztelő s kibékítő hatását. Hányan lesznek, kik, meghatva bár Dante szavainak fájdalmas komolyságától, mégis legbenső érzelmeik nevében csatlakoznak Musset lelkesült tiltakozásához, melyet »a bú e megsértése ellen« kegyeletesen emel, s kik azt vallják a francia költővel, hogy a földön egy boldog emlék talán valódibb mint a boldogság maga!**) Vagy, mikor Dante hasonlithatatlan harmoniájú versekben emlékezik meg amaz óráról, »mely vissza felé fordítja a hajózók vágyait, s meglágyítja sziveiket az nap, melyen istenhozzádott mondtak kedves barátoknak:« ***) ő maga is a kegyeletes viszapillantás époly méla mint édes varázsának hódol. A nemesebb boldogságnak is van szellemi hazája, mely felé fájdalmasan fordulnak vissza érzelmeink, ha a sors kitiltott köréből, de szívünk ellágyul, mint a távozóké az esti órákban, ha visszagondolunk arra, s az elveszített üdv emlékének keserűségét enyhíti a szív hálás érzete, hogy mégis volt idő melyben a szerencse ily napjait élhettük.

*) *Inferno* V. 121, 122. v.

**) Alfred de Musset: *Poésies nouvelles: Souvenir*.

***) *Purgatorio* VIII. 1—3. v.

A *Divina Commedia* (mely egyébiránt czimében a jeltől nem magától a költőtől nyerte) nem csak, mint mondtuk, általános szelleme, hanem tárgya s kivitelének számos részlete által is mindig némileg idegenszerűen hat napjainkban. Vándorlás a más világba, a pokol és purgatoriumon át a paradicsomba, a szellemi és eszményi világ ily érzékitése, mely annál meglepőbb hat reánk, minél élénkebb: egyaránt távol áll a modern világ fogalmaitól és érzelmeitől. Növeli a benyomás idegenszerűségét a Dante költeményében felhasznált és érvényesített elemek sokszerűsége, mondhatnók tarka vegyülete. Virgil, a pogány költő, szolgál vezérül és mesterül az ájtatos zarándoknak; a görög mythologia istenei és démonai szabadon s fesztelenül vegyülnek a keresztényen hagyomány és tanok fő képviselői közé; Brutus és Cassius Judással együtt marczangoltatnak a pokol fenekén; s a történelem minden időszakának legnagyobb emberei és eseményei egy időben említettnek a költő saját korának oly egyéneivel és eseményeivel, s gyakran oly helyeken is, a hol, s a melyek csak mulékony vagy tisztán helyi jelentőségre tarthatnak igényt.

A középkor emberei előtt azonban a *Divina Commedia* alapeszméje nem volt új, sem szokatlan. Korunk történet- s irodalombuvárai több hasonló, más világi vándorlások költői példáit hozták napfényre, melyekben nagyobb része volt ugyan a vallási mysticismusnak és rajongásnak mint a költői képzeletnek s bensőségnek, de melyek mégis tanuskodnak arról, mennyire népszerű s elterjedt volt az ily vándorlások eszméje. Dante maga, bármily sokértelműséget tulajdonított is művének, de

alapeszméjét kétségkívül nem akarta allegóriának tekinteni, s azt a ténylegesség jellemével s legmeggyőzőbb színeivel ruházta föl.

A XIII-ik század Virgilben nem csak költőt, hanem jóst is látott, ki hatodik eclogájában (állítólag) a megváltó eljövetele iránti sejtelemnek adott kifejezést; a mellett a néphiedelem a bűvész hírét is füzte nevéhez. Cato, ép úgy mint Brutus és Cassius, nem annyira mint történelmi alakok, hanem mint bizonyos erkölcsök vagy büntettek képviselői szerepelnek, a melyek dicsősége vagy gáncsa, némely régi írók alapján, neveikhez tapadt. A pogány világ istenségeinek a keresztyén fogalmakkal kapcsolatba hozását némileg maga az egyházi philosophia közvetítette, midőn a mythologia személyeiben a sátáni hatalom nyilvánulását volt kész látni. Végre az egykoru s főleg helyi érdekű események és egyének fölemlítése adta meg az egész költeménynek a közvetlenség és ténylegesség ama színezetét s életerős jellemét, mely korára gyakorolt hatásának egyik fő eszköze lón; s még ma is, az olasz félszigeten, élénk rokonszenvet biztosít a költemény egyes helyeinek, azok részéről, a kiknek szülővárosai, vidékei, polgártársaik vagy őseik azokban említettnek.

A *Pokol* terve egyszerű és, színhelyének szövevényes helyi berendezése daczára, egészében könnyen fölfogható. Az első énekek magasztos komolysága, a mellett drámai élénksége azonnal leköti figyelmünket. A *Pokol* bejáratának megható fölirata századok óta forog az emberiség ajkain. Mélyen érezzük a költő nyelvének és verselésének varázsát, melynek sajátosságát Rivarol

oly találólag jellemzi: »Dante versei,« úgy mond, »egyedül a főnév és az ige erején sarkallanak, a melléknevek minden segélye nélkül.« *) — A büntetés köreinek osztályozása s alosztályozásai némileg zavarba hoznak; meg-
lepetéssel tekintünk a vétkeknek az akkori philosophia tanaiból merített sorozására; iszonynyal fordulunk el olykor a szenvedések borzalmaitól, s lelkünk ellankad a nyomor sötét képeinek szemléletén. De mily gazdag kárpótlást nyerünk az érzelmek bensőségében, az eszmék magasztosságában, az ábrázolatok változatosságában s életteljes erejében! Mély belátással figyel a költő valamennyi részletre, melyeknek összehangzása kölesönözhet egyedül valószínűséget és valódiságot képzeményeinek; fáradhatatlan következetességgel tartja szem előtt egész művén át azt a különbséget, mely, választott tárgyának alapföltevései szerint, őt, a még életben és testben levőt, a túlvilágnak, habár külalakkal fölruházott, de csak árny lényeitől elválasztja, s mely egy csónak egyenetlen megterheltségében ép úgy nyilvánul mint a fény és árny, vagy a hang különböző hatása.

E következetesség s benső élethűség jellemzi általában valamennyi hasonlatát, melyek a *Divina Commediában* majd gyöngéd és elbájoló, majd erélyes és megdöbentő színezettel oly dúsan vannak elhintve, hogy egyenkinti elősorolásuk vagy jelzésök majd minden egyes ének ismertetését igényelné. A Pierro delle Vigue és Farinata degli Uberti epizodjai **), a történelmi jelentő-

*) Sainte-Beuve fentidézett cikkében.

**) *Inferno*, XIII. és X. ének.

ség és tragikai komorság teljes érdekével birnak, s alig lehetne a hősies büszkeséget s a sors megvetését pár szóval erősebben jellemezni mint a mikor Farinatáról azt mondja: »És fölemelkedett sírjából mintha mélyen megvetné a pokolt.«*) Az akkori Olaszország egy részének államviszonyai, minden cselszövényeikkel s árulásaikkal, híven tükröződnek vissza a montefeltrói Guido elbeszélésében. **) De mind e részletek benyomása elhalványúl Francesca da Rimini és Ugolino, a tragikus gyöngédség és a tragikus erély eme két, egyaránt páratlan megszemélyesítése mellett. Századok óta a magasztalás minden kifejezései kimerítették irányukban, a művelt világ majd minden nyelvében. A fiatal szerelem bensősége és odaadása sohasem nyilatkozott elbájolóbb és meghatóbb hangokban mint a Francesca szavaiban; s bár Romeo és Julia, Faust és Margit szerelmi jeleneteiben a költészet nemtője hasonló varázsú hangokat sugallott híveinek: Danteé mégis a dicsőség, hogy néhány rövid strófában, s igénytelenységök által kétszeresen megható szavakban, a szerelem egész tragédiáját meg tudta értetni s ki tudta meríteni. Alig van a világirodalomban valami, a mi lélelzendítő tragikai hatásban az Ugolino és gyermekei sorsának rajzával versenyezhetne, még pedig annál inkább, mert az éhhalál iszonyainak benyomása háttérbe szorúl a pisai hadvezér fájdalomának hatalma előtt. Sophokles, Shakspere, Goethe — *Faust*ja tömlöcz-jelenetében — szintoly megható kifejezést tudtak adni az emberiség egész nyomorá-

*) *Inferno*, X. 36., 37. v.

**) *Inferno*, XXVII. ének.

nak *), mely az egyesek sorsában s lelki fájdalmai-
ban testesül meg; de a Dante rövid, költői mestervo-
násainak a helyzet és az érzelmek gyászos jelentőségét
kimerítő erélye sajátságos megható magasztosságot ad
nagy műve e jelenetének s tartós hatását biztosítja.
Újabb történelmi kutatások valószínűvé tették ugyan,
hogy az Ugolino fiai elérték volt már a férfikort **); de
az utókor előtt Dante örökre megállapította alakjaikat,
és Gaddo meg Anselmuccio, Ugucione és Brigata,
»kiket zsenge koruk ártatlanokká tett,« szemünkben a
a fejlődő gyermekkor vagy a serdülő fiatalság ama vará-
zsával bírnak, mely kétszeresen meghatóvá teszi szomorú
sorsukat.

A *Purgatorium* küszöbén más légkörbe lépünk.
Nem vagyunk többé a »csillagtalan ég országában;«
elhagytuk azt a szomorú vidéket, hol — a költő meré-
szen jellemző szavai szerint — »maga a fény is elné-
mül.« Lágyabb szellők lengenek itt, bájosabb színekben
mutatkoznak az alakok; s bármily fájdalommal, szoron-
gattatásokkal s vezeklésekkel találkozunk: a remény és
hit enyhítik a sújtottak szenvedéseit. Mert tudnunk kell,
hogy Dante a *Purgatorium* rajzában egészen eltér a
középkori felfogástól, mely szerint a lelkek tűz által
tisztítatnak. Az ő *Purgatoriuma* egy hegymagaslat,
melynek fölebb-fölebb menő köreiben mind enyhébb a
vezeklés, míg a tetőn a földi paradicsom terül el. A

*) »Der Menschheit ganzer Jammer fasst mich an.« Goethe
Faustja, első rész, utolsó jelenet.

** Lásd Philaetes fordítását és jegyzeteit.

néhol fárasztó, bár mindig ritka élességű s gyakran beható mélységű philosophiai és hittani eszmélkedések közé bőven vegyülnek a rendkívül költői szépségű képek és ábrázolatok, a magasztos érzelmek, a történelem s a pártharczok életteljes alakjai. Találkozunk Rudolf császárral és hatalmas ellenével, a cseh Ottokárral; az Anjoui első Károlylyal és áldozatai egyikével, a Hohenstauffeni Manfréddal *), tovább a Romagna változó politikai sorsának fő intézőivel**). Csodáljuk a költőnek az olasz köz és magán élet minden jelentékeny eseményére és szereplőire kiterjedő figyelmét, s meghatva hallgatjuk a komoly intelmeket, melyekkel Albert császárt tisztének teljesítésére ösztönzi, és szenvedélyes kitérőseit, melyekkel Olaszországot és saját szülővárosát a hazafias méltatlankodás hangján illeti ***).

A *Purgatorium*ban ismételve jelzi a költő azt a politikai irányzatot és rendszert, melyet *De Monarchia* című könyvében fejtett ki s mely a császári egységes hatalom fölelevenítésében gyökerezett. Fellengző reményeit Luxemburgi Henrik személyéhez csatolta; de kiválóan eszményi combinatioja — bármily jogosúlnak s életre valónak hitte azt, mikor lelkében megfogamzott s annak kivihetőségét saját lelke erélyéhez mérte — hőse kora halálán s a durva való ellentállásán megtört, a szomorú kiábrándulás egy új példájával szaporítva a nemes keblek oly gyakran meghíusuló reményeit. A politikai és egyházi

*) *Purgatorium*, III. és VII. én.

***) *Purg.* XIV. én.

****) *Purg.* VI. én.

kormány felőli fogalmai Róma irányában is saját eszményisége jellemét viselik magukon: mert bármily szenvedélyes kitérésekkel forduljon egyes főpapok, sőt korának több pápája ellen, kik magas hivatásukról megfélelkezve, az egyház kegyeit árúba bocsátották s főpásztori méltóságukat szenvedélyes párttusákban vagy méltatlan cselszövényekkel alázták le *); bár a pápák világi uralmát kárhozzátja s Konstantin adományát vészhozónak nyilvánítja: szemében Róma mégis, isten akaratából, már kezdettől fogva Szent Péter székhelyéül volt kitűzve s ezért kiváló jelentőséggel és dicsőséggel volt fölruházva **); s támadásai nem az egyház ellen, hanem az egyházi tanok és hagyományok keretében csak azok ellen vannak intézve, a kik, szerinte, nem valódi szellemében képviselik azt. Szeme előtt az egyház oly főnökének a képe áll, ki soha vissza ne élhessen állása tényleges történelmi föladatainak minden irányban megfelelni. Ez eszményi kép azonban nem nyer határozott körvonalozást Dante költeményében. E tekintetben ő is azon változó és ellentétes benyomások hatása alatt állott, melyet némely főpapok s pápák pártviszályai és botrányai, saját vallásos érzelmeinek megsértett bensősége s politikai eszményének követelményei idéztek elő fogékony lelkében.

De e változó benyomások teljességgel nem gyöngítik a vallásos érzés amaz őszinteségét s élénkségét,

*) *Inferno*, XXVII. ének. *Purgat.* XX, XXXII, XXXIII, *Parad.* XII, XVII, XXVII. ének, stb.

***) *Inferno*, XIX. 115—116, II. 22—24.

mely főleg a *Divina Commedia* két utolsó énekét oly összhangzólag hatja át, s melynek egyik jellemző fő vonása, hogy bármennyire megtámadtassanak is az egyház egyes fejei, mindig érvényesül az egyház tekintélyének tisztelete, s az a komoly törekvés: soha szem elől nem téveszteni a hit tanaival és hagyományaival való egyetértést. Hogy Dante e vallásos érzelmének mindig költői kifejezést tudott adni: bőven tanúsítja, mily ritka mértékben rendelkezett a nyelv és költészeti műtökély minden eszközeivel. E műtökély a *Purgatorium* utolsó énekeiben, a földi paradicsom, a mystikus diszmenet és a diadalszékér leírásában, az allegorikus állatok: a griff, sas, róka és sárkány jelenetében *), teljes erejével érvényesül. E szövevényes allegória, melynek képletei a ténylegesség egész valóságában állanak előttünk, s mely elkábító fényében s színezetének varázsával mintegy versenyre látszik hívni a festő művészetét, a költői alakító tehetség legfényesebb nyilvánulásai közé számítandó, még pedig annál inkább, minél távolabb áll tárgya az anyagi világ rendszerinti s természetes jeleneteitől. Méltán sorozható melléje Danténak Beatricével való találkozására **): mint amott a képzelet legmerészebb alakjai ténylegességet nyernek, úgy itt az emberi érzelmek benső valódisága ruháztatik a vallásos élet legelvontabb elmékedéseire és rejtélyeire. Értjük és érezzük, hogy Beatrice — költőjének sokértelmű fölfogása szerint — a hittan biztató vezérletét képviseli, de a mellett halljuk

*) *Purgat.* XXVIII, XXIX, XXXII ének.

***) *Purgat.* XXX, XXXI. ének.

egyszersmind a szívnek saját emberi érzelmeinkkel rokonszenves hangjait, s meghajlunk a költő előtt, ki a lángész egész hatalmával uralkodik költeménye tárgyán.

Mint a *Pokolban* és a *Purgatoriumban* az elkárhoztak és a vezeklők különböző osztályozásával találkoztunk, úgy a *Paradicsomban* is a boldogok lelkei a különböző égi testek körében lépnek előnkbe, melyek az akkori csillagászat osztályozásaival s az astrologok némely fölfogásaival függnek össze. A mennyei boldogság fokozatai s a jutalmak különbözők; de az üdvözültek teljességökben élvezik azokat minden körben, s gyönyörködhetnek a mások üdvében is, nem ismerve sem irigységet sem hiú vágyakodást. A philosophiai és hittani elvont elmélkedések nagy tért foglalnak el a Paradicsom énekeiben; de nem hiányzanak a »lét« e nagy tengerében *) a legmagasztosabb költészet gyöngéd és megható hangjai sem.

Ott van Dante találkozása őseivel, Cacciaguidóval, s a régi Firenze egyszerű erkölceinek jellemző rajza; ott a költő szülővárosa nemes családjainak elősorolása, enyészünk s a város hanyatlásának megragadó képe; a költő változékony sorsának s száműzetésének megható jóslata; Szent Péter erélyes kárhoztató beszéde, melylyel méltatlan utódait, VIII Bonifácot s az első avignoni pápákat sújtja; ott a Beatricéhez intézett oly mély bensőségű s elragadó varázsu kérelem; s végre a magasztos ima a szent anyához, mely méltó koronája a nagy költemény szépségeinek **).

*) *Paradiso*, I. 113.

***) *Parad.* XV, XVI, XVII, XIX, XXXI, XXXIII. ének.

Mind e szépségek azonban nem merítik ki a *Divina Commedia* jelentőségét; nem is egyengetik teljes fölfogásának és megértésének az útját; de újra meg újra fölhívják arra mindenkit, a ki varázsukat egyszer érezte, hogy keresse és élvezze a költészet e gyöngyeit, melyek a nagy munka minden lapján oly bőven s oly változatosan vannak elhintve. Vannak Danténak egyes helyei, melyek a bennök nyilatkozó nemes érzés, magas, szellem, valamint erőteljes és találó kifejezésök által, soha el nem haló viszhangot költenek lelkünkben. Ki ne ismételte volna keble belsejében, az élet változó eseményeivel s az emberi ingadozó véleményekkel szemben, a költő szavait: »Nem több a világi hírnév mint a szél fuvallása, mely majd innét, majd onnét kél s változtatja nevét, mert változtatja irányát.« *) És ki ne szeretne visszaemlékezni a legnemesebb önzetlenség sugallta ama sorokra: »Csak oly dolgoktól kell tartanunk, melyeknek hatalmuk van ártani valakinek, másoktól nem, mert nem félelmesek.« **)

Hazánk nevével is találkozunk a *Divina Commedia*-ban, midőn, elősorolva kora némely uralkodóinak tévedéseit és bűneit, e szavakra fakad a költő: »Szerencsés Magyarország, ha nem engedi magát félre vezetetni többé!« ***) A magyarázók a XIV század kezdetén dúlt magyar pártharczokkal szemben Martell Károlynak Dante iránti barátsága daczára haboznak némileg e szavak valódi értelme meghatározásában ****). Minden kor-

*) *Purgat.* XI. 10. 12.

**) *Inferno*, II. 88—90.

***) *Parad.* XIX. 142. 143.

****) Lásd Philaletes jegyzeteiben.

ban tulajdona a pártoknak a félrevezetés lehetőségét s veszélyeit csak a *másik oldalon keresni*; de bármelyik trónkövetelő iránt érdeklődött legyen Dante, fogadjuk szavát megtisztelő megemlékezésként s értelmezzük azokat a rokonszenvező jóakarát szellemében.

Sok utazó, a ki Veronán át lép először Olaszország szép földére, megdöbbenve áll meg a Scaligerek síremlékei előtt. Komoly, hatalmas, bizarr emlékek, a művészig érvényesülni törekvő egyéni s ténylegességi érzelm félreismerhetetlen jellegével; emlékei egyszersmind egy oly kornak, mely az erélyt és nagyszerűséget szerette, s ez érzetnek megfelelő kifejezést keresett, de öszhangzó kinyomatát még nem tudta.

Sok tekintetben ilyen a *Divina Commedia* külalakja és szerkezete is; s ennek felel meg az első benyomás, melyet ránk tesz. De ha mélyebben hatolunk be költőnk lángeszének birodalmába, mind inkább meggyőződünk, hogy bármennyire volt legyen is, mint minden életerős egyéniség, saját korának embere: nem egyedül annak emelt emléket művében. Új életet öntve a rendelkezésre álló formákba, bővítve s szellemileg átalakítva azokat, emléket emelt — hogy mi is az általa annyira kedvelt philosophiai osztályozás nyelvén szóljunk — mind annak, mi az emberiség életében és érzelmeiben, a korszakok változó menetétől és szellemétől függetlenül, *jó, szép és igaz!*

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára /O. 3. 0. /195...2. sz.

BUDAPESTEN
KÖNYVTÁRSÁG
BOKAIA
LITVIT
MOLNAR MIHAI